МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СІВЧЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.9(477-191)-054.73 -021.414 "364"](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ І БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. О. СІВЧЕНКО

Науковий керівник – **Горінов Павло Валерійович**, кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Сівченко А. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців в Україні в умовах дії воєнного стану. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, 2026.

Дисертація присвячена комплексному дослідженні адміністративно-правових засад забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах дії воєнного стану в Україні. Актуальність теми дослідження визначається тим, що тривале збройне вторгнення російської федерації на територію України спричинило безпрецедентні процеси внутрішньої міграції населення. За даними міжнародних організацій, кількість внутрішньо переміщених осіб перевищує кілька мільйонів, що створює значне навантаження на систему державного управління, соціального забезпечення та правового регулювання. Водночас, проблема захисту прав біженців та ВПО виходить за межі суто національного контексту, адже Україна стала частиною глобальної дискусії щодо забезпечення прав людини в умовах воєнних конфліктів. Це підкреслює нагальну необхідність вдосконалення адміністративно-правових механізмів, які мають гарантувати не лише формальне визнання статусу таких осіб, але й реальну можливість користуватися соціальними, житловими та іншими правами. Таким чином, дослідження даної проблематики має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки його результати можуть бути використані для розробки ефективних державних політик у сфері захисту прав людини.

У дисертації детально розглянуто теоретичні та правові засади адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців, які виступають особливими категоріями суб’єктів адміністративного права. Важливим є те, що їхній правовий статус не може бути зведений лише до формального

закріплення у законодавстві, адже він відображає реальні соціальні процеси, що відбуваються в умовах воєнного конфлікту. У роботі підкреслюється, що в умовах воєнного стану зміст статусу цих осіб формується під впливом поєднання національних правових норм та міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема положень Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколу 1967 року, а також практики Європейського суду з прав людини. Додатково зараховується специфіка функціонування органів державної влади в умовах кризи, коли адміністративні процедури часто потребують адаптації до надзвичайних обставин. Таким чином, статус ВПО та біженців розглядається як динамічна категорія, що постійно змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, включаючи політичні рішення, міжнародні зобов'язання та соціально-економічні виклики. Це дозволяє зробити висновок, що адміністративно-правове забезпечення даного статусу має комплексний характер і потребує системного підходу, який поєднує теоретичні напрацювання з практичними механізмами реалізації прав.

У першому розділі дисертації здійснено ґрунтовний аналіз понятійного апарату та структури адміністративно-правових норм, які визначають і регулюють статус внутрішньо переміщених осіб та біженців. Саме чіткість і системність правових дефініцій є передумовою для належного функціонування механізмів захисту прав людини в умовах воєнного стану. Визначення правового статусу цих категорій осіб у період збройної агресії проти України набуває особливого значення, адже воно не лише закріплює їхні права та обов'язки, але й формує основу для практичної діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Адміністративно-правові норми у сфері захисту ВПО та біженців мають комплексний характер: вони охоплюють питання реєстрації, надання соціальної допомоги, забезпечення житлом, доступу до медичних та освітніх послуг. В умовах воєнного стану ці норми повинні бути адаптовані до надзвичайних обставин, коли швидкість прийняття рішень та узгодженість дій різних органів влади стають критично важливими.

Ефективність визначення статусу залежить від узгодженості нормативно-правових актів та відсутності колізій між ними. У дисертації наведено приклади, коли дублювання повноважень або не чіткість формулювань призводили до правової невизначеності, що ускладнювало реалізацію прав ВПО та біженців. Для забезпечення стабільності правового статусу необхідно не лише вдосконалювати законодавчу базу, але й створювати дієві механізми координації між центральними та місцевими органами влади.

Таким чином, перший розділ закладає теоретичну основу для подальшого дослідження, демонструючи, що адміністративно-правові норми у сфері захисту ВПО та біженців є не статичними, а більше динамічними, і їхня ефективність визначається здатністю держави швидко реагувати на виклики воєнного часу.

Другий розділ дисертації присвячений аналізу нормативно-правових та матеріально-правових гарантій, які забезпечують реалізацію прав внутрішньо переміщених осіб та біженців як в Україні, так і в державах-партнерах. Гарантії правового статусу цих категорій осіб мають багаторівневий характер: вони охоплюють як законодавчі положення, так і практичні механізми їх реалізації.

Детально розглянуто систему адміністративно-правових гарантій, що включає право на соціальну підтримку, забезпечення житлом, доступ до медичних та освітніх послуг, а також можливість користування адміністративними сервісами на рівних умовах із громадянами України. Особлива увага приділяється процедурі реєстрації внутрішньо переміщених осіб, яка є ключовою передумовою для отримання ними соціальних виплат та інших видів допомоги. Ефективність цієї процедури залежить від прозорості адміністративних процесів та відсутності бюрократичних перепон.

У порівняльному аспекті досліджено досвід держав-членів Європейського Союзу, зокрема Польщі, Німеччини та Румунії, які мають розвинені системи підтримки біженців та ВПО. Важливим є те, що в цих країнах адміністративні гарантії поєднуються з широкими програмами інтеграції, спрямованими на забезпечення доступу до ринку праці, освіти та охорони здоров’я. Такі моделі

можуть бути адаптовані для України з урахуванням її правових та соціально-економічних реалій.

Окремо підкреслюється роль міжнародних організацій – ООН, Управління Верховного комісара у справах біженців (UNHCR), Ради Європи у формуванні стандартів захисту прав ВПО та біженців. Вони не лише розробляють рекомендації, але й надають практичну допомогу у вигляді фінансування програм, технічної підтримки та моніторингу дотримання прав людини.

Таким чином, другий розділ демонструє, що гарантії правового статусу ВПО та біженців не можуть бути обмежені лише національним законодавством. Вони повинні враховувати міжнародні стандарти та кращі практики, що дозволяє створити більш ефективну систему захисту прав людини в умовах воєнного стану.

У третьому розділі проаналізовано механізми розподілу повноважень та компетенцій між центральними органами державної влади та органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців. Саме ефективна координація між різними рівнями управління є ключовою умовою для належної реалізації прав цих категорій осіб.

Детально розглянуто проблеми, які виникають у практиці застосування адміністративно-правових норм. Зокрема, йдеться про дублювання повноважень між міністерствами та місцевими адміністраціями, що призводить до неузгодженості рішень та затримок у їх виконанні. Окремо проаналізовано колізії у нормативно-правових актах, коли різні закони та підзаконні акти містять суперечливі положення щодо порядку надання допомоги чи визначення статусу ВПО та біженців. Це створює правову невизначеність і ускладнює роботу як органів влади, так і самих осіб, які потребують захисту.

Недостатня координація між центральним та місцевим рівнями управління часто проявляється у відсутності єдиних стандартів надання адміністративних послуг. Наприклад, у різних регіонах України процедура реєстрації ВПО може відрізнятися, що ставить громадян у нерівні умови. Така ситуація потребує розробки

уніфікованих правил та створення єдиної інформаційної системи, яка забезпечуватиме прозорість і доступність адміністративних процедур.

Обґрунтовано необхідність удосконалення інституційних моделей взаємодії суб'єктів публічної влади. Пропонується запровадження механізмів міжвідомчої координації, підвищення прозорості адміністративних процесів та посилення підзвітності посадових осіб. Лише за умови чіткої взаємодії між центральними та місцевими органами влади можливо забезпечити ефективне функціонування системи захисту прав внутрішньо переміщених осіб та біженців.

У дисертації обґрунтовано необхідність вдосконалення інституційних моделей взаємодії суб'єктів публічної влади. Пропонується запровадження механізмів міжвідомчої координації, підвищення прозорості адміністративних процесів та посилення підзвітності посадових осіб. Лише за умови чіткої взаємодії між центральними та місцевими органами влади можливо забезпечити ефективне функціонування системи захисту прав внутрішньо переміщених осіб та біженців.

Таким чином, третій розділ не лише окреслює існуючі проблеми, але й пропонує конкретні шляхи їх вирішення, спрямовані на підвищення ефективності та стабільності адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах воєнного стану.

Методологічна основа дослідження включає використання комплексу загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що забезпечили всебічність і глибину аналізу. Застосування методу системного аналізу дозволяє розглянути адміністративно-правові механізми у взаємозв'язку з політичними, соціальними та економічними процесами, які відбуваються в умовах воєнного стану. Метод структурно-функціонального аналізу дав можливість визначити роль і місце окремих інституцій у системі захисту прав внутрішньо переміщених осіб та біженців, а також оцінити ефективність їхньої діяльності.

Формально-юридичний метод застосовувався для дослідження нормативно-правових актів, що регулюють статус ВПО та біженців, з метою виявлення прогалин, суперечностей та колізій у законодавстві.

Порівняльно-правовий метод забезпечив можливість зіставлення українського досвіду із практикою держав-членів Європейського Союзу та міжнародними стандартами, що дозволило окреслити напрями гармонізації національного законодавства. Історико-правовий метод дає змогу простежити еволюцію правового регулювання статусу переміщених осіб, виявити закономірності та тенденції його розвитку. Метод правового моделювання був використаний для формулювання пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правових механізмів, які можуть бути впроваджені у практику державного управління. Застосування зазначених методів у комплексі дозволило отримати об’єктивні результати, що відображають реальний стан адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців.

На основі проведеного аналізу сформульовано науково обґрунтовані висновки, спрямовані на вдосконалення адміністративно-правових гарантій статусу цих категорій осіб в умовах воєнного стану. Зокрема, йдеться про уточнення повноважень державних органів, посилення захисту прав, удосконалення процедур надання адміністративних послуг, а також приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правовий статус, внутрішньо переміщені особи, біженці, воєнний стан, публічне управління, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, міжнародні стандарти, адміністративні процедури, гарантії прав і свобод, розмежування повноважень.

SUMMARY

Sivchenko A. O. Administrative and Legal Framework for Ensuring the Status of Internally Displaced Persons and Refugees in Ukraine under Martial Law. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 Law. – Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, 2026.

This dissertation is devoted to a comprehensive study of the administrative and legal foundations for ensuring the status of internally displaced persons (IDPs) and refugees under martial law in Ukraine. The relevance of the topic is determined by the fact that the prolonged armed invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine has caused unprecedented processes of internal migration. According to international organizations, the number of IDPs exceeds several million, which creates a significant burden on the system of public administration, social protection, and legal regulation. At the same time, the problem of protecting the rights of refugees and IDPs goes beyond the national context, as Ukraine has become part of the global discourse on safeguarding human rights in conditions of armed conflict. This underscores the urgent need to improve administrative and legal mechanisms that must guarantee not only the formal recognition of such persons' status but also their real ability to exercise social, housing, and other rights. Thus, the study of this issue has not only theoretical but also practical significance, since its results may be used for the development of effective state policies in the field of human rights protection.

The dissertation examines in detail the theoretical and legal foundations of the administrative and legal status of IDPs and refugees, who represent special categories of subjects of administrative law. Importantly, their legal status cannot be reduced merely to formal legislative recognition, as it reflects real social processes occurring in conditions of armed conflict. The work emphasizes that under martial law, the content of the status of these persons is shaped by the combination of national legal norms and international human rights standards, in particular the provisions of the 1951 Refugee Convention and

the 1967 Protocol, as well as the practice of the European Court of Human Rights. Additionally, the specific functioning of state authorities in crisis conditions is taken into account, when administrative procedures often require adaptation to extraordinary circumstances. Therefore, the status of IDPs and refugees is considered as a dynamic category that constantly changes under the influence of external and internal factors, including political decisions, international obligations, and socio-economic challenges. This allows the conclusion that the administrative and legal safeguarding of this status has a complex character and requires a systemic approach that combines theoretical developments with practical mechanisms for the realization of rights.

In the first chapter of the dissertation, a thorough analysis of the conceptual framework and the structure of administrative and legal norms that define and regulate the status of internally displaced persons (IDPs) and refugees is carried out. The clarity and systematic nature of legal definitions are a prerequisite for the proper functioning of mechanisms for the protection of human rights under martial law. The determination of the legal status of these categories of persons during the armed aggression against Ukraine acquires particular importance, as it not only establishes their rights and obligations but also forms the basis for the practical activities of state authorities and local self-government bodies.

Administrative and legal norms in the field of protection of IDPs and refugees have a complex character: they encompass issues of registration, provision of social assistance, housing, access to medical and educational services. Under martial law, these norms must be adapted to extraordinary circumstances, when the speed of decision-making and the coordination of actions of different authorities become critically important.

The effectiveness of determining status depends on the consistency of normative legal acts and the absence of conflicts between them. The dissertation provides examples where duplication of powers or lack of clarity in formulations led to legal uncertainty, complicating the realization of the rights of IDPs and refugees. To ensure the stability of

legal status, it is necessary not only to improve the legislative framework but also to create effective mechanisms of coordination between central and local authorities.

Thus, the first chapter lays the theoretical foundation for further research, demonstrating that administrative and legal norms in the field of protection of IDPs and refugees are not static but rather dynamic, and their effectiveness is determined by the state's ability to respond quickly to the challenges of wartime.

The second chapter of the dissertation is devoted to the analysis of normative-legal and substantive-legal guarantees that ensure the realization of the rights of internally displaced persons (IDPs) and refugees both in Ukraine and in partner states. The guarantees of the legal status of these categories of persons are multi-level in nature: they encompass legislative provisions as well as practical mechanisms for their implementation.

The system of administrative and legal guarantees is examined in detail, including the right to social support, housing, access to medical and educational services, as well as the possibility of using administrative services on equal terms with citizens of Ukraine. Particular attention is paid to the procedure of registration of IDPs, which is a key prerequisite for receiving social benefits and other forms of assistance. The effectiveness of this procedure depends on the transparency of administrative processes and the absence of bureaucratic obstacles.

In a comparative aspect, the experience of European Union member states, in particular Poland, Germany, and Romania, is analyzed. These countries have developed systems of support for refugees and IDPs. Importantly, administrative guarantees are combined with broad integration programs aimed at ensuring access to the labor market, education, and healthcare. Such models may be adapted for Ukraine, taking into account its legal and socio-economic realities.

The role of international organizations – the United Nations, the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), and the Council of Europe in shaping standards for the protection of the rights of IDPs and refugees is emphasized. They

not only develop recommendations but also provide practical assistance in the form of program funding, technical support, and monitoring of human rights compliance.

Thus, the second chapter demonstrates that the guarantees of the legal status of IDPs and refugees cannot be limited solely to national legislation. They must take into account international standards and best practices, which allows for the creation of a more effective system of human rights protection under martial law.

The third chapter of the dissertation analyzes the mechanisms of distribution of powers and competencies between central state authorities and local self-government bodies in the sphere of safeguarding the legal status of internally displaced persons (IDPs) and refugees. Effective coordination between different levels of governance is identified as a key condition for the proper realization of the rights of these categories of persons.

The problems arising in the practice of applying administrative and legal norms are examined in detail. In particular, duplication of powers between ministries and local administrations often leads to inconsistency of decisions and delays in their implementation. Conflicts in normative legal acts are also analyzed, when different laws and subordinate acts contain contradictory provisions regarding the procedure for providing assistance or determining the status of IDPs and refugees. This creates legal uncertainty and complicates the work of both authorities and the individuals in need of protection.

Insufficient coordination between central and local levels of governance is frequently manifested in the absence of unified standards for the provision of administrative services. For example, in different regions of Ukraine, the procedure for registering IDPs may vary, placing citizens in unequal conditions. Such a situation requires the development of unified rules and the creation of a single information system that would ensure transparency and accessibility of administrative procedures.

The dissertation substantiates the need to improve institutional models of interaction among public authorities. It proposes the introduction of mechanisms of interdepartmental coordination, enhancement of transparency in administrative processes, and strengthening

of accountability of officials. Only under conditions of clear interaction between central and local authorities can the effective functioning of the system for protecting the rights of IDPs and refugees be ensured.

Thus, the third chapter not only outlines existing problems but also proposes concrete solutions aimed at increasing the efficiency and stability of administrative and legal safeguards of the status of internally displaced persons and refugees under martial law.

The methodological foundation of the research includes the use of a complex of general scientific and specialized legal methods, which ensured comprehensiveness and depth of analysis. The application of the method of systemic analysis made it possible to examine administrative and legal mechanisms in connection with political, social, and economic processes occurring under martial law. The structural-functional method allowed for the determination of the role and place of individual institutions within the system of protecting the rights of internally displaced persons (IDPs) and refugees, as well as the assessment of the effectiveness of their activities.

The formal-legal method was applied to study normative legal acts regulating the status of IDPs and refugees, with the aim of identifying gaps, contradictions, and conflicts in legislation. The comparative-legal method enabled the juxtaposition of Ukrainian experience with the practices of European Union member states and international standards, outlining directions for harmonization of national legislation. The historical-legal method made it possible to trace the evolution of legal regulation of the status of displaced persons, identifying patterns and tendencies of its development. The method of legal modeling was used to formulate proposals for improving administrative and legal mechanisms that may be implemented in public administration practice.

The application of these methods in combination provided objective results that reflect the real state of administrative and legal safeguards of the status of IDPs and refugees.

Based on the conducted analysis, scientifically substantiated conclusions were formulated, aimed at improving administrative and legal guarantees of the status of these categories of persons under martial law. In particular, the dissertation emphasizes the need to clarify the powers of state authorities, strengthen the protection of rights, improve procedures for the provision of administrative services, and bring national legislation into conformity with international standards.

The results of the study highlight that the administrative and legal safeguarding of the status of IDPs and refugees must be comprehensive, dynamic, and responsive to wartime challenges. The proposed recommendations can serve as a basis for the development of effective state policies in the field of human rights protection, ensuring both the stability of legal status and the real possibility of exercising social, housing, medical, and educational rights.

Keywords: administrative law, administrative legal status, internally displaced persons, refugees, martial law, public administration, executive authorities, local self-government, international standards, administrative procedures, guarantees of rights and freedoms, distribution of competences.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. Сівченко А. О. Основні права та гарантії внутрішньо переміщених осіб в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. Вип. № 6, Ч. 2. С. 445–449. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/346540/333517

2. Сівченко А. О. Міжнародно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2025. Вип. № 91, Ч. 5. С. 229–234. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344243/331877

3. Сівченко А. О. Біженці та внутрішньо переміщені особи як суб'єкти адміністративного права в умовах воєнного стану. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18. Право. 2024. Вип. № 43. С. 63–68. URL: https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/43/43_2024.pdf

праці апробаційного характеру, які додатково відображають результати дослідження:

1. Сівченко А. О. Впровадження цифрових інструментів у системі адміністративно-правового забезпечення прав ВПО та біженців: виклики і можливості. Advanced Technologies in Scientific Research : Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (November 19–21, 2025). Rotterdam : International Scientific Unity, 2025. С. 246–251.

2. Сівченко А. О. Проблеми та перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання статусу біженців в умовах збройного конфлікту в Україні. Progressive Approaches in Science and Engineering : Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (November 26–28, 2025). Copenhagen : International Scientific Unity, 2025. С. 257–360.

ЗМІСТ

ВСТУП 16

РОЗДІЛ 1. БІЖЕНЦІ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ 30

1.1. Поняття адміністративно-правового регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб 30

1.2. Визначення статусу ВПО та біженців під час збройної агресії в Україні 44

1.3. Захист ВПО та біженців в умовах воєнного стану 68

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПО ТА БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ-ПАРТНЕРАХ 94

2.1. Гарантії адміністративно-правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб 94

2.2. Міжнародний досвід правового регулювання статусу біженця та внутрішньо переміщених осіб. 127

2.3. Засоби забезпечення обов'язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб 173

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРЕДМЕТІВ ВЕДЕННЯ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ 203

3.1. Сучасний стан проблеми розмежування предметів ведення та повноважень. 203

3.2. Особливості здійснення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері реалізації правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб..... 226

ВИСНОВКИ 246

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 254

ДОДАТКИ 289

ВСТУП

Актуальність теми. Збройні конфлікти мають значний вплив на політичну організацію суспільства, соціально-економічну стабільність держави та стан правових норм. Від світових воєн XX століття до сучасних регіональних протистоянь міжнародне співтовариство неодноразово стикалося з проблемою забезпечення правового захисту осіб, які були змушені покинути місце свого постійного проживання через загрозу життю, свободі або безпеці. У таких умовах особливо важливим є створення ефективних механізмів державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб та біженців, заснованих на принципах верховенства права, гуманізму та міжнародної солідарності.

Для України з 2014 року внаслідок збройної агресії та тимчасової окупації частин Донецької та Луганської областей з'явилася категорія «внутрішньо переміщених осіб», яка раніше не існувала в національній правовій системі, що зробило проблему вимушеного переселення особливо гострою. Саме в цей період держава була змушена створити адміністративно-правові механізми для регулювання їхнього правового статусу, а також розробити відповідні процедури реєстрації, надання соціальної допомоги, забезпечення житлом та інших видів соціального захисту. Таким чином, ще до початку повномасштабної війни було закладено нормативно-правову та інституційну основу функціонування системи захисту внутрішньо переміщених осіб, яка згодом зазнала значних змін.

Повномасштабна збройна агресія проти України, що триває з лютого 2022 року, спричинила безпрецедентні масові переміщення населення. Мільйони громадян були змушені переселитися всередині країни або шукати притулку за її межами. За даними ООН та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, за кількістю вимушених переселенців криза в Україні стала однією з найсерйозніших криз у Європі з часів Другої світової війни. Така ситуація суттєво змінила систему державного управління, змусивши владу швидко вдосконалити адміністративні процедури, переглянути повноваження адміністративних органів та

органів місцевого самоврядування, а також забезпечити належний захист прав і свобод осіб, що перебувають у вразливому становищі.

Особливість нинішнього етапу полягає в тому, що питання правового статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців вирішується в умовах надзвичайного стану та триваючого збройного конфлікту; цей конфлікт має етапний характер і охоплює як події після 2014 року, так і етап повномасштабної війни, що триває з 2022 року. У цій ситуації нагально необхідно знайти баланс між суспільними інтересами, пов’язаними із забезпеченням національної безпеки, та обов’язком держави гарантувати дотримання основних прав людини. Адміністративне право відіграє ключову роль у врегулюванні цих відносин, оскільки воно визначає процедури набуття та реалізації відповідного статусу, встановлює порядок надання соціального забезпечення, а також регулює діяльність органів державного управління та механізми контролю за їхніми рішеннями.

Міжнародні правові стандарти щодо захисту біженців та переміщених осіб, зокрема положення Конвенції про статус біженців 1951 року та прецедентне право Європейського суду з прав людини, визначають мінімальні стандарти захисту, яких повинні дотримуватися держави. Водночас включення цих стандартів до національної правової системи вимагає належних адміністративно-правових гарантій, чіткого розподілу повноважень між суб’єктами влади, ефективних процедур надання адміністративних послуг, а також ефективних механізмів оскарження рішень. Порушення або формалізація таких процедур може призвести до обмеження змісту правового статусу особи та втрати довіри до державних органів.

Для України такі проблеми, як колізія нормативно-правових актів, дублювання повноважень адміністративних органів, недостатня координація між центральним та місцевим рівнями управління, а також обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів місцевих громад, досі залишаються актуальними. Особливу увагу слід приділити тому, як забезпечити інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у

приймаючі громади та гарантувати їм рівний доступ до адміністративних послуг, житла, освіти, медичного обслуговування та можливостей працевлаштування.

Крім того, порівняльний правовий аналіз досвіду держав-партнерів України має значну наукову цінність. Ці країни застосовували механізми тимчасового захисту, спеціальні адміністративні процедури та програми соціальної інтеграції. Такий аналіз допомагає визначити ефективні моделі розподілу повноважень, фінансового забезпечення та міжвідомчої координації, які можна адаптувати до умов національного законодавства України.

Отже, актуальність даної теми зумовлена тривалістю та масштабами вимушеного переміщення населення – це переміщення розпочалося у 2014 році, а після повномасштабного вторгнення у 2022 році набуло безпрецедентних масштабів. В умовах надзвичайного стану необхідно вдосконалити адміністративно-правові механізми, що гарантують статус внутрішньо переміщених осіб та біженців, а також узгодити національне законодавство з міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. Це дослідження має не лише теоретичне значення для розвитку адміністративного права, а й практичну цінність для розробки державної політики щодо ефективного захисту жертв збройної агресії.

Концептуальна основа даної роботи базується на наукових дослідженнях українських та зарубіжних вчених, присвячених адміністративно-правовому визначенню статусу особи, механізмам забезпечення прав і свобод у рамках спеціальних правових режимів, а також особливостям правового захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Для розуміння сутності правового статусу особи, механізмів його забезпечення, а також взаємовідносин прав і обов’язків у системі публічної влади важливе значення мають праці С. С. Алексєєва, М. В. Вітрука, А. М. Колодія, В. М. Корельського, Б. М. Лазарева, О. В. Марки, Г. В. Марцев, Н. І. Матузов, А. Ю. Олініко, Н. М. Онісенко, А. В. Панчишин, В. А. Патулін, М. П. Рабінович, В. М. Селіванов, О. Ф. Скакун, М. С. Строгович, О. В. Сурилов та інших вчених мають

фундаментальне значення. Їхні праці заклали методологічні основи для аналізу правового статусу особи, розглядаючи його як комплексну категорію, що охоплює права, свободи, законні інтереси та систему гарантій їх реалізації.

У дослідженні проблематики щодо адміністративно-правовго статусу особи, визначенні повноважень органів публічної аміністрвації та механізмів реалізації адміністративних процедур брали участь В. Б. Авільянов, О. Ф. Андрейко, Н. О. Алмаш, Г. В. Атаманчук, О. М. Бандурка, Д. М. Бахрах, Ю. П. Бітяк, І. Л. Бородін, М. А. Боялінцева, І. П. Голосніченко, П. В. Діхтієвський, Ю. М. Демін, Е. В. Додін, Р. А. Калюжни, Л. Е. Кісір, Л. В. Коваль, А. Т. Комзук, Е. Б. Кубко, Д. М. Лук'янець, В. М. Манохін, В. Ф. Опришко, І. М. Пахомов, Г. І. Петров, А. О. Селіванов, В. С. Стефанюк, Ю. О. Тихомиров, М. М. Тищенко, В. В. Цвітков, Ю. С. Шемчушенко та інші. Їхні наукові методи дозволили нам сформувати цілісне уявлення про адміністративно-правові механізми взаємодії особи з органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Дослідження напрямку про адміністративно-правовові гарантії щодо внутрішньо переміщених осіб та статусу біженців, а також впровадження міжнародних стандартів у національну правову систему, складають окрему галузь наукових досліджень. У цьому контексті варто особливо відзначити такі наукові праці: В. М. Бефценко, А. І. Берлач, К. Г. Волинка, В. А. Головко, А. І. Денісов, О. М. Дручек, Р. В. Ігонін, І. О. Єрусалімова, Е. Е. Колесніков, В. К. Корпаков, І. О. Кофлер, Д. М. Негрех, В. І. Олефір, А. О. Селіванов, К. В. Степанченко, С. Г. Стеценко, Б. А. Стародубський, Г. С. Тимчичка, Ю. А. Юдін та інших вчених.

Наукові дослідження, присвячені функціонуванню правової системи в умовах війни, особливостям реалізації прав людини та свобод під час збройних конфліктів, а також розподілу повноважень між державними органами та органами місцевого самоврядування в кризових ситуаціях, також мають важливе значення для даного дослідження.

На основі результатів досліджень вищезазначених вчених сформовано сучасні теоретичні погляди щодо адміністративно-правового статусу особи, з'ясовано концептуальні засади забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та біженців, а також запропоновано конкретні напрямки вдосконалення механізмів державного управління в умовах воєнного стану. Водночас, з огляду на сучасні виклики, пов'язані з тривалою збройною агресією, необхідні подальші наукові дослідження щодо забезпечення адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців на території України, що і зумовлює актуальність теми даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідної діяльності кафедри права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, у межах яких дисертантом здійснено комплексну науково-теоретичну розробку проблем адміністративно-правового регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб, досліджено особливості формування та реалізації їх адміністративно-правового статусу в умовах воєнного стану, а також визначено напрями удосконалення нормативного, інституційного та процедурного забезпечення механізмів захисту відповідних категорій осіб. Отримані результати дослідження використано також у процесі оновлення та вдосконалення робочих навчальних програм освітніх компонентів «Адміністративне право», «Публічне управління та адміністрування», «Міграційне право», «Права людини в публічному управлінні», «Право соціального забезпечення», зокрема шляхом актуалізації їх змісту з урахуванням сучасних викликів у сфері вимушеної міграції, міжнародних стандартів захисту прав людини та особливостей адміністративно-правового регулювання в умовах збройної агресії.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 4 від 30 березня 2023 року).

Мета дисертація полягає в науковому дослідженні адміністративно-правових засад, на яких ґрунтуються механізми забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців під час дії воєнного стану в Україні, у висвітленні особливостей їхньої нормативно-правової та інституційної структури, узагальненні вітчизняного та міжнародного практичного досвіду, а також у наданні аргументів щодо конкретних напрямків вдосконалення правових норм та розмежування повноважень суб'єктів публічної влади у відповідній сфері.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких наукових **завдань:**

– визначити теоретико-правові засади адміністративно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців як суб'єктів адміністративного права в умовах воєнного стану;

– з'ясувати особливості формування та реалізації правового статусу ВПО та біженців під час збройної агресії проти України;

– проаналізувати систему гарантій забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб і біженців у механізмі публічного управління;

– дослідити нормативно-правові засади та матеріальне забезпечення ВПО і біженців в Україні, а також оцінити ефективність відповідних адміністративних процедур;

– здійснити порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду правового регулювання статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб з метою виявлення моделей, придатних для імплементації в національну систему;

– охарактеризувати механізми реалізації повноважень органів виконавчої влади щодо забезпечення правового статусу ВПО та біженців;

– визначити проблеми розмежування предметів введення та повноважень між органами державної влади й органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців;

– сформулювати пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців в Україні в умовах дії воєнного стану.

Об’єктом дослідження даної роботи є суспільні відносини, що виникають у зв’язку з визначенням та забезпеченням правового статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах воєнного стану в Україні; такі відносини зумовлені діяльністю державних органів у процесі надання відповідного правового статусу, забезпечення прав і свобод, а також виконання міжнародних зобов’язань держави.

Предметом дисертації є адміністративно-правові гарантії статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в Україні в умовах воєнного стану, а саме: надання, реалізація та забезпечення їхнього правового статусу, а також визначення правових норм, принципів, процедур та управлінських механізмів, що регулюють розподіл повноважень між суб’єктами публічної влади у цій сфері.

Методи дослідження. Теоретична та методологічна основа даного дослідження складається з низки загальних та спеціалізованих методів юридичного пізнання; завдяки застосуванню цих методів стало можливим провести багатоаспектний аналіз адміністративно-правових засад забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців на території України під час дії воєнного стану. Вибір методів залежить від мети та завдань дослідження, а також від специфіки його об’єкта, який охоплює сферу публічно-правових відносин, що виникають між фізичними особами та органами державної влади у процесі оформлення відповідного статусу.

Методологічною основою даного дослідження є діалектиктичний метод, що дозволяє розглянути норми адміністративного права в контексті їхнього розвитку та взаємозв’язків між окремими елементами; а також простежити еволюцію методології забезпечення статусу осіб без громадянства та біженців на тлі змін у ситуації з безпекою. Історико-правовий аналіз допомагає з’ясувати передумови

виникнення інституту внутрішньо переміщених осіб у національному праві, а також етапи формування нормативної системи у цій сфері (підрозділи 1.1, 1.2).

Для дослідження змісту правових норм та з'ясування особливостей їх застосування в даній роботі застосовується формально-догматичний метод, за допомогою якого аналізуються положення законодавчих та підзаконних актів, що регулюють процедури надання, підтвердження та реалізації статусу переміщених осіб та біженців (підрозділи 1.1, 2.1). Завдяки логічному аналізу правової конструкції вдається виявити внутрішні суперечності, прогалини та проблеми правового регулювання.

Завдяки застосуванню системного підходу механізм адміністративно-правового захисту розглядається як упорядковану сукупність, що складається з нормативних, інституційних та процедурних елементів. Це допомагає з'ясувати місце та роль адміністративних органів і органів місцевого самоврядування під час здійснення відповідних повноважень, а також виявити проблеми координації між різними рівнями управління (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1).

У даному дослідженні за допомогою порівняльно-правового методу проаналізовано зарубіжні моделі регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб та проведено їх порівняння з вітчизняною практикою з метою визначення можливостей вдосконалення законодавства України (підрозділ 2.2).

Функціональний підхід дозволяє нам оцінити фактичні механізми здійснення повноважень суб'єктами публічної адміністрації у сфері забезпечення правового статусу ВПО та біженців, особливо в умовах надзвичайного стану (підрозділи 3.1, 3.2). Структурний аналіз допомагає визначити межі повноважень кожного суб'єкта та з'ясувати проблеми, пов'язані з розподілом повноважень.

На етапі формування висновків було використано елементи прогностичного методу та правового конструювання, що забезпечило теоретичне обґрунтування для вдосконалення нормативно-правового регулювання, підвищення узгодженості

діяльності суб’єктів влади, а також посилення гарантій прав внутрішньо переміщених осіб та біженців (підрозділи 3.1, 3.2).

Поєднання зазначених наукових методів забезпечило логічну цілісність дослідження, аргументованість висновків та дозволило сформулювати обґрунтовані теоретично висновки та практичні рекомендації щодо розвитку адміністративно-правових механізмів реалізації статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в Україні.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що в ній проведено всебічне дослідження адміністративно-правових засад визначення та забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах воєнного стану в Україні, з урахуванням трансформації системи публічного управління після 2014 року та під час повномасштабної збройної агресії. У роботі запропоновано теоретичні висновки та практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів нормативно-правового регулювання, розмежування повноважень суб’єктів влади, а також забезпечення належного адміністративного захисту прав переміщених осіб.

У результаті аналізу досліджуваної проблематики було отримано такі наукові результати:

вперше:

– створено комплексну теоретичну модель забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців, яка розглядає цю сферу як особливу галузь адміністративно-правових відносин, що функціонує в умовах воєнного стану та характеризується високим рівнем державного регулювання;

– розкрито систему ознак адміністративних механізмів реалізації прав переселенців, яка охоплює нормативно-правову базу, організаційну структуру, процедури прийняття рішень та засоби правового захисту;

– запропоновано авторське бачення щодо оптимального розподілу управлінських функцій між центральними адміністративними органами,

військовими адміністративними органами та органами місцевого самоврядування з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану;

– проаналізовано типові випадки управлінської неефективності у сфері забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців (наприклад, надмірне навантаження на адміністративні органи, відсутність координації між інформаційними системами, суперечливість норм законодавства тощо) та запропонували шляхи вирішення цих проблем за допомогою нормативно-правових заходів;

– розробилено концепцію адміністративної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади, яка передбачає комплексне застосування процедур реєстрації, заходів соціального забезпечення та інструментів залучення місцевої громади;

– проведено всебічну оцінку процедур надання статусу біженця та додаткового захисту в Україні з точки зору норм міжнародного права, на основі чого було сформульовано пропозиції щодо вдосконалення відповідних процедур;

– запропоновано модель узгодження національного законодавства з міжнародними зобов’язаннями держави у сфері захисту прав переміщених осіб, яка ґрунтується на таких принципах, як правова визначеність, інституційна відповідальність та прозорість.

удосконалено:

– теоретичне осмислення структури адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців шляхом детального опису його складових та роз’яснення особливостей його застосування в умовах війни;

– класифікацію інструментів адміністративного впливу у сфері захисту переміщених осіб за функціональним призначенням (реєстрація, забезпечення, нагляд, координація);

– підходи до визначення співвідношення міжнародних стандартів у сфері захисту біженців та внутрішніми адміністративними процедурами, а також розглянуто практику їхнього застосування в національній правовій системі;

– структуру повноважень публічної влади в умовах воєнного стану з метою чіткішого розмежування нормативно-правових, виконавчих та наглядових повноважень;

–наукові погляди щодо ролі територіальних громад у процесі визначення правового статусу переміщених осіб, зокрема в аспекті забезпечення їх доступу до адміністративних послуг та базового соціального забезпечення;

– механізм координації між різними рівнями публічного управління у сфері забезпечення прав переміщених осіб шляхом стандартизації обміну інформацією та розподілу відповідальності.

отримали подальший розвиток:

– положення щодо впливу правового режиму воєнного стану на процедури реалізації прав та гарантій внутрішньо переміщених осіб та біженців;

– наукові методи визначення меж адміністративної дискреції при прийнятті посадовими особами рішень у сфері надання статусу та соціальної підтримки;

– методи оцінки ефективності адміністративних процедур у сфері захисту переміщених осіб на основі таких критеріїв, як доступність, ефективність та правова передбачуваність;

– теоретичні засади застосування принципів належного врядування при реалізації державної політики щодо переміщених осіб та біженців;

– значення цифрових послуг та систем реєстрації як інструментів оптимізації адміністративних процесів та зниження ризиків корупції;

– практичні рекомендації щодо модернізації законодавства України у сфері правового захисту внутрішньо переміщених осіб та біженців з урахуванням сучасних викликів, пов’язаних з воєнним станом.

Зазначені положення розширюють наукове розуміння щодо адміністративно-правових засобів забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців, а також закладають теоретичну основу для подальшого вдосконалення державної політики в цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення для вдосконалення механізмів адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в України, а також можуть бути використані для підвищення ефективності реалізації відповідних правових та соціально-захисних заходів в умовах воєнного стану.

Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

– у нормотворчій діяльності – під час розробки та внесення змін до законів та підзаконних актів з метою усунення суперечностей у нормах, що регулюють статус осіб без громадянства та біженців, уточнення повноважень державних органів, а також приведення внутрішнього законодавства у відповідність до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини;

– у діяльності адміністративних органів та органів місцевого самоврядування – шляхом вдосконалення адміністративних процедур, включаючи реєстрацію, видачу довідок, надання соціальних виплат, забезпечення житлом та інших форм підтримки переміщених осіб, а також дотримання принципів належного врядування, правової визначеності та доступності публічних послуг;

– у судовій практиці – для розробки єдиного підходу до вирішення спорів, пов’язаних із наданням або припиненням статусу внутрішньо переміщеної особи чи біженця, оскарженням рішень державних органів, а також оцінкою законності дій державних адміністративних органів у період надзвичайного стану;

– у роботі національних інститутів із захисту прав людини та громадських організацій – для моніторингу дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та

біженців, підготовки аналітичних звітів та надання рекомендацій щодо підвищення прозорості та підзвітності діяльності державних органів;

– у рамках діяльності міжнародних та міждержавних структур співробітництва – для розробки програм технічної допомоги, комплексних та гуманітарних ініціатив, спрямованих на підтримку України у забезпеченні прав осіб, які постраждали від збройної агресії;

– у навчальному процесі закладів вищої освіти – як навчально-методичний посібник для викладання таких дисциплін, як адміністративне право, імміграційне право, право у сфері прав людини, муніципальне право, а також спеціальних курсів, присвячених правовим аспектам воєнного стану;

– у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого вивчення питань розподілу повноважень у системі публічного управління, правового режиму воєнного стану, а також для впровадження міжнародних стандартів у сфері захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Практичні рекомендації, запропоновані в цій роботі, сприятимуть підвищенню якості адміністративних процедур, зміцненню інституційної спроможності державних органів та розробці збалансованої правової політики щодо забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців. Впровадження цих рекомендацій сприятиме посиленню захисту прав людини в умовах надзвичайного стану та забезпечить більшу узгодженість національного законодавства з міжнародними стандартами.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані у виступах на Міжнародних науково-практичних заходах, зокрема в ході II Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародна наукова єдність» (м. Копенгаген, 19–21 листопада 2025 року), тема доповіді «Проблеми та перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання статусу біженців в умовах збройного конфлікту в Україні» та II Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародна наукова єдність» (м. Роттердам, 26–28

листопада 2025 року), тема доповіді «Впровадження цифрових інструментів у системі адміністративно-правового забезпечення прав ВПО та біженців: виклики і можливості».

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 6 наукових публікаціях, серед яких: 3 статті, опубліковані у фахових виданнях України з юридичних наук, включених до наукометричних баз даних; а також 2 тези доповідей, представлених на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Побудова дисертаційної роботи зумовлена специфікою досліджуваної проблематики, сформульованою метою та визначеними завданнями, що визначило внутрішню логіку викладу та системність розкриття матеріалу.

Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, в межах яких структуровано вісім підрозділів, загальних висновків та списку використаних джерел (262 найменування на 35 сторінках).

Повний обсяг дисертації становить 289 сторінок, з них загальний обсяг тексту складає 238 сторінки.

РОЗДІЛ 1. БІЖЕНЦІ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ

1.1. Поняття адміністративно-правового регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб

Адміністративно-правові норми, що регулюють статус біженців та внутрішньо переміщених осіб, становлять самостійну ланку в системі публічно-правового регулювання; їх формування зумовлене перетином загального адміністративно-правового статусу особи та особливої правової системи, що випливає з факту вимушеного переміщення. Їх поява зумовлена необхідністю нормативної та організаційної впорядкованості відповідних правовідносин; у цих межах суб'єкти взаємодіють з органами державної влади з метою набуття та реалізації особливого правового статусу.

Особливість відповідних норм полягає в тому, що правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб визначається не лише матеріальними нормами, які встановлюють межі прав та обов'язків, а й процедурними механізмами, що забезпечують їх практичну реалізацію. Саме тому адміністративна процедура виступає формою інституціоналізації правового статусу, оскільки його набуття, підтвердження, зміна або припинення можливі лише шляхом видання індивідуального адміністративного акта уповноваженим адміністративним органом.

У цьому контексті адміністративно-правові норми охоплюють не лише нормативний, а й інституційний та процедурний аспекти. Їх зміст охоплює визначення повноважень органів публічної адміністрації, встановлення процедурних стандартів для вирішення відповідних питань, а також визначення меж адміністративної дискреції. Отже, правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб регулюється в межах особливої адміністративно-правової системи, що поєднує елементи правових норм та організаційних гарантій.

На цьому тлі адміністративно-правові норми слід розглядати не лише як механічний набір окремих норм, а як структурований механізм, спрямований на регулювання публічно-правових відносин між особами та суб'єктами владних повноважень з метою забезпечення правової визначеності, передбачуваності управлінських рішень та належного функціонування відповідної правової системи. Саме завдяки цьому особливий статус набуває системності та практичної здійсненності у сфері публічного адміністрування [1].

У загальнотеоретичному вимірі правове регулювання традиційно тлумачиться як цілеспрямований та організований вплив держави на суспільні відносини за допомогою системи правових засобів, що включає правові норми, правовідносини, акти застосування права та механізми юридичної відповідальності. Його функціональна мета полягає у впорядкуванні поведінки суб'єктів права, забезпеченні стабільності суспільного порядку та створенні умов для реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків.

У галузевому аспекті адміністративно-правове регулювання має низку особливостей, що відрізняють його від інших видів галузевого впливу. По-перше, це стосується організаційного характеру публічної влади, що випливає з участі суб'єктів владних повноважень; імперативного методу правового регулювання, який передбачає юридичну нерівність сторін; а також процедурної формалізації, що забезпечує правову визначеність управлінських рішень. Відповідно, адміністративно-правове регулювання не обмежується нормативними положеннями, а включає також правозастосовний компонент, який реалізується шляхом видання індивідуальних адміністративних актів.

У працях представників української школи адміністративного права сформувалося кілька концептуальних підходів до розуміння сутності адміністративно-правових норм, які відображають еволюцію наукових уявлень про роль публічної адміністрації в системі публічного права. Одним із таких підходів є управлінський (класичний) підхід, висвітлений у наукових працях українського

вченого Ю. П. Битяка. У своїх дослідженнях він аналізує сутність адміністративно-правового регулювання як владний вплив держави на суспільні відносини через діяльність органів виконавчої влади.

Згідно з цією концепцією адміністративно-правове регулювання розглядається як вплив держави на суспільні відносини у сфері діяльності виконавчої влади, що здійснюється за допомогою системи адміністративно-правових норм та актів їх реалізації. Вихідною точкою такого підходу є розуміння адміністративного права як галузі, що забезпечує організацію та функціонування механізмів державного управління, визначає повноваження органів виконавчої влади, форми та методи їх діяльності, а також правові засоби впливу на об’єкти управління [2].

У цьому контексті основна увага приділяється управлінським функціям держави, що проявляються у вигляді цілеспрямованого організаційного впливу на суспільні процеси. Адміністративне право є насамперед інструментом, який регулює діяльність органів виконавчої влади та інших суб’єктів публічного адміністрування. Характерними рисами такого регулятивного впливу є чіткі ієрархічні відносини між суб’єктами, визначені законом межі повноважень органів, обов’язковий характер управлінських розпоряджень, а також можливість застосування заходів адміністративного примусу.

Ключовим елементом цієї концепції є розгляд адміністративно-правового регулювання як процесу, що включає не лише розроблення норм, а й їх реалізацію через індивідуальні правозастосовні акти. Саме управлінські акти розглядаються як основна правова форма, у межах якої норми набувають конкретного змісту стосовно конкретних осіб або ситуацій. Таким чином, адміністративно-правове регулювання являє собою поєднання нормативних моделей поведінки та управлінських рішень, що приймаються компетентними органами.

На доктринальному рівні цей підхід забезпечує системний аналіз адміністративно-правових відносин, оскільки дозволяє розглядати їх через такі категорії, як компетенція, підвідомчість, підпорядкованість та адміністративна

відповідальність. Водночас він формує уявлення про адміністративне право як галузь, в основі якої перебувають держава та її органи, що здійснюють організаційний вплив на суспільні відносини.

У сучасному контексті розвиток цієї концепції сприяє уточненню змісту адміністративно-правового регулювання, перетворюючи його на складний механізм, що охоплює такі аспекти: нормативно-правову основу діяльності адміністративних органів; визначення меж їхніх дискреційних повноважень; процедури прийняття управлінських рішень; а також систему контролю за законністю та обґрунтованістю адміністративних актів. Звідси випливає, що класична управлінська школа заклала теоретичне підґрунтя для подальшої трансформації адміністративного права, водночас зберігши його фундаментальну особливість – владний та організаційний характер регулятивного впливу.

Водночас у концепції людиноцентричного адміністративного права, викладеній В. Б. Авер’яновим, сутність адміністративно-правового регулювання зазнає доктринального переосмислення. На відміну від класичної моделі управління, в основі якої лежить організаційний вплив держави, у цій парадигмі вирішальним елементом стає особа як носій суб’єктивних публічних прав.

Згідно з людиноцентричним підходом адміністративне право не можна розглядати лише як інструмент забезпечення ефективності державного управління. Його функціональна мета полягає у створенні правових гарантій для реалізації та захисту прав і свобод особи під час взаємодії з публічною адміністрацією. Відповідно адміністративно-правове регулювання розглядається як механізм, покликаний упорядковувати відносини між владою та особою на засадах правової рівноваги, правової визначеності та заборони свавільного втручання.

У межах цієї концепції публічна адміністрація розглядається не лише як носій владних повноважень, а й як суб’єкт, діяльність якого має підпорядковуватися принципу верховенства права. Це означає, що будь-який управлінський вплив повинен мати чітку нормативно-правову основу, здійснюватися в межах

повноважень та відповідати критеріям законності, обґрунтованості й пропорційності. Отже, хоча імперативний характер адміністративного права не заперечується, його сутність зазнала істотних змін: здійснення повноважень поєднується з процедурними гарантіями та механізмами контролю [3].

Особливого значення в цій парадигмі набуває адміністративна процедура як юридична форма здійснення публічної влади. Вона є інструментом, що забезпечує прозорість прийняття рішень, гарантує участь громадян у відповідних процедурах, право на висловлення своєї позиції, а також можливість оскарження прийнятих адміністративних актів. Отже, адміністративно-правове регулювання охоплює не лише створення імперативних норм поведінки, а й установлює процедурні стандарти функціонування органів публічної адміністрації.

Завдяки такому переосмисленню адміністративне право набуває чітко вираженої сервісної спрямованості. Вплив державного регулювання більше не розглядається як самоціль, а виступає засобом забезпечення реалізації прав та законних інтересів особи у сфері публічного управління. Це дозволяє поєднати публічні інтереси з приватними правами на основі таких принципів, як пропорційність, правова визначеність, належне врядування та відповідальність публічної адміністрації за прийняті рішення.

Отже, людиноцентрична концепція фактично розширила зміст адміністративно-правового регулювання, перетворивши його з односторонньої моделі владного впливу на комплексний механізм забезпечення балансу між владою та особою в системі публічно-правових відносин.

Деякі сучасні вчені розвивають інституційно-процедурний підхід до адміністративно-правового регулювання. У цьому контексті адміністративно-правове регулювання розглядається не лише як сукупність правових норм або форма владного впливу, а й як цілісний механізм функціонування публічної адміністрації. Такий підхід дозволяє об’єднати нормативні, організаційні та процедурні елементи адміністративного права в єдину системну конструкцію.

Щодо структурного виміру адміністративно-правове регулювання в межах цієї концепції включає кілька взаємопов’язаних складових.

Нормативний компонент – система адміністративно-правових норм, яка визначає правила поведінки суб’єктів публічно-правових відносин, встановлює підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин, а також закріплює права, обов’язки й юридичні гарантії. Хоча норми є первинною моделлю правового порядку, без належного механізму їх реалізації вони не можуть забезпечити досягнення цілей регулювання.

Компетенційний компонент – визначення повноважень, сфери юрисдикції та відповідальності суб’єктів публічного адміністрування. Саме через категорію компетенції забезпечується розмежування функцій різних органів, уникнення дублювання повноважень та встановлення правових меж адміністративної дискреції. У цьому контексті адміністративно-правові норми виступають інструментом організації системи публічної влади.

Процедурний компонент – процедури підготовки, ухвалення та виконання управлінських рішень. Адміністративні процедури виконують гарантійну функцію, забезпечуючи дотримання принципів законності, обґрунтованості, рівності перед законом та належного врядування. Саме завдяки процедурам абстрактні норми трансформуються у конкретні індивідуальні рішення, що надає правовідносинам повноцінної юридичної форми.

Контрольний компонент – засоби перевірки законності та ефективності адміністративних дій, включаючи внутрішній адміністративний контроль, механізми інституційного нагляду та можливість судового оскарження. Цей елемент забезпечує коригування управлінської діяльності та підтримує баланс між владними повноваженнями і правами особи.

У межах інституційно-процедурного підходу адміністративно-правове регулювання розглядається як динамічна система, у якій кожен компонент відіграє

самостійну роль, інтегруючись з іншими. Відсутність або неналежна реалізація хоча б одного з елементів може порушити цілісність усього регулятивного механізму.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання є багаторівневою системою. Воно набуває практичного значення лише завдяки діяльності компетентних органів, інституційному забезпеченню їхніх повноважень та реалізації встановлених процедур. Саме системна взаємодія нормативних, організаційних і процедурних елементів забезпечує ефективність публічно-правового впливу та стабільність адміністративно-правових відносин [4].

З огляду на наведені доктринальні підходи статус біженців та внутрішньо переміщених осіб у сфері адміністративного права є не просто сукупністю декларативних правових норм, а результатом функціонування спеціального адміністративно-правового механізму. Його виникнення, зміна та припинення пов’язані з прийняттям індивідуальних адміністративних актів компетентними органами в межах їхньої юрисдикції та відповідно до встановлених процедур. Отже, адміністративно-правове регулювання виступає формою правової інституціоналізації цього спеціального статусу, забезпечуючи його ефективне функціонування в системі публічно-правових відносин.

Таким чином, доктринальне осмислення адміністративно-правового регулювання може закласти теоретичну основу для подальшого аналізу спеціального правового режиму відповідних суб’єктів, не виходячи за межі методології адміністративного права. У цьому контексті вирішальне значення має уточнення адміністративно-правового статусу осіб, які встановлюють відносини з суб’єктами публічної адміністрації.

Правовий статус у правовому та адміністративному контексті являє собою системну сукупність прав, обов’язків та гарантій, реалізація яких забезпечується у відносинах з органами державної влади відповідно до адміністративного права. У науковій літературі наголошується, що правовий статус відображає правове становище особи в рамках публічної адміністрації та характеризує її участь у її

взаємодії. Так, Р. С. Мельник наполягає на тому, що адміністративно-правовий статус особи являє собою нормативно визначене становище суб'єкта в рамках публічного адміністрування, що включає сукупність прав, обов'язків та гарантій, реалізація яких забезпечується у її взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Його зміст визначається не лише обсягом суб'єктивних можливостей особи, але й характером взаємодії з публічною адміністрацією, способами реалізації цих прав та межами дискреційних повноважень адміністрації. У цьому контексті С. В. Костюкевич зазначає, що адміністративно-правовий статус фізичної особи конструюється через систему прав, обов'язків та законних інтересів, реалізація яких відбувається в рамках публічно-правових відносин та гарантується діями органів публічної влади. Отже, адміністративно-правовий статус слугує правовою моделлю участі особи у сфері публічного управління, визначаючи як обсяг її правових можливостей, так і механізми їх практичної реалізації.

Структурно адміністративно-правовий статус складається з кількох взаємозалежних елементів: суб'єктивних публічних прав, юридичних обов'язків, законних інтересів та гарантій їх реалізації та захисту [5]. У науковій доктрині також підкреслюють комплексність цієї категорії. Зокрема, Н. Пушкарьова зазначає, що адміністративно-правовий статус – це нормативна система, яка визначає правовий статус особи в рамках публічного адміністрування. Ця система містить матеріальні та процесуальні елементи, які гарантують здійснення прав та виконання обов'язків у взаємодії з суб'єктами владних повноважень.

Відмінною рисою адміністративно-правового статусу є те, що він реалізується у відносинах, де однією зі сторін обов'язково є суб'єкт владних повноважень, уповноважений приймати обов'язкові рішення. Це визначає специфічний характер правового зв'язку: з одного боку, особа підпорядковується обов'язковим нормам, а з іншого боку, вона користується комплексом процесуальних гарантій, спрямованих на запобігання будь-якому свавільному порушенню її прав [6].

Адміністративно-правовий статус має комплексний характер і ґрунтується на поєднанні матеріальних та процесуальних елементів. Матеріальний аспект включає права та обов'язки, закріплені в законі, що визначають зміст правового статусу особи. Процесуальний аспект охоплює способи набуття, підтвердження, здійснення та припинення відповідних прав та обов'язків, а також можливість адміністративного або судового оскарження. У цьому сенсі статус є не просто нормативною моделлю правового становища, а й продуктом дій компетентних органів, оскільки точний обсяг прав та обов'язків особи часто визначається окремим адміністративним актом.

Крім того, адміністративно-правовий статус має динамічний характер. Його зміст може змінюватися залежно від юридичних фактів, що впливають на правосуб'єктність особи у сфері публічного управління. Таким чином, статус є не статичною конструкцією, а елементом правового механізму, який адаптується до змін обставин та рішень публічної адміністрації.

Спеціальний адміністративно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб відрізняється від загального адміністративно-правового статусу особи своїм функціональним призначенням та юридичною структурою.Спеціальний адміністративно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб відрізняється від загального адміністративно-правового статусу особи своїм функціональним призначенням та юридичною структурою. Згідно з вітчизняною адміністративно-правовою доктриною, цей спеціальний статус набувається, коли законодавство встановлює специфічний правовий режим для певних категорій осіб, які потребують посиленого правового регулювання та захисту.

У той час як загальний статус притаманний будь-якій особі, яка бере участь у публічно-правових відносинах, то спеціальний статус формується на підставі обставин, передбачених законом, і є цілеспрямованим. Його відмінною рисою є те, що він виникає внаслідок встановлення юридично значущих фактів та оформлюється через процедури публічного адміністрування.

Цей статус не є природною чи автоматичною характеристикою особи, навіть якщо існують фактичні підстави для його набуття. Він набуває юридичної сили лише після встановлення відповідних юридичних фактів у встановленому законом порядку та прийняття компетентним органом індивідуального адміністративного акта. Саме з цього моменту виникає сукупність спеціальних прав та обов'язків, а особа набуває певного правового статусу в системі адміністративно-правових відносин.

Спеціальний адміністративно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб характеризується кількома ознаками, що відображають його галузевий характер та відрізняють його від загального адміністративно-правового статусу особи.

1. Похідний характер. Цей статус виникає виключно на підставі рішення компетентного органу публічної адміністрації. Юридичним фактом, що породжує його виникнення, є індивідуальний адміністративний акт, прийнятий у межах законодавчо визначеної компетенції відповідного органу та з дотриманням установленої процедури. До прийняття такого рішення особа зберігає загальний адміністративно-правовий статус, а спеціальний правовий режим на неї не поширюється [7].

Таким чином, спеціальний статус має не фактичний, а юридично-конструктивний характер: навіть за наявності об'єктивних підстав він не породжує правових наслідків без формалізації через владне рішення. Похідність означає також, що обсяг прав і обов'язків конкретизується саме через акт застосування права, який індивідуалізує загальні норми щодо визначеної особи. Водночас законність, обґрунтованість і вмотивованість такого акта є необхідними умовами легітимності статусу.

2. Процедурна зумовленість. Формування статусу відбувається через визначену адміністративну процедуру, що включає подання заяви, перевірку наявності юридичних підстав, оцінку доказів, прийняття рішення та його

оформлення у встановленій формі. Процедура виступає не технічною стадією, а структурним елементом правового механізму, який забезпечує реалізацію принципів законності, рівності та правової визначеності.

Процедурна зумовленість означає, що статус не може бути встановлений довільно чи поза межами передбачених законом процесуальних правил. Саме процедура створює можливість для особи реалізувати право на участь у розгляді своєї справи, подати пояснення, надати докази, а також скористатися правом на оскарження прийнятого рішення. Отже, адміністративна процедура виконує гарантійну та легітимаційну функції, мінімізуючи ризики зловживання дискреційними повноваженнями [8].

3. Режимність. Зазначений статус функціонує в межах спеціального адміністративно-правового режиму, який передбачає особливий порядок реалізації прав і виконання обов'язків. Режимність проявляється у встановленні специфічних правил взаємодії з органами публічної адміністрації, визначенні окремих процедурних особливостей, а також у формуванні спеціального кола правових можливостей і юридичних обмежень.

Такий режим має цільовий характер і спрямований на впорядкування окремої групи публічно-правових відносин, що відрізняються підвищеною складністю або соціальною значущістю. Він забезпечує системність правового регулювання та уніфікує підходи до вирішення типових адміністративних ситуацій, пов'язаних із відповідною категорією осіб. Режимність також означає, що реалізація прав відбувається з урахуванням спеціально встановлених процедурних вимог та компетенційних меж.

4. Тимчасовість або умовність. Спеціальний статус залежить від збереження юридичних підстав для його існування. У разі відпадіння обставин, що стали підставою для його набуття, встановлення інших передбачених законом умов або виявлення нових юридично значущих фактів можливе його припинення чи зміна.

Тимчасовість або умовність підкреслює динамічний характер адміністративно-правового статусу: він не є сталим елементом правосуб'єктності, а функціонує доти, доки зберігаються встановлені законом критерії. Це зумовлює необхідність періодичного контролю за дотриманням відповідних умов та можливість перегляду прийнятих адміністративних рішень у передбачених законом випадках.

Окрім зазначених ознак, слід підкреслити індивідуалізований характер адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб. Він встановлюється щодо конкретної особи та оформлюється персоналізованим адміністративним актом, який має індивідуально-визначений зміст. Це відрізняє його від абстрактної нормативної моделі та акцентує увагу на значенні правозастосовної діяльності у структурі адміністративно-правового регулювання [9].

Адміністративно-правове регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб доцільно розглядати як самостійний сегмент галузевого регулятивного механізму, що функціонує в межах публічного управління та характеризується поєднанням нормативної визначеності, компетенційної структурованості й процедурної формалізованості. Його системність проявляється у взаємозв'язку правових норм, повноважень суб'єктів публічної адміністрації та процедур прийняття управлінських рішень, які у сукупності забезпечують інституціоналізацію відповідного статусу.

Предметом такого регулювання є впорядкування публічно-правових відносин, що виникають між особою та суб'єктами владних повноважень у зв'язку з набуттям, підтвердженням, реалізацією або припиненням спеціального правового статусу. Йдеться не про загальне визначення правосуб'єктності особи, а про юридичне оформлення особливого правового становища, яке виникає за наявності встановлених законом підстав і реалізується у визначеному адміністративному порядку.

На відміну від загального адміністративно-правового регулювання, яке охоплює широкий спектр управлінських відносин і має універсальний характер,

відповідна його складова має чітко окреслений об’єкт впливу – процедури інституціоналізації факту вимушеного переміщення та пов’язані з цим правові наслідки. Це означає, що регулятивний механізм спрямований не лише на встановлення абстрактних правил поведінки, а на юридичну фіксацію конкретного статусу через прийняття індивідуального адміністративного акта.

У центрі такого регулювання перебуває не лише визначення обсягу прав і обов’язків, а й формалізований механізм їх виникнення та реалізації через діяльність публічної адміністрації. Саме через адміністративні процедури здійснюються перевірка юридичних фактів, оцінка підстав, прийняття рішення та його правове оформлення. Отже, статус набуває юридичної визначеності виключно в результаті адміністративного правозастосування [10].

Сутнісні ознаки адміністративно-правового регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб полягають у такому:

– воно здійснюється виключно в межах компетенції суб’єктів публічної адміністрації, що передбачає чітке нормативне визначення їхніх повноважень і меж дискреції;

– має нормативно визначений характер, оскільки спирається на систему адміністративно-правових норм, які встановлюють підстави, порядок та правові наслідки набуття статусу;

– реалізується через адміністративні процедури, що забезпечують послідовність, формалізованість і правову визначеність процесу прийняття рішень;

– завершується прийняттям індивідуального адміністративного акта як юридичного факту, що породжує, змінює або припиняє спеціальний статус;

– спрямоване на юридичне оформлення та функціонування спеціального адміністративно-правового статусу в системі публічно-правових відносин.

Отже, адміністративно-правове регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб є не сукупністю розрізнених нормативних приписів, а цілісною галузевою конструкцією, що поєднує матеріальні приписи, компетенційні межі та

процедурні механізми в межах публічного управління. Саме така інтерпретація дозволяє відмежувати його від суміжних сфер правового впливу та зосередити дослідження у площині адміністративно-правової методології [11].

З огляду на викладене, адміністративно-правове регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб становить складний багаторівневий механізм публічно-правового впливу, спрямований на впорядкування відносин між особою, яка зазнала вимушеного переміщення, та суб’єктами публічної адміністрації. Його зміст не обмежується встановленням правових норм, а охоплює також інституційні засади діяльності компетентних органів, процедурні механізми прийняття управлінських рішень та систему контролю за їх законністю.

Аналіз доктринальних підходів дозволяє констатувати еволюцію наукового розуміння адміністративно-правового регулювання: від класичної управлінської моделі, орієнтованої на організацію діяльності державних органів, до людиноцентричної парадигми, у межах якої ключового значення набувають гарантії реалізації та захисту прав особи у взаємодії з публічною владою. У сучасному науковому дискурсі ці підходи інтегруються в інституційно-процедурну концепцію, що розглядає адміністративно-правове регулювання як цілісну систему, яка поєднує нормативний, компетенційний, процедурний і контрольний елементи.

У цьому контексті адміністративно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб постає як різновид спеціального адміністративно-правового статусу, що формується на основі поєднання матеріальних прав і обов’язків із процедурними гарантіями їх реалізації. Його набуття, зміна та припинення відбуваються через застосування адміністративних процедур і прийняття індивідуальних адміністративних актів у межах компетенції уповноважених органів публічної влади.

Підсумовуючи викладене, адміністративно-правове регулювання забезпечує юридичне оформлення та функціонування спеціального статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб, створюючи нормативні, організаційні та процедурні

передумови для реалізації їхніх прав і законних інтересів у сфері публічного управління. Це формує теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу особливостей правового режиму відповідних категорій осіб та механізмів його практичної реалізації.

1.2. Визначення статусу ВПО та біженців під час збройної агресії в Україні

Збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану зумовили істотну трансформацію умов, у межах яких здійснюється визначення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців. Масовий характер вимушеного переміщення населення, руйнування інфраструктури, тимчасова окупація окремих територій і порушення звичних каналів комунікації між особою та органами влади об’єктивно змінили функціональні параметри адміністративних процедур. Якщо у звичайному правовому режимі відповідні процедури реалізуються в умовах відносної стабільності нормативного регулювання та організаційної структури публічної адміністрації, то в умовах воєнного часу вони набувають рис кризового публічного адміністрування, що характеризується підвищеною динамічністю, масовістю звернень, спрощенням окремих процедурних елементів та необхідністю оперативного прийняття управлінських рішень.

Воєнний стан як особливий правовий режим не змінює юридичної природи статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб, оскільки його матеріальний зміст визначається чинним законодавством і залишається стабільним у своїх основних характеристиках. Водночас він істотно впливає на процесуальний аспект – порядок встановлення відповідного статусу, процедуру документування, строки розгляду заяв, організацію роботи компетентних органів та межі адміністративної дискреції. Змінюється інтенсивність правозастосування, розширюється коло суб’єктів, залучених до виконання адміністративних функцій, актуалізуються питання забезпечення доступності процедур для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У цьому контексті механізм визначення статусу набуває ознак адаптивного адміністративного механізму, спрямованого на підтримання керованості публічно-правових відносин у надзвичайних умовах. Йдеться не лише про формальне прийняття індивідуального адміністративного акта, а й про забезпечення балансу між вимогами оперативності та необхідністю дотримання принципів законності, правової визначеності й пропорційності. Отже, процедура встановлення статусу в умовах збройної агресії постає елементом ширшої системи кризового управління, що поєднує нормативну стабільність з інструментальною гнучкістю правозастосовної діяльності [12].

З огляду на це, дослідження особливостей визначення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців під час збройної агресії потребує аналізу не лише формально-юридичних змін, а й трансформації адміністративних процедур, інституційної архітектури та практики реалізації дискреційних повноважень в умовах воєнного стану. Саме в цій площині виявляються специфічні риси функціонування адміністративно-правового механізму у кризовому середовищі.

Запровадження воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» створює особливі умови реалізації владних повноважень органами публічної адміністрації та суттєво впливає на функціонування адміністративно-правових механізмів. Воєнний стан як спеціальний правовий режим змінює не зміст правового статусу окремих категорій осіб, а параметри здійснення публічного адміністрування, зокрема процедури прийняття індивідуальних адміністративних актів, організацію діяльності компетентних органів та характер реалізації дискреційних повноважень. У цьому контексті адміністративна процедура виступає ключовим інструментом реалізації владних рішень у сфері публічного адміністрування. Як слушно зазначає А. М. Школик, адміністративна процедура є встановленим правом порядком прийняття індивідуальних адміністративних актів органами публічної влади, який покликаний забезпечити законність управлінських

рішень та гарантувати належний рівень захисту прав особи у відносинах із державою [13].

У сфері визначення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців трансформація адміністративної процедури проявляється у декількох взаємопов'язаних напрямах, які мають системний характер і відображають адаптацію публічного адміністрування до умов воєнного часу. У науковій літературі підкреслюється, що саме адміністративна процедура забезпечує реалізацію прав людини у взаємовідносинах з органами влади, оскільки визначає порядок прийняття владних рішень та гарантує можливість їх подальшого оскарження. На цьому, зокрема, наголошує І. Б. Коліушко, який розглядає адміністративну процедуру як фундаментальний механізм забезпечення прав і свобод особи у сфері публічного управління [14].

По-перше, відбувається спрощення окремих процедурних вимог. Йдеться не лише про технічне зменшення переліку документів або оптимізацію форм заяв, а про концептуальне переосмислення співвідношення між формою та змістом адміністративної процедури. Пріоритет надається забезпеченню доступності процедури для особи, яка перебуває у стані вимушеного переміщення, часто без належних документів, стабільного місця проживання чи доступу до інформаційних ресурсів. Мінімізуються формальні бар'єри для звернення, розширюється застосування принципу презумпції добросовісності заявника, зменшується залежність від документів, отримання яких є об'єктивно неможливим. Подібний підхід відповідає сучасним науковим поглядам на сутність адміністративної процедури, відповідно до яких її основною функцією є забезпечення реального доступу особи до адміністративного рішення. Як зазначає Т. О. Коломоєць, адміністративна процедура повинна бути організована таким чином, щоб не створювати надмірних бар'єрів для реалізації прав особи та забезпечувати баланс між публічними інтересами і правами заявника [15].

По-друге, спостерігається скорочення строків прийняття рішень або перегляд порядку їх обчислення з урахуванням форс-мажорних обставин. У кризовому середовищі тривале очікування адміністративного акта може призвести до фактичного позбавлення особи доступу до пов’язаних із статусом прав, що суперечить принципу ефективності адміністративного захисту та ідеї реальності суб’єктивних прав. У цьому контексті в адміністративно-правовій доктрині наголошується на необхідності забезпечення розумного балансу між оперативністю діяльності адміністративних органів та дотриманням процедурних гарантій. Зокрема, Р. С. Мельник підкреслює, що адміністративна процедура повинна гарантувати особі не лише швидкість розгляду справи, а й належну перевірку фактичних обставин та обґрунтованість прийнятого адміністративного акта [16].

По-третє, суттєво розширюються можливості електронної взаємодії між особою та суб’єктами владних повноважень. Діджиталізація процедур, подання заяв в електронній формі, використання державних інформаційних ресурсів для автоматизованої перевірки відомостей, інтеграція реєстрів – усе це трансформує традиційну модель адміністративної комунікації. Електронні сервіси стають не лише інструментом модернізації, а необхідною умовою безперервності адміністративного процесу в ситуації, коли фізичний доступ до органів влади обмежений або небезпечний. Цифрові механізми виконують компенсаторну функцію, заміщаючи традиційні канали взаємодії та зменшуючи навантаження на територіальні підрозділи. У сучасній доктрині адміністративного права підкреслюється, що використання електронних інструментів у діяльності публічної адміністрації сприяє підвищенню прозорості та доступності адміністративних процедур. На цьому, зокрема, наголошує М. І. Смокович, який зазначає, що цифровізація адміністративних процесів створює додаткові гарантії реалізації прав особи та полегшує доступ до адміністративних послуг [17].

Водночас актуалізуються питання захисту персональних даних, інформаційної безпеки та технічної надійності електронних систем.

По-четверте, відбувається адаптація доказових стандартів до умов втрати документів або неможливості їх отримання. У звичайному режимі адміністративна процедура ґрунтується на визначених законом вимогах до доказової бази та форм підтвердження юридичних фактів. У воєнний період адміністративні органи змушені застосовувати більш гнучкі підходи до оцінки доказів, враховувати непрямі підтвердження, дані державних реєстрів, інформацію з інших органів влади, пояснення заявників, свідчення третіх осіб. Посилюється роль принципу вільної оцінки доказів у межах адміністративної процедури. Водночас зберігається обов’язок органу діяти виключно в межах компетенції, забезпечувати належну перевірку поданих відомостей та мотивувати прийняте рішення, що є необхідною передумовою його легітимності та можливості подальшого оскарження. У цьому аспекті особливого значення набуває проблема меж адміністративного розсуду. Як зазначає В. В. Бевзенко, дискреційні повноваження адміністративних органів повинні реалізовуватися виключно в межах закону та підлягати ефективному судовому контролю, що забезпечує дотримання принципу правової визначеності [18].

Сукупність зазначених трансформацій свідчить про те, що воєнний стан впливає передусім на процесуальний вимір адміністративно-правового регулювання. Йдеться не про перегляд матеріального змісту спеціального статусу чи зміну його правової природи, а про модифікацію інструментарію його встановлення та реалізації. Основна мета таких змін полягає у забезпеченні реальної доступності статусу в умовах масштабного внутрішнього та зовнішнього переміщення населення, збереженні керованості публічно-правових відносин і підтриманні функціональної спроможності держави.

Водночас кризовий режим породжує низку системних ризиків, які мають як процедурний, так і інституційний характер. Серед них – ризик надмірної формалізації спрощених процедур, що може призвести до механічного прийняття рішень без належної індивідуалізації правового становища особи. У ситуації

масовості звернень адміністративний орган може орієнтуватися переважно на стандартизовані алгоритми розгляду заяв, що знижує рівень врахування конкретних обставин справи. У такому випадку спрощення, покликане підвищити доступність процедури, трансформується у її редукцію до технічної операції, що суперечить сутності адміністративного правозастосування як індивідуалізованої владної діяльності.

Окремий ризик становить можливість розширеного тлумачення дискреційних повноважень адміністративними органами. В умовах воєнного стану об’єктивна необхідність оперативного реагування та дефіцит часу можуть сприяти розширенню меж адміністративного розсуду без належної нормативної конкретизації. Відсутність чітких критеріїв оцінки доказів або визначення достатності підстав для надання чи відмови у статусі здатна породжувати неоднакову практику застосування норм, що, своєю чергою, підриває принцип правової визначеності та рівності осіб перед законом.

В умовах підвищеної оперативності зростає також імовірність зниження стандартів мотивації індивідуальних адміністративних актів. Недостатня аргументованість рішень, формальне посилання на норми без розкриття логіки їх застосування, скорочення змісту мотивувальної частини можуть ускладнювати реалізацію права на ефективне оскарження. Обмеження доступу до повної інформації про підстави прийнятого рішення фактично звужує процесуальні гарантії особи та послаблює механізми адміністративного й судового контролю.

Крім того, в умовах воєнного часу можливі диспропорції у навантаженні між різними територіальними підрозділами, що здатні впливати на єдність правозастосовної практики. Нерівномірність ресурсного забезпечення, кадровий дефіцит або зміна територіальної юрисдикції окремих органів можуть опосередковано впливати на якість адміністративної процедури та стабільність прийнятих рішень.

Саме тому трансформація адміністративної процедури в умовах воєнного стану повинна здійснюватися з безумовним дотриманням фундаментальних принципів адміністративного права – законності, правової визначеності, пропорційності, недискримінаційності та обґрунтованості індивідуального адміністративного акта. Спрощення процедур не може означати спрощення стандартів правового захисту. Оперативність не повинна нівелювати вимоги до вмотивованості та індивідуалізації рішення, а дискреція – перетворюватися на свавілля.

Баланс між оперативністю реагування та гарантіями прав особи є ключовою умовою легітимності адміністративного механізму у кризовому середовищі. Саме здатність поєднати адаптивність із правовою визначеністю визначає якість адміністративно-правового регулювання в умовах воєнного стану та забезпечує довіру до рішень публічної адміністрації навіть у період надзвичайних викликів [19].

Водночас варто зазначити, що інститут внутрішньо переміщених осіб в українському праві сформувався у зв’язку з подіями 2014 року. Саме початок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасова окупація Автономної Республіки Крим та частини територій Донецької і Луганської областей спричинили появу значної кількості осіб, які були змушені залишити місце свого постійного проживання, не перетинаючи міжнародно визнаний державний кордон України. Уперше за період незалежності держави постало питання системного врегулювання внутрішнього переміщення населення як окремого соціально-правового явища, що потребувало формування спеціальних адміністративно-правових механізмів державного реагування.

У науковій літературі зазначається, що виникнення інституту внутрішньо переміщених осіб у правовій системі України стало реакцією держави на нові суспільні виклики, пов’язані з масовим вимушеним переміщенням населення. Зокрема, Т. О. Коломоєць наголошує, що формування правового статусу внутрішньо переміщених осіб відбулося у межах адміністративно-правового механізму

забезпечення прав людини, який поєднує елементи державного управління, соціального захисту та правових гарантій реалізації основних прав громадян [20]. Подібну позицію висловлює і О. Ф. Андрійко, яка підкреслює, що поява значної кількості внутрішньо переміщених осіб зумовила необхідність формування нових адміністративних процедур, спрямованих на облік, документування та забезпечення доступу таких осіб до системи державної підтримки [21].

Масштабність переміщення населення, яке відбувалося в умовах збройного конфлікту та тимчасової окупації частини території держави, зумовила необхідність швидкого формування інституційної та нормативної бази для забезпечення обліку, документування та захисту прав відповідної категорії осіб. До 2014 року українське законодавство фактично не містило комплексного правового регулювання внутрішнього переміщення, оскільки відповідна проблема не мала системного характеру. Відтак держава була змушена у стислі строки створити правовий механізм, здатний забезпечити адміністративне врегулювання нових суспільних відносин, пов’язаних із масовим переміщенням населення в межах території країни.

У відповідь на ці виклики було сформовано нормативно-правову основу регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб. Ключовим актом у цій сфері став Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» 2014 року, який заклав базові правові механізми державної політики щодо обліку, адміністративного супроводу та забезпечення гарантій прав осіб, які зазнали вимушеного переміщення. На законодавчому рівні було визначено поняття внутрішньо переміщеної особи, встановлено процедуру її взяття на облік, а також закріплено основні гарантії реалізації прав таких осіб [22].

У наукових дослідженнях підкреслюється, що прийняття зазначеного закону стало ключовим етапом формування національної моделі правового регулювання внутрішнього переміщення. Так, Г. Л. Христова зазначає, що законодавче визначення статусу внутрішньо переміщеної особи має важливе значення для забезпечення доступу таких осіб до системи соціального захисту та реалізації

основних прав людини, оскільки саме юридичне визнання відповідного статусу виступає передумовою отримання державної допомоги та інших форм підтримки [23].

Крім того, зазначений закон визначив коло суб'єктів публічної влади, відповідальних за реалізацію державної політики у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб, окреслив механізми координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також передбачив основні форми державної підтримки осіб, які були змушені залишити місце свого проживання. У такий спосіб було закладено правові передумови для формування адміністративної моделі обліку та супроводу внутрішнього переміщення населення, яка надалі розвивалася та адаптувалася відповідно до змін безпекової ситуації та масштабів переміщення.

Адміністративна модель, сформована у 2014–2015 роках, ґрунтувалася переважно на індивідуалізованій процедурі підтвердження факту вимушеного переміщення. Особа повинна була подати відповідну заяву до органу соціального захисту населення за місцем фактичного перебування, після чого здійснювалася перевірка поданих відомостей і приймалося рішення щодо взяття її на облік як внутрішньо переміщеної особи. Така процедура передбачала встановлення факту переміщення з територій, де виникли обставини, пов'язані зі збройним конфліктом, тимчасовою окупацією чи іншими небезпечними умовами, що унеможливлювали подальше проживання за попереднім місцем проживання.

У межах цієї моделі значна увага приділялася перевірці достовірності поданих відомостей, зокрема підтвердженню місця попереднього проживання особи, факту її вибуття з відповідної території та фактичного перебування на підконтрольній державі території. Органи публічної адміністрації здійснювали аналіз поданих документів, а за необхідності могли використовувати дані державних реєстрів або інші джерела інформації для встановлення відповідних обставин. Результатом такої процедури ставало прийняття індивідуального адміністративного акта – рішення про

взяття особи на облік як внутрішньо переміщеної особи та видачу відповідної довідки.

Аналізуючи особливості функціонування зазначеної адміністративної процедури, І. В. Коліушко підкреслює, що механізм взяття на облік внутрішньо переміщених осіб є одним із проявів адміністративної процедури у сфері забезпечення прав людини, оскільки через відповідні управлінські рішення держава здійснює юридичне підтвердження особливого статусу особи та забезпечує її включення до системи державних гарантій [24].

Такий підхід загалом відповідав масштабам внутрішнього переміщення населення, характерним для першого етапу збройного конфлікту, та дозволяв забезпечити відносно детальну перевірку обставин, що стали підставою для набуття відповідного статусу. Водночас індивідуалізований характер адміністративної процедури сприяв формуванню більш чіткої системи обліку внутрішньо переміщених осіб і створював передумови для адресного застосування заходів державної підтримки.

Разом із тим уже на цьому етапі стало очевидним, що функціонування такої моделі значною мірою залежить від адміністративної спроможності державних інституцій, зокрема від можливостей органів соціального захисту населення оперативно опрацьовувати значну кількість звернень громадян. Саме тому подальший розвиток правового регулювання у цій сфері був спрямований на поступове вдосконалення процедур обліку внутрішньо переміщених осіб, спрощення адміністративних процедур та підвищення ефективності взаємодії між різними суб’єктами публічної влади.

Після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України у 2022 році відбулося безпрецедентне зростання кількості осіб, які були змушені залишити місце постійного проживання в межах території держави. Масштабність внутрішнього переміщення населення суттєво вплинула на функціонування системи публічного управління та зумовила необхідність

трансформації адміністративної моделі визначення і підтвердження статусу внутрішньо переміщеної особи. У короткий проміжок часу державні органи були змушені реагувати на переміщення мільйонів громадян, що створило значне навантаження на систему соціального захисту, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти публічної адміністрації, залучені до реалізації державної політики у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб.

За таких умов традиційна адміністративна процедура, що передбачала індивідуалізовану перевірку обставин переміщення кожної особи, виявилася недостатньо ефективною. Значна кількість заявників, обмежені часові ресурси адміністративних органів, а також необхідність оперативного включення осіб до системи державної підтримки зумовили потребу у зміні підходів до визначення відповідного статусу. Держава була змушена адаптувати існуючі адміністративно-правові механізми таким чином, щоб забезпечити максимально швидкий доступ переміщених осіб до соціальних гарантій, житлової підтримки та інших форм державної допомоги [24].

У зв'язку з цим відбувся поступовий перехід до більш спрощеної моделі визначення статусу внутрішньо переміщеної особи. У нових умовах ключову роль почав відігравати територіальний критерій, що передбачає врахування факту проживання особи на територіях, де ведуться бойові дії або які перебувають під тимчасовою окупацією. Такий підхід фактично ґрунтується на презумпції наявності об'єктивних обставин вимушеного переміщення, що значно спрощує адміністративну процедуру та дозволяє скоротити обсяг доказових вимог, які пред'являються до заявника.

Запровадження територіального підходу також сприяло зменшенню адміністративного навантаження на органи публічної влади, оскільки дозволило стандартизувати процедуру розгляду заяв та мінімізувати потребу в детальній перевірці індивідуальних обставин кожного випадку переміщення. У практичному вимірі це означає, що ключовим фактором для набуття статусу внутрішньо

переміщеної особи стає підтвердження факту проживання на території, включеній до офіційно визначеного переліку територій, де ведуться бойові дії або які перебувають під тимчасовою окупацією.

Водночас така трансформація адміністративної процедури свідчить про адаптацію системи публічного управління до умов воєнного часу. Вона демонструє здатність адміністративно-правового механізму гнучко реагувати на кризові виклики, забезпечуючи баланс між необхідністю оперативного прийняття управлінських рішень і потребою у збереженні базових правових гарантій для осіб, які зазнали вимушеного переміщення. Одночасно зазначені зміни підтверджують, що ефективність правового регулювання у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб значною мірою залежить від здатності держави адаптувати адміністративні процедури до реальних соціальних і безпекових умов [24].

Фактично такий підхід базується на презумпції наявності об’єктивних обставин вимушеного переміщення. У випадку переміщення особи з територій, офіційно визначених державою як зони активних бойових дій або тимчасової окупації, необхідність доведення індивідуальних причин переміщення значною мірою зменшується. Це дозволяє суттєво спростити адміністративну процедуру та забезпечити швидке включення особи до системи державної підтримки.

Зазначена трансформація процедури водночас змінює характер доказового процесу у справах щодо встановлення статусу внутрішньо переміщеної особи. Якщо раніше основна увага приділялася перевірці індивідуальних обставин переміщення, то в сучасних умовах ключовим стає підтвердження належності особи до відповідної територіальної категорії. Це сприяє зменшенню адміністративного навантаження на органи публічної влади та підвищує ефективність управлінських рішень у кризових умовах.

Окремого значення у цьому контексті набуває цифровізація адміністративних процедур, яка стала одним із важливих інструментів адаптації системи державного управління до умов воєнного часу. Використання електронних сервісів дозволяє

здійснювати подання заяв, формування облікових записів та отримання довідок внутрішньо переміщеної особи в електронній формі. Впровадження таких механізмів значною мірою спрощує доступ громадян до адміністративних послуг і мінімізує бюрократичні бар’єри.

Крім того, використання цифрових інструментів сприяє налагодженню ефективної взаємодії між різними органами публічної влади, що беруть участь у реалізації державної політики у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб. Інтеграція інформаційних систем забезпечує можливість оперативного обміну даними, ведення централізованого обліку внутрішньо переміщених осіб та автоматизації процесів надання соціальних виплат та інших форм державної підтримки.

Разом із тим спрощення адміністративних процедур та використання територіального підходу до визначення статусу внутрішньо переміщеної особи потребують належного забезпечення гарантій прав заявників. Особливо важливим залишається дотримання принципів законності, правової визначеності, пропорційності та недискримінаційності під час прийняття адміністративних рішень. Не менш важливим є забезпечення ефективних механізмів адміністративного та судового оскарження у випадках відмови у взятті на облік або припинення статусу внутрішньо переміщеної особи [25].

Визначення статусу біженця в Україні в умовах воєнного стану також зазнає впливу кризового контексту, хоча масштаби звернень іноземців залишаються обмеженими порівняно з масовістю внутрішнього переміщення. Повномасштабна збройна агресія істотно трансформувала міграційні процеси, змінивши роль України у глобальній системі міжнародного захисту. Якщо до початку широкомасштабних бойових дій Україна розглядалася переважно як держава транзиту або обмеженого прийняття шукачів притулку, то після 2022 року вона одночасно опинилася в ситуації, коли значна частина її громадян сама потребує міжнародного захисту за кордоном.

Як зазначає О. Малиновська, міграційні процеси в Україні характеризуються високим рівнем залежності від політичних та безпекових факторів, що особливо проявляється в умовах збройних конфліктів, коли держава може одночасно виступати як країна транзиту, країна походження та країна прийняття шукачів притулку [26].

Особливість полягає у поєднанні двох паралельних процесів: з одного боку, Україна залишається державою, яка продовжує виконувати міжнародні зобов'язання щодо розгляду заяв про надання міжнародного захисту; з іншого – сама виступає джерелом масового переміщення населення за межі держави. Така ситуація створює своєрідний правовий парадокс, коли держава одночасно функціонує як країна походження значної кількості шукачів притулку та як країна, що забезпечує процедури міжнародного захисту для іноземців. Подібне поєднання ролей зумовлює специфічні виклики для системи публічного управління, зокрема у сфері міграційної політики та адміністративно-правового регулювання.

В умовах воєнного стану державні органи, відповідальні за розгляд заяв про надання статусу біженця або додаткового захисту, змушені функціонувати у складному організаційному середовищі. Частина адміністративних ресурсів держави спрямовується на забезпечення оборони, гуманітарної підтримки населення та вирішення проблем внутрішнього переміщення, що об'єктивно впливає на можливості системи розгляду заяв шукачів притулку. Водночас Україна, будучи стороною основних міжнародних договорів у сфері захисту біженців, зберігає обов'язок забезпечувати доступ до процедур надання міжнародного захисту, не допускаючи порушення базових стандартів, встановлених міжнародним правом.

На необхідності узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту біженців наголошує А. Колодій, який зазначає, що ефективність системи надання притулку значною мірою залежить від належної імплементації міжнародно-правових норм у внутрішнє законодавство держави [27].

Додатковим фактором є те, що в умовах збройної агресії підвищується значення координації діяльності національних органів влади з міжнародними організаціями, які беруть участь у забезпеченні захисту шукачів притулку. Співпраця з міжнародними гуманітарними структурами дозволяє частково компенсувати ресурсні обмеження та сприяє забезпеченню належного рівня процедурних гарантій для осіб, які звертаються за міжнародним захистом.

У результаті система визначення статусу біженця в Україні в умовах воєнного стану функціонує в умовах підвищеної інституційної складності, що потребує адаптації адміністративних процедур до нових безпекових та гуманітарних викликів.

У цих умовах адміністративна процедура розгляду заяв про визнання біженцем повинна функціонувати з урахуванням обмежених кадрових і матеріальних ресурсів, що характерні для воєнного часу. Це зумовлює необхідність забезпечення процесуальної гнучкості без відступу від базових вимог законності та обґрунтованості адміністративних рішень.

Водночас ключовим завданням державних органів залишається дотримання міжнародних стандартів захисту шукачів притулку, зокрема принципу невислання (non-refoulement), який є фундаментальним елементом міжнародного режиму захисту біженців.

Зазначений принцип передбачає заборону примусового повернення особи до держави або території, де її життю чи свободі може загрожувати небезпека внаслідок переслідування, збройного конфлікту чи інших форм серйозних порушень прав людини. Його дотримання є одним із ключових критеріїв оцінки ефективності національної системи надання міжнародного захисту, оскільки саме цей принцип гарантує реальну можливість особи отримати захист від загроз, які існують у країні походження.

У практичному вимірі реалізація цього принципу передбачає необхідність здійснення індивідуалізованого розгляду кожної заяви про надання статусу біженця або додаткового захисту. Незважаючи на складні умови функціонування державних

інституцій у період воєнного стану, адміністративні органи повинні забезпечувати належне дослідження обставин, які можуть свідчити про наявність обґрунтованого страху переслідування або ризику заподіяння серйозної шкоди заявнику.

Крім того, важливим елементом процедури визначення статусу біженця є забезпечення процесуальних гарантій для осіб, які звертаються за міжнародним захистом. До таких гарантій належать право на подання заяви, доступ до перекладача, можливість отримання правової допомоги, а також право на оскарження адміністративного рішення у судовому порядку [28].

Кризовий характер воєнного стану об’єктивно сприяє розширенню дискреційних повноважень органів публічної адміністрації у сфері визначення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців. Умови воєнного часу потребують від державних органів здатності оперативно реагувати на зміну безпекової ситуації, масовість звернень громадян та обмеженість адміністративних ресурсів. У зв’язку з цим традиційні адміністративні процедури, що передбачають чітку послідовність формалізованих дій і значний обсяг документального підтвердження, у практичному застосуванні часто потребують певної гнучкості. Саме тому органи публічної адміністрації змушені поєднувати формальні вимоги законодавства із необхідністю швидкого прийняття управлінських рішень, спрямованих на забезпечення базових прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту [29].

У науковій літературі зазначається, що розширення дискреційних повноважень є закономірним елементом функціонування публічної адміністрації у складних суспільних умовах. Зокрема, А. М. Кучук підкреслює, що абстрактний характер адміністративно-правових норм зумовлює необхідність застосування адміністративного розсуду, який дозволяє суб’єкту владних повноважень обрати найбільш доцільний варіант управлінського рішення в межах закону. Водночас використання дискреції потребує чіткого визначення її правових меж, оскільки відсутність належних обмежень може призводити до зловживань владними повноваженнями [30]. Подібної позиції дотримується і В. В. Горбалінський, який

розглядає дискреційні повноваження як надану законом можливість органу публічної влади обирати один із кількох юридично допустимих варіантів управлінського рішення залежно від конкретних обставин справи [31].

У доктрині адміністративного права також наголошується, що використання дискреційних повноважень у ситуаціях неповноти доказової бази повинно поєднуватися з дотриманням принципів верховенства права та захисту прав людини. Зокрема, І. Ф. Корж звертає увагу на те, що реалізація дискреції органами державної влади має здійснюватися з урахуванням конституційних гарантій прав і свобод людини, які виступають ключовими межами адміністративного розсуду [32].

Крім того, дискреційні повноваження проявляються у можливості врахування фактичних обставин без їх формального документального підтвердження. У таких випадках адміністративні органи можуть брати до уваги пояснення заявників, інформацію з державних реєстрів, дані місцевих органів влади, відомості, отримані від правоохоронних органів або міжнародних організацій, а також інші доступні джерела інформації, що дозволяють сформувати уявлення про реальність заявлених обставин. Подібний підхід сприяє забезпеченню доступності адміністративної процедури для осіб, які опинилися у складних життєвих умовах унаслідок збройного конфлікту, та дозволяє мінімізувати ризик необґрунтованого обмеження їхнього доступу до механізмів державного захисту.

Водночас реалізація дискреційних повноважень потребує від органів публічної адміністрації підвищеного рівня професійної відповідальності та належної правової аргументації прийнятих рішень. У ситуаціях, коли формальні критерії не можуть бути застосовані у повному обсязі, особливого значення набуває принцип обґрунтованості адміністративного акта, який передбачає необхідність чіткого пояснення причин і підстав прийняття відповідного рішення. Це дозволяє забезпечити баланс між необхідною гнучкістю адміністративних процедур та дотриманням вимог правової визначеності й передбачуваності діяльності органів публічної влади.

Ще одним проявом розширення дискреції є можливість оперативного коригування адміністративних процедур залежно від змін безпекової ситуації. Органи публічної адміністрації можуть змінювати організаційні форми прийому заяв, використовувати дистанційні механізми комунікації із заявниками, а також адаптувати внутрішні процедури обробки інформації. Така гнучкість дозволяє забезпечити безперервність адміністративних процесів навіть у складних умовах воєнного часу. Зокрема, застосування електронних сервісів, дистанційного подання документів та використання інтегрованих інформаційних систем сприяє збереженню доступності адміністративних послуг для осіб, які вимушено залишили місце проживання або перебувають у небезпечних регіонах [32].

Крім того, можливість оперативного коригування процедур дозволяє органам публічної адміністрації більш ефективно реагувати на зміну масштабів міграційних процесів та концентрацію внутрішньо переміщених осіб у певних регіонах держави. У таких умовах управлінські рішення можуть бути спрямовані на оптимізацію розподілу адміністративного навантаження між територіальними підрозділами органів влади, впровадження спрощених механізмів розгляду заяв або використання централізованих баз даних для перевірки інформації. Це сприяє підвищенню оперативності прийняття рішень та забезпечує більш ефективне функціонування системи публічного управління у кризових умовах.

Разом із тим розширення дискреції не означає довільності адміністративних рішень. Навіть у кризових умовах діяльність суб’єктів владних повноважень повинна здійснюватися в межах правового поля та відповідати фундаментальним принципам адміністративного права. У цьому контексті В. Б. Авер’янов наголошував, що дискреційні повноваження публічної адміністрації не можуть розглядатися як необмежена свобода дій органу влади, оскільки їх реалізація повинна підпорядковуватися вимогам законності, верховенства права та гарантіям прав людини [3]. Аналогічну позицію поділяють Ю. П. Битяк та О. В. Дьяченко, які підкреслюють, що дискреція є лише одним із інструментів адміністративної

діяльності та повинна застосовуватися з урахуванням загальних принципів адміністративного права [2].

Зокрема, особливого значення набуває дотримання принципів законності, пропорційності, правової визначеності, недискримінаційності та обґрунтованості індивідуального адміністративного акта. Застосування дискреційних повноважень має здійснюватися таким чином, щоб забезпечити баланс між необхідністю оперативного реагування на кризові виклики та гарантуванням належного рівня захисту прав і свобод людини.

Важливо також враховувати, що будь-яке адміністративне рішення, прийняте на основі дискреційних повноважень, повинно бути належним чином мотивованим. Наявність чіткої аргументації дозволяє забезпечити прозорість діяльності органів публічної адміністрації та створює можливість ефективного контролю за законністю прийнятих рішень. Особливу роль у цьому контексті відіграють механізми адміністративного та судового оскарження, які забезпечують можливість перевірки правомірності дій суб’єктів владних повноважень та запобігають потенційним зловживанням дискреційними повноваженнями.

Принцип законності передбачає, що будь-яке адміністративне рішення має ґрунтуватися на нормах чинного законодавства та прийматися у межах компетенції відповідного органу. Це означає, що суб’єкти владних повноважень зобов’язані діяти виключно на підставі та в межах повноважень, визначених законом, а також із дотриманням встановлених процедур прийняття адміністративних актів. У сфері визначення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців принцип законності набуває особливої ваги, оскільки відповідні рішення безпосередньо впливають на реалізацію базових прав і свобод людини. Відповідно, будь-які адміністративні дії, пов’язані з наданням або відмовою у наданні відповідного статусу, повинні мати чітке нормативне підґрунтя та бути належним чином обґрунтованими.

Принцип пропорційності вимагає забезпечення балансу між інтересами держави та правами особи, яка звертається за набуттям відповідного статусу. У

практичному вимірі це означає, що застосування адміністративних повноважень не повинно створювати надмірних обмежень для заявників або встановлювати вимоги, які не є необхідними для досягнення легітимної мети державної політики. У контексті визначення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців принцип пропорційності проявляється у необхідності врахування складних життєвих обставин заявників, пов'язаних із вимушеним переміщенням, втратою майна, документів або доступу до адміністративних сервісів. Тому адміністративні процедури повинні бути організовані таким чином, щоб забезпечувати належний рівень перевірки обставин, водночас не створюючи надмірних процедурних бар'єрів для осіб, які потребують державного захисту [33].

Натомість принцип правової визначеності спрямований на забезпечення передбачуваності адміністративних рішень та стабільності правового становища заявників. Його реалізація передбачає наявність чітких і зрозумілих нормативних критеріїв визначення відповідного статусу, прозорість адміністративних процедур та послідовність практики їх застосування органами публічної адміністрації. Для осіб, які перебувають у стані вимушеного переміщення або звертаються за міжнародним захистом, правова визначеність має особливе значення, оскільки від неї залежить можливість прогнозувати результати адміністративних процедур та планувати подальшу реалізацію своїх прав. У цьому контексті забезпечення стабільності правового регулювання та єдності адміністративної практики виступає важливою умовою ефективного функціонування механізму визначення відповідного правового статусу [33].

Важливою гарантією недопущення зловживання дискреційними повноваженнями є також обов'язок адміністративних органів належним чином мотивувати прийняті рішення. Обґрунтування адміністративного акта повинно містити посилання на встановлені фактичні обставини, застосовані правові норми та логіку їх застосування до конкретної ситуації. Такий підхід забезпечує не лише

формальну відповідність рішення вимогам законодавства, а й дозволяє простежити, яким чином орган публічної адміністрації дійшов відповідного висновку.

Належне мотивування адміністративних рішень виконує декілька важливих функцій. По-перше, воно сприяє підвищенню прозорості діяльності органів публічної адміністрації, оскільки заявник отримує чітке розуміння підстав прийняття рішення та критеріїв, які були застосовані під час оцінки його заяви. По-друге, мотивування забезпечує можливість ефективного контролю за діяльністю адміністративних органів як з боку судових інстанцій, так і з боку інших органів державної влади, уповноважених здійснювати нагляд за дотриманням законності.

Особливого значення вимога належного мотивування набуває у випадках прийняття негативних адміністративних рішень, зокрема відмови у наданні статусу внутрішньо переміщеної особи або відмови у визнанні біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту. У таких ситуаціях обґрунтування рішення повинно містити детальний аналіз наданих заявником відомостей, оцінку доказів, а також пояснення причин, з яких відповідні обставини були визнані недостатніми для надання статусу. Це дозволяє забезпечити справедливість адміністративної процедури та запобігти можливим проявам формального або упередженого підходу до розгляду заяв.

Крім того, належне мотивування адміністративного акта створює передумови для реалізації права особи на ефективний засіб правового захисту. Наявність чітко викладених підстав рішення дає можливість заявникові аргументовано оскаржити його в адміністративному або судовому порядку, посилаючись на конкретні недоліки у встановленні фактичних обставин або неправильне застосування норм права. Таким чином, вимога обґрунтованості адміністративних рішень виступає важливим елементом гарантування прав людини у сфері адміністративно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців.

У ширшому контексті належне мотивування адміністративних актів сприяє формуванню послідовної та передбачуваної адміністративної практики. Воно

забезпечує накопичення аргументованих підходів до вирішення типових ситуацій, що виникають у процесі визначення відповідного правового статусу, та створює підґрунтя для підвищення якості управлінських рішень у сфері міграційної політики держави. Саме тому дотримання вимоги мотивованості адміністративних рішень розглядається як один із ключових інструментів забезпечення балансу між необхідністю оперативного реагування держави в умовах воєнного стану та гарантуванням прав і законних інтересів осіб, які звертаються за захистом [34].

Отже, розширення адміністративної дискреції в умовах воєнного стану є об’єктивною реакцією системи публічного управління на кризові виклики, пов’язані з масовим переміщенням населення та складними умовами реалізації адміністративних процедур. Водночас ефективність такого підходу залежить від чіткого дотримання меж дискреційних повноважень і забезпечення належного балансу між оперативністю адміністративних рішень та гарантіями захисту прав і свобод осіб, які звертаються за набуттям статусу внутрішньо переміщеної особи або біженця [35].

Узагальнюючи наведені положення, можна констатувати, що збройна агресія проти України зумовила не зміну правової природи статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб, а передусім трансформацію адміністративного механізму його встановлення. Базові правові конструкції відповідних статусів, закріплені у міжнародному та національному праві, залишилися незмінними, однак механізми їх практичної реалізації були адаптовані до умов воєнного часу. Така трансформація пов’язана з необхідністю забезпечення ефективного функціонування системи публічного управління в ситуації різкого зростання кількості осіб, які потребують адміністративного підтвердження свого правового статусу та доступу до пов’язаних із ним гарантій.

Однією з ключових ознак цієї трансформації є масовізація адміністративних процедур. Якщо у звичайних умовах адміністративні процедури розраховані на відносно стабільну кількість звернень, то в умовах масштабного переміщення

населення державні органи змушені працювати з надзвичайно великою кількістю заявників. Це потребує оптимізації процедурних етапів, підвищення швидкості прийняття рішень та впровадження більш стандартизованих алгоритмів адміністративної діяльності. Масовізація процедур об’єктивно змінює характер адміністративного процесу, орієнтуючи його на забезпечення доступності та оперативності прийняття рішень [36].

Іншим важливим проявом трансформації є спрощення доказових стандартів. У воєнний період значна кількість осіб втрачає документи, що підтверджують місце проживання, майновий стан або інші юридично значущі обставини. За таких умов вимога надання повного комплекту документів може стати фактичною перешкодою для реалізації права на набуття відповідного статусу. Саме тому адміністративні органи застосовують більш гнучкі підходи до оцінки доказів, враховуючи пояснення заявників, інформацію з державних реєстрів, дані органів місцевого самоврядування та інші доступні джерела відомостей.

Важливою складовою трансформації адміністративного механізму виступає також цифровізація адміністративних процесів. Використання електронних сервісів, можливість подання заяв у дистанційному режимі, інтеграція державних інформаційних систем та автоматизований обмін даними між органами влади дозволяють значною мірою зменшити бюрократичні бар’єри та забезпечити безперервність адміністративних процедур навіть у складних умовах воєнного часу. Цифрові інструменти поступово перетворюються на важливий елемент сучасного адміністративного управління, сприяючи підвищенню ефективності діяльності державних органів та доступності адміністративних послуг для населення.

Ще одним напрямом трансформації є розширення дискреційних повноважень органів публічної адміністрації. Необхідність оперативного реагування на зміну безпекової ситуації, масовість звернень та обмеженість ресурсів зумовлюють потребу у більш гнучкому застосуванні адміністративних процедур. Дискреційні повноваження дозволяють органам влади враховувати конкретні життєві обставини

заявників, приймати рішення за умов неповноти доказів та адаптувати процедури до специфіки воєнного часу. Водночас таке розширення дискреції повинно здійснюватися в межах правового поля та підпорядковуватися фундаментальним принципам адміністративного права.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває також підвищена роль оперативного управлінського реагування. Органи публічної адміністрації змушені швидко адаптувати організаційні механізми своєї діяльності до нових викликів, пов’язаних із переміщенням населення, змінами у функціонуванні державних установ та необхідністю забезпечення безперервності надання адміністративних послуг. Оперативність управлінських рішень стає одним із ключових факторів ефективності адміністративного механізму, оскільки затримка у прийнятті рішень може призвести до порушення прав осіб, які потребують державного захисту [37].

Отже, визначення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах збройної агресії проти України відбувається у принципово зміненому адміністративно-правовому середовищі, сформованому під впливом воєнного стану та масового вимушеного переміщення населення. У цих умовах трансформації зазнає передусім процесуальний вимір адміністративно-правового регулювання: модифікуються адміністративні процедури, змінюються організаційні моделі діяльності компетентних органів, розширюється використання електронних інструментів взаємодії та адаптуються підходи до оцінки доказів.

Проведений аналіз свідчить, що воєнний стан не змінює юридичної природи спеціального адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб, однак істотно впливає на механізм його встановлення. Спрощення окремих процедурних вимог, скорочення строків прийняття рішень, цифровізація адміністративних процесів та гнучкість доказових стандартів спрямовані на забезпечення доступності статусу для осіб, які перебувають у стані вимушеного переміщення та часто позбавлені можливості підтвердити обставини свого становища традиційними документальними засобами.

Водночас адаптація адміністративних процедур до умов воєнного часу супроводжується низкою потенційних ризиків, пов’язаних із розширенням адміністративної дискреції, зниженням стандартів мотивації індивідуальних адміністративних актів та можливими відхиленнями у єдності правозастосовної практики. Це зумовлює необхідність збереження балансу між оперативністю управлінських рішень і дотриманням фундаментальних принципів адміністративного права – законності, правової визначеності, пропорційності та обґрунтованості адміністративного акта.

Важливим елементом формування сучасної моделі адміністративно-правового регулювання стало також становлення інституту внутрішньо переміщених осіб у правовій системі України після початку збройної агресії у 2014 році, що зумовило створення спеціальної нормативної та інституційної бази для обліку, документування та забезпечення прав осіб, які зазнали вимушеного переміщення.

Таким чином, адміністративна процедура визначення статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб у період збройної агресії набуває рис адаптивного механізму кризового публічного адміністрування. Її ефективність визначається здатністю поєднати інструментальну гнучкість і швидкість реагування з дотриманням правових гарантій та принципів належного адміністративного управління, що забезпечує легітимність рішень публічної адміністрації навіть в умовах надзвичайних викликів.

1.3. Захист ВПО та біженців в умовах воєнного стану

Повномасштабна війна проти України призвела до однієї з найбільших хвиль внутрішнього переміщення в Європі за останні десятиліття [38]. Мільйони жителів східних та південних регіонів були змушені покинути свої домівки та переїхати на безпечніші території всередині країни, формуючи складну систему внутрішніх міграційних шляхів, які продовжують розвиватися разом з динамікою конфлікту. Цей безпрецедентний рух змінив демографічний, соціальний та правовий ландшафт України, створюючи новий тиск на державні інституції та ускладнюючи традиційні

механізми правового захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [39]. У цьому контексті статус ВПО – це не просто адміністративна категорія, а багатогранна правова конструкція, яка визначає доступ до соціальних виплат, житлових програм, медичного обслуговування, освіти та низки державних послуг, необхідних для безпеки людини під час війни.

Географія внутрішньої міграції відіграє вирішальну роль у формуванні реальної здатності переміщених осіб здійснювати свої права [40]. Хоча юридичне визначення ВПО та основні гарантії встановлюються на національному рівні, практична реалізація цих прав значно відрізняється залежно від регіону. Західна Україна стала основним місцем для довгострокового поселення завдяки відносно вищому рівню безпеки, наявності гуманітарної інфраструктури та наявності місцевих ініціатив, спрямованих на підтримку ВПО [41]. Натомість центральні регіони функціонують як перехідні центри, тимчасово приймаючи велику кількість людей, перш ніж вони переїдуть далі на захід. Такий просторовий перерозподіл населення створює диференційовані умови для доступу до адміністративних послуг, забезпечення житлом та інтеграції в місцеві ринки праці, що зрештою впливає на якість та ефективність правового захисту.

Тому врахування особливостей правового захисту ВПО у зв’язку з їхніми моделями поселення є важливим для розуміння як успіхів, так і обмежень чинної нормативно-правової бази.

Як уже було раніше зазначено, правовий статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні регулюється, головним чином, Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [22], прийнятим у 2014 році та неодноразово зміненим під час війни у відповідь на нові гуманітарні виклики. Цей закон встановлює основоположне визначення ВПО як громадянина або постійного мешканця, який був змушений залишити своє місце постійного проживання внаслідок збройного конфлікту, окупації або широкомасштабного насильства. Юридичне визнання переміщення невіддільне від процедури реєстрації, яка надає

доступ до широкого спектру державних гарантій, включаючи соціальні виплати, житлові програми, медичні послуги та адміністративну підтримку.

Нормативна база підкреслює [42], що довідка ВПО функціонує не лише як форма ідентифікації, а й як шлях до прав та державної допомоги. Її правова природа неодноразово роз'яснювалася Міністерством соціальної політики та судовою практикою, підкреслюючи її декларативну функцію та підтверджуючи, що відсутність довідки не може скасувати сам факт переміщення. Тим не менш, практичний доступ до прав залишається тісно пов'язаним зі своєчасною та точною реєстрацією, яка обумовлює право на отримання фінансової допомоги, пріоритетний доступ до соціального житла та включення до цільових програм для вразливих груп.

Зміни, внесені у 2022 та 2023 роках, значно розширили обсяг державної підтримки. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України № 332 [43] запровадила єдині щомісячні виплати ВПО, надаючи пріоритет особам із зон активних бойових дій, окупованих територій та тим, чиє житло було зруйноване або пошкоджене. Ці реформи мали на меті гармонізувати фрагментовані регіональні підходи та забезпечити мінімальний стандарт фінансового захисту, проте вони також принесли нові адміністративні тягарі, особливо для неодноразово переміщених осіб, які були змушені перереєструватися через часту зміну місця проживання.

Війна також посилила роль цифрового управління в забезпеченні захисту ВПО. Впровадження цифрових сертифікатів ВПО через платформу «Дія» модернізувало процедурні аспекти реєстрації та зменшило бюрократичні бар'єри, особливо для тих, хто переїжджає до віддалених або перенаселених приймаючих громад. Дослідження показують [44], що цифровізація підвищила ефективність надання послуг та знизила ризики корупції, хоча проблеми залишаються в сільській місцевості з обмеженою цифровою інфраструктурою.

Попри міцну законодавчу базу, правовий статус ВПО продовжує виявляти системні вразливості [45]. Фрагментований характер надання місцевих послуг, невідповідності в адміністративній практиці та нерівність у доступності

регіональних ресурсів часто обмежують практичну реалізацію прав, гарантованих національним законодавством. Крім того, доступ до соціальних виплат та житлової підтримки залишається значною мірою залежним від можливостей муніципальних органів влади, що створює нерівномірні умови в приймаючих громадах, особливо в західних регіонах, які відчувають високий приплив населення. Таким чином, хоча українська правова база встановлює комплексний набір гарантій, ефективне здійснення цих прав залежить як від стабільності реєстрації, так і від географічного контексту переселення.

Початкова хвиля переміщення у лютому-квітні 2022 року була швидкою, масштабною та переважно спрямованою на захід. Такі міста, як Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль та Ужгород, стали основними напрямками завдяки їхній відносній безпеці, існуючим гуманітарним центрам та логістичній доступності. Дослідження показують [46], що ці регіони пропонували сприятливі умови для тимчасового поселення, включаючи доступне транспортне сполучення, налагоджені мережі волонтерів та близькість до кордону ЄС, що сприймалося як додаткова гарантія безпеки. Багато ВПО на тому етапі розглядали своє переселення як тимчасове, очікуючи короткострокової динаміки конфлікту.

Концентрація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у західних та центральних регіонах України є результатом поєднання правових, безпекових, адміністративних, економічних та соціально-географічних факторів. Вирішальним елементом, що формує ці моделі поселення, є відносна безпека західних територій, які залишалися віддаленими від активних бойових дій протягом усього повномасштабного вторгнення. Емпіричні дослідження показують, що міркування безпеки залишаються основним фактором, що визначає рішення щодо внутрішньої міграції, при цьому переміщені сім’ї систематично надають пріоритет регіонам, які сприймаються як такі, що пропонують найнижчий ризик поновлення нападів [47].

Ці уявлення підсилювалися повторюваними ракетними ударами по великих східних та центральних містах, що витісняло багатьох ВПО до західних регіонів, де як реальний, так і сприйнятий рівень безпеки здавався значно вищим.

Наявність та доступність житла значною мірою сприяли вибору місця проживання ВПО. На ранніх етапах переміщення західні регіони пропонували відносно доступніше приватне орендне житло та більшу кількість громадських закладів, придатних для переобладнання на тимчасові притулки. Однак, зі збільшенням кількості прибулих, тиск на ринки житла різко зріс, що змусило багатьох ВПО шукати житло в менш населених містах та сільських громадах. Дослідження показують [48], що ВПО часто застосовували багатоетапні стратегії поселення, спочатку переїжджаючи до великих міст з гуманітарними послугами, а пізніше переїжджаючи до менших громад, що пропонують більш стійкі умови життя. Центральні регіони з нижчою вартістю оренди та стабільнішою доступністю житла стали бажаними напрямками для сімей, які шукають довгострокові рішення.

Незважаючи на існування комплексної національної системи, що гарантує права внутрішньо переміщених осіб (ВПО), практична реалізація цих гарантій значно відрізняється в різних регіонах. Ця відмінність створює низку правових проблем, пов’язаних з доступом до документів, безперервністю соціальних виплат, правами на житло, адміністративними послугами та інтеграцією в місцеві системи соціального захисту. Ці проблеми стають особливо гострими у західних та центральних регіонах України, де більшість ВПО оселилася з 2022 року [49].

Одна з найбільш системних проблем стосується безперервності та перереєстрації статусу ВПО. Часті вторинні переміщення, які часто спричинені постійною нестабільністю, нестачею житла або неможливістю знайти роботу, змушують багатьох ВПО неодноразово оновлювати свої зареєстровані адреси. Згідно з даними УВКБ ООН, непослідовна адміністративна практика регіональних управлінь соціального захисту призводить до затримок у виплатах, тимчасового призупинення допомоги або запитів на додаткові документи, що не вимагаються

законом. Для вразливих домогосподарств, включаючи людей похилого віку та осіб з інвалідністю, такі перебої можуть підірвати доступ до основних послуг.

Ще однією серйозною правовою проблемою є доступність адміністративних послуг, яка значно варіюється залежно від можливостей регіону. У густонаселених приймаючих регіонах, таких як Львів, Івано-Франківськ, Вінниця та Полтава, адміністративні центри стикаються зі значним перевантаженням. Багато громад мають труднощі з обробкою великої кількості заяв на отримання допомоги, компенсації за пошкоджене житло та запитів на юридичні документи. Емпіричні дослідження показують, що ВПО у перевантажених муніципалітетах значно довше чекають на соціальні послуги, що непропорційно впливає на тих, хто потребує термінової підтримки [50].

Критичною проблемою є право на житло та доступ до нього. Хоча національне законодавство передбачає право на тимчасове житло та компенсацію орендної плати, система залишається недостатньо фінансованою та нерівномірно впровадженою. Як зазначається в нещодавніх аналізах, західні регіони стикаються з гострою нестачею житла через високий попит та обмежену кількість доступних можливостей, що змушує ВПО покладатися на короткострокові притулки або тимчасові приймаючі сім’ї. Тим часом центральні регіони часто пропонують більш стабільні варіанти житла, але не мають достатнього фінансування для підтримки програм довгострокового проживання. Ці відмінності створюють нерівні умови для реалізації юридично гарантованих прав на житло [51].

Проблема документації та перевірки особи також підриває правовий захист. Багато ВПО втратили свої документи під час евакуації або проживали в окупованих районах, де реєстри актів цивільного стану були порушені [52]. Без дійсного посвідчення особи ВПО стикаються з перешкодами в доступі до соціальних виплат, охорони здоров’я, пенсій та судових послуг. Хоча зусилля з цифровізації через платформу «Дія» значно покращили доступ до цифрових документів, сільські райони з обмеженим підключенням до Інтернету все ще стикаються з перешкодами.

Дослідження підтверджують, що відновлення документів залишається однією з найактуальніших правових перешкод для переміщених осіб, особливо для людей похилого віку та тих, хто раптово втік.

Правові проблеми також поширюються на доступ до освіти [53] та охорони здоров'я [54], який відрізняється залежно від регіональних можливостей. Перенаселені приймаючі громади відчувають нестачу шкільних місць та сімейних лікарів, що ускладнює інтеграцію дітей ВПО в освітні системи або отримання медичної допомоги сім'ями. Ці структурні обмеження впливають на практичну реалізацію права на освіту та права на охорону здоров'я, незважаючи на чіткі правові гарантії на національному рівні.

Нарешті, ВПО стикаються з нерівними можливостями працевлаштування та захисту трудових прав. Хоча національне трудове законодавство однаково застосовується до переміщених осіб, регіональні економічні відмінності формують їхню фактичну здатність забезпечити офіційну роботу. Дослідження показують [49], що ВПО у західних регіонах часто стикаються з конкуренцією за низько кваліфіковані робочі місця, тоді як ті, хто оселяється в певних центральних регіонах, мають більш стабільні перспективи, особливо в сільському господарстві, логістиці та переміщених галузях промисловості. Обмежений доступ до юридичних консультацій або послуг з працевлаштування посилює цю нерівність.

Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, для запобігання виникненню передумов для вимушеного внутрішнього переміщення осіб, для захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції на новому місці проживання в Україні [55].

Протягом тривалого часу основним напрямком державної політики щодо внутрішнього переміщення була інтеграція внутрішньо переміщених осіб на новому

місці проживання, що було досягнуто шляхом усунення перешкод у реалізації їхніх прав та основоположних свобод, забезпечення доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших послуг, а також створення умов для розвитку потенціалу та зміцнення потенціалу територіальних громад, що приймають ВПО [56].

Низка нормативно-правової бази забезпечує право внутрішньо переміщених осіб на: першочергове зарахування до державних та комунальних закладів дошкільної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 року № 86 [57]); безкоштовне гаряче харчування у державних та комунальних дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладах, що здійснюють освітню діяльність на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 року № 305 [58]); продовження навчання на певному рівні, а саме: дошкільній, середній, передвищій, вищій освіті, а також отримання державної цільової підтримки, включаючи соціальні стипендії, дітьми ВПО, які навчаються за рахунок державного бюджету (Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1045 [59]); оздоровлення та відпочинок за рахунок держави, місцевих бюджетів, підприємств, установ та організацій, профспілок та фондів, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, а також інших джерел, не заборонених законом (стаття 24 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» [60]); щомісячна допомога на проживання під час воєнного стану у розмірі 3000 гривень на кожну дитину або особу з інвалідністю в сім’ї та 2000 гривень на інших членів сім’ї (Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 [43]); субсидія за фактичним місцем проживання за спрощеною процедурою без подання договору оренди житла, письмового дозволу власника квартири або будинку або довідки про місце проживання; участь у різних житлових програмах, таких як «Доступне житло», «Власний дім», «3% іпотека» [61] та надання тимчасового житла; реєстрація фізичної особи-підприємця за фактичним місцем проживання відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод

внутрішньо переміщених осіб» [22]; гуманітарна допомога та благодійна допомога тощо.

Україна запровадила надання допомоги з житлом внутрішньо переміщеним особам відповідно до Порядку надання допомоги з житлом внутрішньо переміщеним особам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 (зі змінами) [62]. У 2022 та 2023 роках близько 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу з житлом, на що з державного бюджету було виділено понад 100 мільярдів гривень. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів від 7 березня 2022 року № 214 «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та виплат на період воєнного стану» (зі змінами) [63], виплата призначених державних виплат та пільг не призупиняється під час дії воєнного стану та виплачується протягом періоду дії воєнного стану та через місяць після його закінчення. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 року № 162 «Про особливості виплати та доставки пенсій та грошової допомоги під час дії воєнного стану» (зі змінами) [64] передбачає альтернативні способи виплати пенсій та грошової допомоги під час дії воєнного стану у разі виникнення збоїв у роботі конкретної банківської установи, а також для ВПО, які отримують пенсії через поштового оператора.

Для підтримки сімей з дітьми, які перебувають у період дії воєнного стану, за пропозицією Міністерства соціальної політики за участю Організації Об’єднаних Націй Міжнародний надзвичайний фонд для дітей (ЮНІСЕФ) для реалізації спільного проєкту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення, Уряд 5 квітня 2022 року прийняв постанову № 405 «Про реалізацію спільного проєкту з Міжнародним надзвичайним фондом Організації Об’єднаних Націй для дітей (ЮНІСЕФ) щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення» [65].

Крім того, Міністерство соціальної політики за підтримки Міністерства цифрової трансформації та Програми розвитку ООН в Україні, за фінансової

підтримки Швеції, створило платформу єДопомога («електронна допомога») для задоволення нагальних потреб громадян, які постраждали від військової агресії рф проти України [66].

Громадяни, які потребують допомоги в отриманні продуктів харчування, засобів особистої гігієни, ліків, предметів домашнього вжитку, одягу, палива, транспорту та інших послуг, можуть подати заявку на отримання допомоги на вебсайті https://social.edopomoga.gov.ua/ у розділі «Отримати допомогу» та матимуть можливість отримати допомогу після вибору благодійником їхньої заявки.

Внутрішньо переміщені особи пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, можуть отримувати соціальні послуги відповідно до чинного законодавства України за фактичним місцем проживання або перебування. Соціальний захист малозабезпечених сімей внутрішньо переміщених осіб, включаючи багатодітні сім'ї, забезпечується шляхом надання їм допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [67].

Програма житлових субсидій, яку максимально спростили, щоб зробити її доступнішою для внутрішньо переміщених осіб, залишається важливим механізмом забезпечення соціального захисту населення під час оплати житлово-комунальних послуг. Надаючи житлові субсидії, держава частково компенсує сім'ям витрати на житлово-комунальні послуги. Сьогодні, за рішенням комісій, утворених районними державними адміністраціями, районними у місті Києві державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад та районними міськими радами (якщо вони створені), житлова субсидія може бути надана одному з членів домогосподарства, який не зареєстрований у житловому приміщенні (будинку), але проживає там без укладеного договору оренди, якщо вони є внутрішньо переміщеними особами. У цьому випадку склад домогосподарства декларується заявником (внутрішньо переміщеною особою) під час подання заяви на отримання житлової субсидії [68].

У 2022 році під патронатом Президента України в Україні було запущено соціальний проєкт «Прихисток» [69] для надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. В рамках проєкту громадяни України, які мають можливість надати притулок своїм співвітчизникам, можуть розмістити ВПО у своєму житлі та отримувати від держави компенсацію у розмірі 450 або 900 гривень на місяць (залежно від пори року) для оплати житлово-комунальних послуг.

Міжнародні організації також надають суттєву допомогу українським ВПО. Як уже зазначалося, кількість ВПО значно зросла з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 року. Тому УВКБ ООН запустило багатоцільову програму грошової допомоги для покриття нагальних потреб людей. Допомога надається вразливим групам населення у тісній координації та співпраці з Урядом України, зокрема з Міністерством соціальної політики. УВКБ ООН також надає матеріальну допомогу для покращення умов життя переміщених сімей, що включає створення місць у компактних житлових одиницях (КЖО), де проживають ВПО [70].

Щоб допомогти людям повернутися до своїх домівок, УВКБ ООН продовжує проводити легкі та середні ремонтні роботи в регіонах, постраждалих від бойових дій, зокрема в Чернігівській та Київській областях. Через партнерські організації УВКБ ООН надає людям різноманітну допомогу з житлом, включаючи термінові житлові комплекти, в регіонах, які зазнають постійних обстрілів – Сумській, Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській та Миколаївській областях.

Усі постраждалі від війни можуть отримати юридичні консультації, індивідуальну або групову психологічну допомогу, а також соціальну підтримку для вразливих категорій населення – дорослих та дітей. Партнерські організації УВКБ ООН, такі як «Рокада», розташовані по всій Україні. УВКБ ООН також координує діяльність трьох кластерів: Кластера захисту, Кластера житла та непродовольчих товарів, Кластера управління та координації МПК (МСС) [71].

З 2014 року, і особливо з 2022 року, місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування в Прикарпатському регіоні, як і в усій нашій країні, прийняли та впроваджують відповідні програми підтримки ВПО. Так, рішенням виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради затверджено відповідну програму роботи з ВПО на 2022-2025 роки; Рішенням виконавчого комітету Коломийської міської ради від 22 жовтня 2019 року № 261 затверджено Програму соціального захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб на 2020-2024 роки; рішенням виконавчого комітету Богородчанської сільської ради Івано-Франківської області від 28 березня 2022 року № 20 затверджено Програму розміщення та підтримки внутрішньо переміщених осіб та/або евакуйованих осіб, які тимчасово перебувають у Богородчанській територіальній громаді, на 2022-2025 роки [72].

Крім того, люди, які переїхали до іншого міста чи регіону через війну в Україні, можуть стати повноцінними учасниками економічного та соціального життя у своїй новій громаді. Ефективним механізмом для цього є ради внутрішньо переміщених осіб при місцевих та регіональних органах влади (ради ВПО), які створюються в рамках програми «Єдність заради дії». Рада ВПО – це дорадчий орган, який об’єднує внутрішньо переміщених осіб з проактивною громадянською позицією, відповідним досвідом та знаннями для кращого захисту прав та інтересів ВПО в регіоні. Така рада діє на добровільних, позапартійних та волонтерських засадах. У рамках цього процесу 4 серпня 2023 року постановою Кабінету Міністрів України № 812 «Про затвердження Типового положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб» було затверджено Типове положення про раду з питань внутрішньо переміщених осіб [73]. Проєкт документа був розроблений Міністерством реінтеграції відповідно до Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року [74]. Діяльність ради ґрунтується на принципах верховенства права, законності, публічності, прозорості, колегіальності, гендерної рівності та інклюзивності. У Постанові рекомендовано обласним, міським, районним військовим адміністраціям та органам місцевого

самоврядування створити ради з питань внутрішньо переміщених осіб до 1 вересня 2023 року та затвердити положення з урахуванням Типового положення.

Основними завданнями Ради є: 1) сприяння реалізації громадянських та політичних прав внутрішньо переміщених осіб, залучення їх до процесу розробки положень та контролю за їх виконанням; 2) забезпечення та захист прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб щодо соціального захисту, забезпечення житлом та працевлаштуванням, психосоціальної, медичної та юридичної допомоги та інших питань; 3) сприяння діяльності територіальних громад у розробці ефективних механізмів адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб; 4) надання організаційної, методологічної та консультативної підтримки суб'єктам господарювання, які перемістили свої виробничі потужності та активи у встановленому законом порядку; 5) заохочення до участі внутрішньо переміщених осіб у вирішенні питань місцевого значення, зокрема шляхом залучення їх до робочих груп, комісій та інших консультативних органів з метою розробки місцевих програм у сфері захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб, соціального захисту, зайнятості населення, забезпечення житлом та майнових прав; 6) сприяння залученню вітчизняних та іноземних інвесторів, громадських та міжнародних об'єднань до розвитку інфраструктури та можливостей територіальних громад; 7) подавати пропозиції та рекомендації щодо розвитку державно-приватного партнерства для вирішення питань адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах; 8) подавати пропозиції щодо прийняття нових положень та внесення змін до чинних нормативних актів у сфері захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб; вивчати питання реалізації законів та інших нормативних актів у сфері захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб та подавати пропозиції щодо забезпечення їх реалізації; 9) налагоджувати співпрацю з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, представниками громадських об'єднань, міжнародних та наукових організацій,

засобами масової інформації, іншими інституціями громадянського суспільства, фізичними та юридичними особами з питань захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб; 10) здійснювати моніторинг виконання місцевими органами виконавчої влади повноважень у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб; 11) сприяти застосуванню принципів гендерної рівності в процесі реалізації політики на регіональному та місцевому рівнях для розвитку соціальної згуртованості, зниження напруженості та ризиків конфліктів між територіальною громадою та внутрішньо переміщеними особами.

Згідно з Типовим положенням, ці ради повинні брати участь «у реалізації регіональної політики у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів ВПО, сприяючи діяльності територіальних громад у розробці ефективних механізмів їхньої адаптації та інтеграції» [75]. Такий орган має стати надійною комунікаційною платформою, що залучає представників державного сектору, посадових осіб органів місцевого самоврядування та активних представників ВПО, а також інших зацікавлених осіб (стейкхолдерів). Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України, у 2023 році місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування створили Ради у справах внутрішньо переміщених осіб, затвердили положення про них, залучили активних представників ВПО до участі в діяльності рад та розпочали відповідну діяльність щодо забезпечення законних прав та інтересів ВПО. Станом на 1 листопада 2023 року в Україні вже запроваджено понад 500 рад ВПО [76].

Сьогодні при обласних адміністраціях функціонує 24 ради ВПО, при районних радах – 71 та при органах місцевого самоврядування – 431 [77].

Відповідно, все більшої ваги у роботі з ВПО набувають відповідні всеукраїнські та регіональні програми. Наприклад, «Єдність заради дії» [78] – це програма, спрямована на об’єднання ВПО, членів приймаючих громад, уряду та ЗМІ для вирішення конфліктів на місцевому рівні, сприяння інтеграції ВПО, надання всебічної підтримки розробці місцевих та національних планів інтеграції ВПО та

покращення ситуації в Україні. Програма реалізується Міжнародною радою з досліджень та обмінів (IREX в Україні) разом з благодійним фондом «Stabilization Support Services» та за підтримки Державного департаменту США. Програма реалізується у 25 громадах у 15 регіонах України. Програма орієнтована на дітей ВПО віком від 6 до 18 років, ВПО віком від 30 років, членів приймаючих громад, представників уряду та ЗМІ. Основними інструментами програми є семінари та тренінги з реалізації соціальних проєктів, відстоювання прав та інтересів ВПО, а також обмін досвідом між активістами з різних регіонів.

Що стосується питання захисту українських біженців, то зі зростанням війни кількість українських біженців зростала в геометричній прогресії. За оцінками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), станом на жовтень 2022 року понад 7,7 мільйона українців були змушені втекти за кордон, більшість з яких шукали притулку в європейських країнах [79]. Це масове переміщення створило значний виклик як для України, так і для міжнародної спільноти. Ситуація ускладнюється тим фактом, що багато українських біженців не визнаються біженцями згідно з міжнародним правом. Це пояснюється тим, що юридичне визначення біженця вимагає, щоб особа мала обґрунтовані побоювання переслідування через свою расу, релігію, національність, політичні погляди або приналежність до певної соціальної групи. Хоча багато українських біженців тікають від насильства та конфліктів, вони можуть не відповідати цьому суворому юридичному визначенню. Крім того, навіть якщо українські біженці мають право на захист згідно з міжнародним правом, процес пошуку притулку може бути складним і тривалим. Багато країн мають обмежені ресурси для обробки заяв про надання притулку, і цей процес може бути ускладнений бюрократичними перешкодами, мовними бар’єрами та культурними відмінностями. Ситуація ще більше ускладнюється тим фактом, що багато українських біженців не можуть повернутися до своїх домівок, навіть якби конфлікт закінчився завтра. Це пояснюється тим, що

конфлікт завдав значної шкоди інфраструктурі та будинкам, а багато районів залишаються небезпечними через нерозірвані боєприпаси та інші небезпеки.

Правова база захисту українських біженців є складною та неоднозначною. Поточна система базується на міжнародному праві, яке надає набір рекомендацій та стандартів для захисту біженців. Однак існує кілька проблем у впровадженні цієї бази, які необхідно вирішити для покращення захисту українських біженців. Однією з головних проблем у правовій базі є вузьке визначення біженця. Правове визначення біженця вимагає, щоб особа мала обґрунтовані побоювання переслідування через свою расу, релігію, національність, політичні переконання або належність до певної соціальної групи. Багато українських біженців тікають від насильства та конфліктів, але можуть не відповідати цьому суворому правовому визначенню. Як наслідок, вони можуть не претендувати на захист згідно з міжнародним правом.

Крім того, процес пошуку притулку може бути складним та тривалим. Багато країн мають обмежені ресурси для розгляду заяв про надання притулку, і цей процес може ускладнюватися бюрократичними перешкодами, мовними бар’єрами та культурними відмінностями. Як наслідок, багато українських біженців можуть зіткнутися зі значними труднощами у пошуку притулку та можуть не отримати необхідного їм захисту [80].

Ще однією проблемою в правовій базі є відсутність координації між країнами. Багато українських біженців шукають притулку в європейських країнах, але між цими країнами немає скоординованої відповіді. Як наслідок, біженці можуть стикатися з різними рівнями захисту та не мати доступу до однакових ресурсів та підтримки в різних країнах. Для вирішення цих проблем необхідні подальші дослідження та аналіз правової бази захисту українських біженців. Це дослідження має на меті зробити внесок у цю поточну дискусію, надаючи детальний аналіз правової бази та визначаючи конкретні сфери, які потребують удосконалення [81].

Міжнародно-правові документи, такі як Конвенція 1951 року про статус біженців [82] та Протокол до неї 1967 року [83], забезпечують основу для захисту біженців у всьому світі. Ці документи встановлюють зобов'язання держав щодо біженців та визначають права та захист, які повинні бути надані біженцям. Однак, реалізація цих документів може значно відрізнятися в різних країнах та регіонах. У випадку палестинських біженців, вони мають окрему правову базу згідно з мандатом Агентства Організації Об'єднаних Націй для допомоги палестинським біженцям і організації робіт на Близькому Сході (БАПОР) [84], яке було створено в 1949 році. БАПОР надає основні послуги, такі як охорона здоров'я, освіта та соціальні послуги, понад п'яти мільйонам зареєстрованих палестинських біженців на Близькому Сході. Однак БАПОР стикається зі значною кризою фінансування, що призвело до нестачі ресурсів і послуг для палестинських біженців. Палестинські біженці також стикаються з багатьма проблемами, такими як відсутність доступу до основних послуг, обмежена свобода пересування та обмежений доступ до можливостей для існування. Ці проблеми загострилися через триваючий конфлікт у регіоні, який призвів до переміщення багатьох палестинців.

Натомість сирійські біженці останніми роками отримали значну міжнародну підтримку та захист. Міжнародне співтовариство надало значну фінансову та гуманітарну допомогу сирійським біженцям, і багато країн відкрили свої кордони, щоб надати притулок сирійцям, які тікають від конфлікту [85]. Однак ситуація з українськими біженцями інша. Конфлікт в Україні призвів до переміщення понад 7,7 мільйона людей, багато з яких втекли до сусідніх країн, таких як Угорщина, Румунія та Польща [86].

Правова база захисту біженців є складною та значно відрізняється в різних країнах та регіонах. Хоча міжнародно-правові документи забезпечують основу для захисту біженців, їх впровадження може значно відрізнятися в різних країнах та регіонах. Ситуація з палестинськими біженцями, сирійськими біженцями та

українськими біженцями підкреслює важливість міжнародної співпраці та підтримки у наданні захисту та допомоги біженцям.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй [87] та Рада Організації Об'єднаних Націй з прав людини [88] визнали агресію росії проти України та закликали до виведення російських військ та підтримуваних росією збройних груп з України. Цей акт нападу призвів до переміщення багатьох людей, яких можна вважати біженцями згідно з визначенням Конвенції 1951 року.

Рішення щодо статусу біженця було залишено на розсуд приймаючих держав, багато з яких надають різні форми притулку тим, хто його шукає. 4 березня Рада Європейського Союзу (ЄС) запровадила тимчасовий захист для біженців з України, який передбачає житло, освіту, роботу та охорону здоров'я [89]. Однак важливо зазначити, що тимчасовий захист та статус біженця принципово відрізняються, і процес отримання тимчасового захисту відрізняється залежно від країни. Можливість отримання статусу біженця згідно з Конвенцією 1951 року залишається доступною, але вона не використовується широко, оскільки процес отримання цього статусу є тривалішим, а критерії прийнятності відрізняються. ЄС визнає українців біженцями війни, яким має бути надано притулок, але через характер конфлікту застосовує тимчасовий захист. ЄС, у партнерстві з іншими міжнародними організаціями, має намір припинити конфлікт, щоб біженці могли безпечно повернутися додому.

Наслідки тимчасового захисту з боку європейських держав мають велике значення, оскільки це демонструє консолідовану та належну реакцію на кризу біженців. Ця реакція вимагає значних зусиль від кожної держави для забезпечення правового впровадження такого захисту. Раннє прийняття Польщею українських біженців підкреслило нагальну потребу в термінових законодавчих заходах для ефективного вирішення ситуації. 12 березня 2022 року польський Сейм ухвалив Закон про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї країни [90]. Цей Закон визначає правила легального перебування

громадян України, які втекли до Польщі. Цей закон охоплює положення щодо дозволів на роботу, юридичних прав, освіти, фінансової підтримки тощо. Як дуже складна та вичерпна правова база, Закон фактично втілює основні принципи захисту біженців у рамках національного законодавства. Цей Закон вніс зміни до низки інших законодавчих актів, які були визнані несумісними з його положеннями. Наприклад, він змінює Закон від 5 грудня 1996 року про професії лікаря та стоматолога у зв'язку з наданням українським біженцям дозволу на практику лікаря або стоматолога [91].

Відповідно до Закону мають бути внесені зміни до 23 законодавчих актів, що підкреслює як несумісність чинного законодавства про біженців із сучасними реаліями, так і сигналізує про зусилля польської законодавчої та виконавчої гілок влади щодо вирішення поточної кризи біженців. Чинний закон визначає, що особи, які є громадянами України та легально проживають у Польщі відповідно до статті 2, пункту 1 (або 2) спеціального закону, вважаються такими, що мають тимчасовий захист на території Республіки Польща [92].

Отримання коду PESEL [93], який можна отримати за запитом, служить підтвердженням особи для громадян України та надає їм доступ до основних прав, гарантованих тимчасовим захистом. По суті, видача коду PESEL надає громадянам України статус тимчасового захисту під час перебування в Польщі. Після набрання чинності Закону було внесено низку змін, зокрема закон, прийнятий 13 січня 2023 року, який визначає, що особи, які звернулися за аналогічними правами в іншій державі-члені ЄС, окрім Республіки Польща, не мають права користуватися правами, викладеними в Законі [94].

Впровадження тимчасового захисту в Польщі зазнало значних змін за останні роки, що відображає еволюцію підходу країни до управління потоками біженців. Одним із ключових подій стала зміна польського законодавства щодо українських біженців, яка відіграла важливу роль у запобіганні зловживанню системою тимчасового захисту тими, хто не проживає постійно в країні. Розташування Польщі

на кордоні з Україною зробило її важливим центром для біженців, які тікають від триваючого конфлікту в регіоні. В результаті польський уряд був змушений боротися зі швидкозмінною ситуацією, оскільки хвилі переміщених осіб шукають тимчасового захисту в межах її кордонів. У відповідь уряд запровадив низку заходів, спрямованих на оптимізацію процесу надання тимчасового захисту тим, хто його потребує.

Ці заходи включали зміни до законодавства, що регулює статус біженців, а також створення спеціалізованих центрів для обробки заяв про захист та надання підтримки тим, кому його було надано. Водночас польський уряд також прагнув забезпечити, щоб ті, хто насправді не потребує тимчасового захисту, не могли зловживати системою. Це включало суворіші вимоги щодо демонстрації потреби в захисті, а також посилення зусиль щодо моніторингу та забезпечення дотримання законодавства для запобігання шахрайським заявам. Загалом, зміни у впровадженні тимчасового захисту в Польщі відображають динамічний та еволюціонуючий підхід до управління складними викликами, що виникають через потоки біженців у регіоні. Збалансувавши необхідність надання підтримки та захисту тим, хто цього потребує, із зусиллями щодо запобігання зловживанням системою, Польща продемонструвала відданість виконанню своїх зобов’язань як відповідальний член міжнародної спільноти.

14 березня 2022 року Федеральне міністерство внутрішніх справ, громадської безпеки, міграції та інтеграції Німеччини звернулося з листом до відповідальних міністерств та адміністрацій сенатів німецьких земель щодо виконання рішення Європейської Ради про надання тимчасового захисту біженцям з України [95]. Вичерпні інструкції щодо легалізації та надання необхідних прав українським біженцям у Німеччині викладено в «Інформації Федерального міністерства внутрішніх справ про виконання § 24 AufenthG» від 14 березня 2022 року та додатковій «Інформації» від 14 квітня 2022 року [96].

Німеччина значною мірою надає тимчасовий захист українським біженцям відповідно до § 24 Закону про проживання (Aufenthaltsgesetz) та рішення Ради Європейського Союзу про встановлення ситуації масового припливу у сенсі статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запровадження тимчасового захисту у відповідь на кризу біженців в Україні. Закон про проживання охоплює більшість положень, що стосуються захисту українських біженців [97]. Він дає відповіді на запитання щодо гуманітарного проживання, дозволу на роботу, поїздок за кордон тощо.

Хоча німецьке законодавство про біженців може сприйматися як суворе, особливо щодо обмежень міжміської мобільності, важливо визнати його точність та чіткість. У відповідь на значну кризу біженців, що розпочалася у 2025 році, Німеччина запровадила низку заходів для управління прибуттям та інтеграцією біженців, таких як Закон про проживання (Aufenthaltsgesetz) та тимчасовий захист згідно з директивою ЄС 2001/55/ЄС [98]. Незважаючи на потенційну критику щодо суворості німецького законодавства про біженців, зокрема обмеженої мобільності біженців у межах країни, ці заходи демонструють прагнення німецького уряду забезпечити чіткі та точні правила для врегулювання кризи біженців, яка в першу чергу торкнулася сирійських, афганських та іракських біженців.

Слід визнати, що реакція Німеччини на наплив біженців є більш точною, єдиною та не піддається значним змінам Директива також була чинною в Іспанії завдяки достатньому законодавству [99]. У ситуаціях, коли особи були переміщені через війну, Іспанія пропонує тимчасовий захист, який дозволяє їм проживати, працювати або здобувати освіту в Європейському Союзі протягом одного року з автоматичним продовженням на додатковий рік після закінчення початкового періоду. Цей період може бути продовжений ще на третій рік без необхідності подання заяви про надання притулку. Цей захід пропонує життєво важливу можливість для осіб, які постраждали від конфлікту в Україні, відновити своє життя та оговтатися від травми, пов’язаної з переміщенням.

Порівняно з Німеччиною, реалізація тимчасового захисту в Іспанії є порівняно ширшою та більш поблажливою, що дозволяє більшу свободу пересування в межах міст та кордонів ЄС. Однак, суттєвою проблемою програми тимчасового захисту в Іспанії є порівняно нижчий рівень виплат соціального забезпечення та фінансової допомоги, що пропонуються бенефіціарам, на відміну від німецької системи, яка включає щомісячну грошову допомогу для надання додаткової підтримки.

Українські біженці в США [100] можуть не кваліфікуватися як біженці згідно із законодавством США або Конвенцією про біженців 1951 року, оскільки обидва визначення вузько визначають біженців як тих, хто боїться переслідувань у разі повернення, а не як людей, які тікають від війни.

Незважаючи на те, що президент Байден оголосив про переселення 100 000 українських біженців, законодавство США про біженців вимагає індивідуальних співбесід щодо визначення статусу біженця на основі застарілого та надто вузького визначення біженця в законодавстві США [101].

З приводу проблем, з якими стикаються біженці, можна сказати наступне. По-перше, це відсутність чіткості у визначенні біженця згідно з Конвенцією. Біженці – це особи, які були змушені покинути свої домівки через переслідування, війну чи насильство. Однак визначення біженця в міжнародному праві є вузьким і має кілька обмежень, що може призвести до того, що особи, переміщені з різних причин, не вважатимуться біженцями та не матимуть доступу до такого ж правового захисту та допомоги. Визначення біженця в законодавстві США тісно відповідає міжнародному визначенню, викладеному в Конвенції про статус біженців, і в судових справах США часто відмовляли в притулку вихідцям з Центральної Америки та інших місць, які тікають від конфліктів, що загрожують життю, визначаючи, що загальне насильство не є поважною підставою для надання притулку в США.

Ще однією проблемою є відсутність однаковості у застосуванні визначення біженця в різних країнах, що може призвести до невідповідностей у визнанні та захисті біженців. Деякі країни можуть мати більш обмежувальні закони про надання

притулку, ніж інші, що може ускладнити визнання та отримання захисту біженцями. Директива про тимчасовий захист (ДТЗ) [102], яка раніше вважалася неефективною, виявилася корисним інструментом для уникнення перевантаження та перевантаження систем надання притулку та служб прийому. Це свідчить про те, що частіше використання ДТЗ під час раптових сплесків потоків біженців може бути життєздатним варіантом для управління такими ситуаціями.

Загалом, заходи тимчасового захисту, запроваджені європейськими країнами у відповідь на кризу біженців в Україні, підкреслюють важливість правових рамок, які враховують складні потреби переміщених осіб. Хоча кожна держава вжила заходів для надання біженцям тимчасового захисту, існують очевидні розбіжності в рівні наданої правової допомоги. Нещодавні законодавчі ініціативи в Польщі щодо допомоги українським біженцям [103] підкреслюють необхідність негайних дій та призвели до створення складної правової бази, яка надає статус тимчасового захисту та доступ до низки прав та пільг.

З іншого боку, незважаючи на те, що Німеччина надала тимчасовий захист українським біженцям завдяки чітким правовим вимогам, її законодавство про біженців можна вважати жорсткішим. Порівняно з Іспанією, яка надає тимчасовий захист, який є одночасно ширшим і гнучкішим з точки зору свободи пересування, але обсяг соціальної допомоги та фінансової допомоги, що пропонується, порівняно нижчий. Загалом, кожна країна повинна докласти значних зусиль для ефективного реагування на кризи біженців, і для гарантування повного виконання прав і потреб біженців, необхідна постійна оцінка та вдосконалення законів про тимчасовий захист.

Директива про тимчасовий захист (ДТЗ) була запроваджена Європейським Союзом (ЄС) у відповідь на наплив біженців, який розпочався у 2022 році. Хоча виникли деякі труднощі з інтеграцією ДТЗ у національні правові системи, єдність, продемонстрована ЄС в активації цієї директиви, служить прикладом того, як реагувати на такі кризи. Однією з ключових переваг ДТЗ є те, що кожна держава-

член активувала власні процедури надання біженцям доступу до освіти, роботи, соціальної та медичної допомоги. Такий підхід допомагає запобігти нелегальній міграції, трудовій експлуатації та злочинній діяльності. Надаючи біженцям легальний статус та доступ до основних послуг, ЄС може краще керувати потоком людей, які в'їжджають через його кордони.

Більше того, співпраця сусідніх країн має вирішальне значення для створення єдиної відповіді на кризу біженців. Ігнорування проблеми не є рішенням, оскільки наплив біженців не зупиниться, якщо не буде вжито заходів. Коли сусідні країни працюють разом над вирішенням цієї кризи, вони можуть створити більш комплексне рішення та зменшити навантаження на окремі держави-члени.

Існує кілька проблем із впровадженням Директиви про біженців (ДПБ). Одна з проблем полягає в тому, що деякі держави-члени неохоче приймають біженців через внутрішньополітичний тиск. Це може призвести до непослідовного впровадження директиви, що може підірвати її ефективність. Інша проблема полягає в тому, що деякі країни мають більше ресурсів та можливостей, ніж інші, що може створити нерівномірний розподіл відповідальності. Незважаючи на ці проблеми, ДПБ залишається важливим інструментом в управлінні кризою біженців. Вона забезпечує основу для реагування на кризи біженців та гарантує надання біженцям легального статусу та доступу до основних послуг [103].

Отже, аналіз правового захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні демонструє, що внутрішнє переміщення під час повномасштабної війни стало складним соціально-правовим явищем, сформованим як національним законодавством, так і географією приймаючих регіонів. Українська правова база забезпечує комплексну систему гарантій, включаючи доступ до соціальної допомоги, житлових програм, медичного обслуговування та адміністративних послуг. Однак практичне впровадження цих гарантій значно варіюється в різних регіонах, виявляючи структурні диспропорції, які впливають на реалізацію прав, гарантованих законом.

Правові проблеми, з якими стикаються ВПО, такі як повторна перереєстрація, труднощі зі збереженням безперервності соціальних виплат, бюрократичні перешкоди в перевантажених муніципалітетах та проблеми з документацією, підкреслюють розрив між нормативними гарантіями та їх практичним впровадженням. Ці проблеми посилюються для вразливих груп та неодноразово переміщених домогосподарств, чия здатність орієнтуватися в адміністративних системах часто обмежена.

Щоб запобігти майбутнім гуманітарним надзвичайним ситуаціям, міжнародним організаціям та державам вкрай важливо співпрацювати над удосконаленням міжнародного права біженців. Поточна система потребує оновлення, і необхідно створити чітку систему алгоритмів захисту біженців. Це дозволить біженцям отримати доступ до своїх прав та забезпечить основу для урядів та організацій для ефективного реагування на кризи біженців.

Тісніша співпраця сусідніх країн також є важливою для створення єдиної відповіді на кризу. Працюючи разом та оновлюючи міжнародне право щодо біженців, ми можемо запобігти майбутнім гуманітарним надзвичайним ситуаціям та забезпечити необхідний захист тим, хто тікає від конфліктів та переслідувань. На завершення, ДПБ надає план того, як реагувати на кризу біженців скоординованим та ефективним чином. Хоча існують труднощі з імплементацією, єдність ЄС в активації цієї директиви демонструє важливість спільної роботи для вирішення цієї проблеми. У майбутньому міжнародним організаціям та державам надзвичайно важливо продовжувати вдосконалювати міжнародне право щодо біженців та створювати чіткі системи захисту біженців. Роблячи це, ми можемо забезпечити необхідний захист та підтримку тим, хто цього найбільше потребує.

Таким чином, правовий захист внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах воєнного стану характеризується комплексністю нормативного регулювання та водночас значними викликами у його практичній реалізації. В Україні сформовано розгалужену систему правових гарантій для ВПО, яка охоплює

соціальне забезпечення, доступ до житла, освіти, медичних та адміністративних послуг, а також механізми інтеграції у приймаючі громади. Важливим досягненням є цифровізація процедур, розширення програм державної допомоги та активна взаємодія з міжнародними організаціями.

Водночас ефективність реалізації цих гарантій істотно залежить від регіональних факторів, адміністративної спроможності органів влади та динаміки переміщення населення. Системними проблемами залишаються нерівномірність доступу до послуг, труднощі з реєстрацією та перереєстрацією статусу ВПО, обмеженість житлових ресурсів, перевантаження інфраструктури приймаючих громад, а також складнощі з відновленням документів і доступом до ринку праці.

Що стосується біженців, міжнародно-правова система захисту демонструє як свою значущість, так і обмеженість. Використання механізму тимчасового захисту в Європейському Союзі стало ефективною відповіддю на масове переміщення українців, однак відмінності у національних підходах, вузькість класичного визначення біженця та нерівномірність ресурсного забезпечення держав зумовлюють різний рівень гарантій для осіб, які шукають захисту.

Таким чином, сучасний стан правового захисту ВПО та біженців свідчить про необхідність подальшого вдосконалення як національних, так і міжнародних механізмів. Пріоритетними напрямами залишаються уніфікація адміністративної практики, зміцнення інституційної спроможності громад, розвиток житлових програм, забезпечення безперервності соціальних виплат, а також модернізація міжнародно-правових стандартів захисту біженців з урахуванням реалій збройних конфліктів сучасності.

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПО ТА БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ-ПАРТНЕРАХ

2.1. Гарантії адміністративно-правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб

Адміністративно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб є похідним від загального правового статусу людини, проте має спеціальний характер, обумовлений надзвичайними умовами переміщення, необхідністю міжнародного та національного захисту, а також складною взаємодією внутрішнього і міжнародного правового регулювання. Цей статус формується під впливом системи норм, що визначають обсяг і характер прав, обов'язків, а також гарантії їх реалізації у відносинах із суб'єктами публічної адміністрації. Він має динамічний характер, оскільки змінюється відповідно до розвитку правового середовища, еволюції міжнародних стандартів та внутрішньодержавної політики у сфері захисту переміщених осіб [104].

Гарантії адміністративно-правового статусу таких осіб виступають системою взаємопов'язаних юридичних, організаційних і процедурних засобів, що забезпечують реальну можливість здійснення, охорони та відновлення їхніх прав і свобод. Вони спрямовані на подолання уразливості, спричиненої переміщенням, створення умов для рівного доступу до адміністративних послуг, соціального забезпечення, житла, освіти та праці. У межах адміністративно-правових відносин гарантії реалізуються через компетенцію органів виконавчої влади, діяльність органів місцевого самоврядування, а також залучення міжнародних організацій і громадських інституцій до забезпечення належного рівня захисту.

Таким чином, адміністративно-правовий статус біженців і ВПО є не лише юридичною категорією, а й інструментом реалізації принципу верховенства права, гуманізму та соціальної справедливості в діяльності держави. Його ефективне забезпечення потребує комплексного підходу, який поєднує правові, управлінські та

соціальні компоненти, спрямовані на утвердження гідності людини та відновлення її правового становища у нових життєвих умовах [104].

Гарантії адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб становлять багаторівневу систему нормативно закріплених засобів, процедурних механізмів та інституційних структур, спрямованих на забезпечення їхнього належного правового становища в державі, захист основоположних прав і свобод, а також створення умов для соціальної адаптації. Ці гарантії є результатом взаємодії міжнародно-правових норм, Конституції України, спеціального законодавства у сфері міграції та соціального захисту, а також практики адміністративних органів. Відповідно до статей 3, 8, 21, 24 та 26 Конституції України людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, а іноземці, особи без громадянства та громадяни України користуються рівними правами і свободами, крім винятків, установлених законом, що формує конституційне підґрунтя гарантій адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб.

У матеріально-правовому вимірі гарантії охоплюють сукупність прав, свобод і законних інтересів, які визнаються за біженцями та внутрішньо переміщеними особами, а також систему юридичних обов’язків держави щодо їх забезпечення. Ці гарантії мають універсальний і водночас спеціальний характер: універсальний – оскільки вони ґрунтуються на загальних принципах міжнародного права прав людини, та спеціальний – оскільки враховують специфічний правовий статус осіб, що зазнали вимушеного переміщення. Вони спрямовані на забезпечення мінімального стандарту гідного існування, стабільності правового становища та можливості відновлення соціально-економічних зв’язків у приймаючих громадах [9].

До матеріально-правових гарантій адміністративно-правового статусу належить, передусім, право на безпечне перебування на території держави, яке передбачає заборону вислання або повернення особи до країни, де її життю чи свободі загрожує небезпека (принцип *non-refoulement*). Зазначений принцип є одним

із фундаментальних елементів міжнародного права біженців і має імперативний характер, що не допускає відступу навіть за умов надзвичайного чи воєнного стану. Його нормативне закріплення у статті 33 Конвенції про статус біженців 1951 року та підтвердження у Протоколі 1967 року сформували універсальний стандарт поводження з особами, які шукають міжнародного захисту [105].

На національному рівні принцип *non-refoulement* закріплений у статті 3 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», відповідно до якої забороняється примусове повернення або вислання особи до держави, де існує загроза її життю, свободі чи безпеці [106]. Таким чином, міжнародно-правові стандарти отримали безпосередню імплементацію в національну систему адміністративного права, що забезпечує їх обов'язковість у діяльності органів публічної адміністрації.

Для внутрішньо переміщених осіб аналогічні гарантії безпеки та захисту мають внутрішньодержавний характер і закріплені, зокрема, у статтях 2 та 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Зазначені норми покладають на державу позитивний обов'язок забезпечувати захист, безпеку та недопущення дискримінації внутрішньо переміщених осіб. Оскільки ВПО залишаються під юрисдикцією своєї держави, саме на неї покладається відповідальність за недопущення повторного переміщення без нагальної необхідності, а також за створення умов для гідного проживання, доступу до житла, медичної допомоги та освіти [22].

Не менш важливою гарантією є право на документування особи, яке виступає фундаментальною умовою реалізації адміністративно-правового статусу. В Україні ці гарантії реалізуються відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», який передбачає видачу посвідчення біженця або особи, що потребує додаткового захисту, а також до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який

встановлює порядок видачі довідки ВПО та внесення даних до Єдиного державного реєстру внутрішньо переміщених осіб.

Особливе значення має також застосування Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», який забезпечує правові механізми ідентифікації та відновлення документів у разі їх втрати [107].

У таких ситуаціях держава повинна забезпечити спрощені або спеціальні адміністративні процедури відновлення документів, що гарантує безперервність правосуб'єктності та можливість реалізації соціальних і економічних прав. Відсутність належного документування фактично позбавляє особу дієздатності у публічно-правових відносинах, унеможливлюючи звернення до органів влади, укладання трудових угод, отримання соціальної допомоги чи медичних послуг. Саме тому право на документування посідає ключове місце в системі матеріально-правових гарантій, адже воно визначає саму можливість існування особи в правовому полі держави та є критерієм ефективності адміністративно-правових механізмів захисту прав біженців і внутрішньо переміщених осіб [108].

Окреме місце в системі матеріально-правових гарантій адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб посідає право на доступ до соціальних і медичних послуг. Воно включає право на соціальну допомогу, пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, у тому числі первинну, спеціалізовану та екстрену медичну допомогу. Ці гарантії мають комплексний характер, оскільки охоплюють як безпосереднє надання послуг, так і організаційно-правові механізми, що забезпечують їх доступність, якість і безоплатність для осіб, які опинилися у стані вимушеного переміщення. З огляду на підвищену соціальну вразливість таких категорій осіб, держава зобов'язана впроваджувати спрощені адміністративні процедури призначення соціальних виплат. Національне законодавство закріплює ці гарантії, зокрема, у статті 9 Закону України «Про

забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а також у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [109].

Право на медичне обслуговування гарантується також статтею 49 Конституції України та реалізується через положення Основ законодавства України про охорону здоров'я, які поширюються на біженців і ВПО на засадах рівності та недискримінації [110].

Право на медичне обслуговування охоплює не лише фізичне, а й психічне здоров'я, що є особливо важливим для осіб, які пережили травматичні події, пов'язані зі збройним конфліктом, переслідуваннями чи втратою житла. Забезпечення такого права передбачає створення безпечного, доступного та недискримінаційного середовища для отримання медичних послуг, у тому числі через залучення міжнародних гуманітарних організацій і неурядових структур.

Ці гарантії мають безпосередній зв'язок із конституційними обов'язками держави щодо охорони здоров'я, захисту сім'ї, дитинства, материнства, осіб з інвалідністю, а також із правом кожної людини на достатній життєвий рівень. Їх реалізація є індикатором не лише соціальної, а й правової відповідальності держави за забезпечення належних умов існування та гідного життя осіб, які зазнали вимушеного переміщення [111].

Право на освіту є однією з ключових матеріально-правових гарантій, що забезпечує довгострокову інтеграцію біженців і внутрішньо переміщених осіб у приймаюче суспільство. Освіта виступає не лише інструментом соціалізації, а й засобом відновлення людського потенціалу, формування здатності до самозабезпечення та участі в економічному, культурному й політичному житті держави. Для дітей-біженців і дітей внутрішньо переміщених осіб держава зобов'язана гарантувати рівний доступ до освіти. Ці гарантії закріплені у статті 53 Конституції України, Законі України «Про освіту» [112], Законі України «Про повну загальну середню освіту», які прямо передбачають право внутрішньо переміщених осіб і дітей-біженців на безперешкодний доступ до освітніх послуг незалежно від

місця проживання або реєстрації [113]. Особливе значення має забезпечення безперервності навчального процесу, адаптація навчальних програм, надання психолого-педагогічної підтримки та мовних курсів для дітей, які не володіють мовою навчання на належному рівні.

Для дорослих біженців і ВПО право на освіту реалізується через можливість здобуття професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти, а також участь у програмах перекваліфікації та підвищення кваліфікації. Такі заходи спрямовані на сприяння працевлаштуванню, підвищення економічної самостійності та соціальної стабільності переміщених осіб. У цьому контексті освітня політика держави має не лише гуманітарний, а й стратегічний вимір, оскільки інвестиції в освіту переміщених осіб сприяють їх інтеграції, зменшенню соціальної напруги та утвердженню принципів рівності і недискримінації [114].

Не менш значущою є гарантія права на працю та житло, які мають фундаментальне значення для соціально-економічної реінтеграції біженців і внутрішньо переміщених осіб. Право на працю виступає одним із ключових елементів відновлення автономності та гідності людини після вимушеного переміщення. Воно передбачає рівний і недискримінаційний доступ до ринку праці гарантується статтею 43 Конституції України, Кодексом законів про працю України, а також спеціальними нормами Закону України «Про зайнятість населення», який передбачає додаткові гарантії для ВПО [115].

Право на житло для внутрішньо переміщених осіб деталізується у статтях 9–11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а також у підзаконних актах Кабінету Міністрів України, що регулюють механізми компенсації за зруйноване житло та надання тимчасового житла [22].

Право на житло, у свою чергу, є не лише соціальною, а й адміністративно-правовою гарантією, оскільки його реалізація пов’язана з діяльністю органів публічної влади щодо розподілу житлових ресурсів, надання тимчасового чи соціального житла, сприяння будівництву або відновленню пошкодженого майна.

Для біженців воно включає забезпечення доступу до притулків або житла, що відповідає стандартам безпеки та гігієни, а для внутрішньо переміщених осіб – реалізацію державних програм із компенсації за зруйноване чи втрачене житло, відшкодування збитків і забезпечення умов для довгострокового проживання [116].

Гарантії права на працю та житло тісно взаємопов'язані, адже саме наявність стабільного житла створює передумови для зайнятості, а працевлаштування, у свою чергу, сприяє фінансовій самостійності та соціальній інтеграції.

Належне нормативне визначення зазначених прав є основою стабільності адміністративно-правового статусу біженців і ВПО, оскільки воно закріплює юридичні гарантії, що унеможливлюють довільне звуження обсягу прав державними органами. Водночас практична імплементація цих прав виступає показником ефективності державної політики у сфері міграційного управління, рівня правової культури адміністративних інституцій та ступеня відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини [117].

Процесуальні гарантії адміністративно-правового статусу виявляються через встановлені законом процедури звернення, розгляду заяв, прийняття рішень та можливості їх оскарження в адміністративному чи судовому порядку. Ці гарантії ґрунтуються на положеннях Кодексу адміністративного судочинства України, який забезпечує право на судовий захист від рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень [118], а також Закону України «Про звернення громадян» [119]. Вони є ключовим елементом механізму реалізації прав біженців і внутрішньо переміщених осіб, оскільки визначають алгоритм дій, що забезпечує реальну можливість отримати захист від держави та поновити порушені права. Зміст процесуальних гарантій полягає у забезпеченні доступу до адміністративних процедур, їх правової визначеності, прозорості, а також у гарантіях неупередженого і своєчасного прийняття рішень органами публічної адміністрації.

Невід'ємною складовою системи гарантій адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб є право на подання заяви чи звернення до

компетентного органу з метою набуття, поновлення або уточнення відповідного статусу. Це право виступає первинною процесуальною передумовою реалізації всього комплексу інших прав і свобод, оскільки саме через звернення до органів публічної влади ініціюється адміністративна процедура, спрямована на визнання особи суб’єктом спеціального правового режиму захисту [120].

Законодавче регулювання встановлює чіткі вимоги до форми, змісту, строків і порядку розгляду таких заяв, що унеможливлює прояви адміністративного свавілля та забезпечує реалізацію принципів законності, правової визначеності й рівності перед законом. У процедурі, пов’язаній із наданням статусу біженця, це право охоплює подання клопотання про надання притулку, реєстрацію заяви, проведення співбесіди, перевірку достовірності поданих даних, оцінку обґрунтованості підстав та ухвалення мотивованого рішення про визнання особи біженцем або такою, що потребує додаткового захисту. При цьому держава зобов’язана забезпечити особі доступ до перекладача, правової допомоги, а також гарантувати конфіденційність розгляду справи.

Для внутрішньо переміщених осіб реалізація цього права пов’язана з адміністративною процедурою реєстрації, внесення даних до Єдиного державного реєстру ВПО, видачею довідки, яка посвідчує відповідний статус, та подальшим доступом до соціальних, житлових і трудових гарантій. Важливою умовою ефективності такої процедури є оперативність, прозорість та відсутність дискримінаційних бар’єрів [121].

Особливу роль у системі процесуальних гарантій адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб відіграє принцип змагальності та рівності сторін, який є фундаментальною засадою належного адміністративного провадження. Його зміст полягає у забезпеченні можливості особи брати активну участь у розгляді своєї справи, надавати докази, пояснення, заявляти клопотання, висловлювати заперечення, а також отримувати повну й своєчасну інформацію про хід розгляду, ухвалені проміжні та остаточні рішення компетентного органу.

Змагальність у цьому контексті гарантує не лише формальну участь особи в процедурі, а й реальну можливість впливу на її результат шляхом подання обґрунтованої позиції та спростування доводів адміністративного органу [122].

Забезпечення рівності сторін означає, що у відносинах між заявником і публічною адміністрацією мають бути створені умови, які унеможливлюють прояви владного домінування або процесуальної нерівності. Це передбачає право на переклад, правову допомогу, доступ до матеріалів справи та можливість оскарження рішень у судовому чи адміністративному порядку. Практична реалізація цього принципу слугує показником дотримання стандартів справедливого розгляду, закріплених як у національному адміністративному праві, так і в міжнародних актах – зокрема, у статті 6 Європейської конвенції з прав людини.

Дотримання принципів змагальності та рівності сторін сприяє підвищенню прозорості адміністративних процедур, зміцненню довіри до органів публічної влади, утвердженню принципу належного урядування (*good governance*) та посиленню легітимності рішень, що приймаються щодо осіб, які перебувають у ситуації вимушеного переміщення [123]. У такий спосіб ці процесуальні гарантії забезпечують баланс між публічними інтересами держави та індивідуальними правами особи, що є необхідною умовою ефективного функціонування правової держави [124].

Надзвичайно важливою є гарантія права на ефективний засіб правового захисту, яка становить центральний елемент процесуальних гарантій адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб. Вона включає не лише можливість подати скаргу, заяву чи апеляцію до компетентного органу, але й право на отримання реального, дієвого відновлення порушеного права. Ефективність цього засобу визначається не формальним існуванням процедур, а здатністю забезпечити справедливе вирішення спору, усунення наслідків порушення та запобігання його повторенню.

У цьому контексті судовий контроль виступає остаточною та найнадійнішою гарантією дотримання прав біженців і ВПО, забезпечуючи незалежну оцінку рішень, дій або бездіяльності органів публічної адміністрації. Судовий розгляд таких справ є проявом принципів верховенства права, рівності сторін і доступу до правосуддя. Водночас важливу роль відіграють адміністративні та квазісудові механізми – можливість оскарження рішень у межах адміністративної процедури, звернення до спеціалізованих органів або комісій, що діють у сфері міграційної політики та захисту прав людини.

Звернення до суду або до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також залучення адвокатів і правозахисних організацій створює додатковий рівень захисту для осіб, які перебувають у вразливому становищі. Такі механізми забезпечують не лише поновлення індивідуальних прав, а й формування прецедентної практики, що сприяє удосконаленню державної політики у сфері міграційного управління та гуманітарного захисту. У підсумку право на ефективний засіб правового захисту постає як ключова ланка у структурі гарантій адміністративно-правового статусу, що забезпечує реальну дієвість усіх інших прав і свобод, наданих біженцям та внутрішньо переміщеним особам.

Процесуальні гарантії також охоплюють право на доступ до правової допомоги, яке є невід’ємною складовою реалізації права на справедливу адміністративну процедуру. Забезпечення можливості отримання правової допомоги має фундаментальне значення для реалізації принципів рівності сторін, змагальності та ефективного захисту прав людини у взаєминах з органами публічної влади. Держава зобов’язана гарантувати безоплатну первинну правову допомогу особам, які подають заяви про надання статусу біженця, додаткового або тимчасового захисту, а також внутрішньо переміщеним особам, що звертаються у зв’язку з порушенням їхніх прав чи потребою у відновленні документів [125].

Зміст цього права охоплює надання консультацій, роз’яснення положень законодавства, допомогу у складанні процесуальних документів, представництво

інтересів особи в адміністративних органах і судах. Належна реалізація гарантії доступу до правової допомоги забезпечує не лише формальну, а й фактичну рівність учасників адміністративних проваджень, сприяє уникненню свавілля з боку суб'єктів владних повноважень та утвердженню принципу верховенства права в адміністративній діяльності.

Крім того, надання безоплатної правової допомоги має і превентивне значення, оскільки сприяє підвищенню рівня правової обізнаності біженців і внутрішньо переміщених осіб, запобігає порушенням їхніх прав та забезпечує своєчасне реагування на неправомірні дії чи бездіяльність органів публічної адміністрації. Таким чином, доступ до правової допомоги є важливою процесуальною гарантією, що забезпечує реальність і дієвість інших прав у системі адміністративно-правового статусу переміщених осіб [125].

Загалом процесуальні гарантії сприяють утвердженню принципів справедливості, відкритості, змагальності та правової визначеності у відносинах між особою і публічною адміністрацією. Їх ефективне функціонування забезпечує практичну реалізацію матеріальних прав біженців і ВПО, запобігає зловживанню владними повноваженнями та зміцнює засади правової держави, у якій права людини визнаються найвищою соціальною цінністю.

Інституційний аспект гарантій адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб охоплює організаційно-правові механізми, за допомогою яких держава реалізує свої зобов'язання щодо захисту, підтримки та інтеграції таких осіб. Центральне місце у цьому механізмі посідають уповноважені органи публічної адміністрації – Державна міграційна служба України, Міністерство соціальної політики, органи Національної поліції, центри надання адміністративних послуг, служби зайнятості, заклади охорони здоров'я та освіти. Їх діяльність спрямована на практичне забезпечення реалізації визначених законом прав і свобод, документування осіб, надання матеріальної допомоги, соціальних послуг і сприяння в адаптації до нових умов проживання.

Важливе значення має міжвідомча координація, що забезпечує узгодженість дій державних інституцій, органів місцевого самоврядування та міжнародних партнерів. Вона сприяє формуванню єдиної системи реагування на виклики, пов'язані з масовим переміщенням населення, а також запровадженню спільних програм з відновлення документів, забезпечення житлом, професійного навчання та працевлаштування.

Зміст поняття гарантій адміністративно-правового статусу також охоплює систему основоположних принципів, на яких базується реалізація державної політики у сфері захисту біженців і внутрішньо переміщених осіб. До таких принципів належать верховенство права, рівність усіх перед законом, заборона дискримінації за будь-якою ознакою, пропорційність адміністративних рішень, гуманізм, повага до людської гідності та забезпечення справедливості. Саме дотримання цих засад гарантує, що реалізація адміністративно-правових процедур не перетворюється на формальність, а спрямовується на реальний захист прав людини. Вони визначають орієнтири діяльності публічної адміністрації, формують стандарти належного врядування та служать запобіжником від свавілля і зловживань [126].

Принципи забезпечення гарантій мають не лише декларативне, а й безпосереднє регулятивне значення, оскільки виступають основою формування належної адміністративної практики у сфері захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб. Вони визначають спрямованість і зміст управлінських рішень, впливають на організацію діяльності органів виконавчої влади, регламентують процедури розгляду звернень, скарг і заяв осіб, що потребують захисту, а також формують стандарти ефективності реалізації державної політики у сфері міграційного адміністрування. Зазначене кореспондує з положеннями статей 3, 8 і 19 Конституції України, які закріплюють пріоритет прав і свобод людини, принцип верховенства права та обов'язок органів державної влади діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами

України. Завдяки дотриманню цих принципів забезпечується не лише формальна законність дій органів публічної адміністрації, а й реальна справедливість, прозорість і підзвітність їх рішень перед суспільством та міжнародною спільнотою.

Реалізація принципу законності проявляється у вимозі суворої відповідності адміністративних дій положенням Конституції України, законів України, підзаконних нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У сфері захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб такий підхід конкретизується, зокрема, нормами Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а також Закону України «Про звернення громадян», які визначають правовий статус відповідних категорій осіб, компетенцію органів влади, порядок розгляду заяв і прийняття адміністративних рішень. Законність у цій сфері передбачає не лише дотримання формальних приписів, а й обов'язок суб'єктів владних повноважень діяти виключно в межах наданих повноважень, із дотриманням встановлених процедур, строків і підстав для прийняття рішень. Саме завдяки цьому забезпечується стабільність правового статусу біженців та ВПО, передбачуваність адміністративних процесів і недопущення свавільного або дискримінаційного втручання в права особи.

Крім того, принцип законності має тісний зв'язок із принципом верховенства права, закріпленим у статті 8 Конституції України та розвиненим у практиці Конституційного Суду України, який вимагає, щоб будь-яке адміністративне рішення ґрунтувалося не лише на формальній нормі, а й на її гуманістичному змісті, спрямованому на забезпечення людської гідності та ефективного захисту прав людини. Такий підхід узгоджується з положеннями Кодексу адміністративного судочинства України, що орієнтує адміністративну діяльність і судовий контроль на принципи справедливості, пропорційності та недискримінації. У цьому контексті принцип законності виконує інтеграційну функцію, поєднуючи норми національного

законодавства та міжнародні стандарти захисту прав людини в єдину систему правових гарантій, що унеможливлює довільне тлумачення або вибіркове застосування правових приписів щодо вразливих категорій осіб [126].

Принцип рівності перед законом та недискримінації є фундаментальною засадою публічного управління і невід'ємним елементом адміністративно-правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб. Його нормативне закріплення міститься насамперед у статті 24 Конституції України, яка проголошує рівність громадян перед законом та забороняє будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними чи іншими ознаками. Сутність цього принципу полягає в обов'язку держави забезпечити однакове ставлення до всіх категорій переміщених осіб незалежно від їхнього етнічного походження, статі, раси, мови, віросповідання, соціального походження, політичних переконань, місця попереднього проживання чи будь-яких інших характеристик. Зазначений підхід гарантує, що особи, які перебувають у подібних правових ситуаціях, користуються однаковими правами та мають рівні можливості для їх реалізації, а також захищає від будь-яких проявів упередженого або вибіркового ставлення з боку органів публічної адміністрації [127].

Особливе значення принцип рівності має у випадках, коли адміністративні органи здійснюють розподіл матеріальних або фінансових ресурсів, надають соціальну допомогу, визначають місця тимчасового проживання чи приймають рішення щодо документування осіб. У цій площині він конкретизується нормами Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який гарантує рівний доступ ВПО до соціальних, адміністративних та інших публічних послуг незалежно від факту переміщення, а також Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», що забороняє дискримінацію під час розгляду заяв про надання захисту. У таких ситуаціях принцип рівності виконує функцію запобіжника від дискримінації,

забезпечуючи справедливість у доступі до адміністративних послуг і державних програм. Його недотримання здатне призвести до порушення соціальної стабільності, зниження довіри до органів влади та дискредитації державної політики у сфері захисту переміщених осіб [128].

Застосування принципу рівності та недискримінації в адміністративно-правовій сфері також передбачає обов'язок державних службовців діяти відповідно до стандартів прав людини та проходити належну підготовку у сфері недискримінації, що узгоджується з вимогами законодавства про державну службу та публічне управління. Інституційний контроль за дотриманням цього принципу забезпечується, зокрема, діяльністю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, повноваження якого визначені Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Омбудсман здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини, розглядає скарги на дискримінаційні дії органів публічної адміністрації та сприяє відновленню порушених прав [129].

Практичне наповнення принципу рівності перед законом та недискримінації розкривається у правових позиціях Конституційного Суду України, який неодноразово наголошував, що рівність не означає механічного однакового підходу до всіх осіб, а передбачає диференційоване правове регулювання за умови наявності об'єктивного й розумного обґрунтування. У рішеннях Конституційного Суду України підкреслюється, що встановлення спеціальних правових режимів або додаткових гарантій для окремих соціально вразливих груп не є дискримінацією, якщо такі заходи мають легітимну мету та спрямовані на досягнення фактичної рівності. Такий підхід має принципове значення для правового регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб, оскільки дозволяє поєднати вимогу формальної рівності з необхідністю посиленого державного захисту [130].

Відповідна позиція отримала розвиток і в практиці Верховного Суду, який у справах, пов'язаних із соціальним забезпеченням, наданням адміністративних послуг

та реалізацією прав внутрішньо переміщених осіб, виходить із того, що статус ВПО не може бути підставою для обмеження обсягу прав і свобод порівняно з іншими особами, які перебувають у подібних правових умовах. Верховний Суд послідовно наголошує на обов'язку органів публічної адміністрації дотримуватися принципів рівності, пропорційності та недискримінації під час прийняття індивідуальних адміністративних актів, зокрема у сфері призначення соціальних виплат, надання житлових гарантій і доступу до адміністративних процедур [131].

Зазначена судова практика свідчить про те, що принцип рівності перед законом та недискримінації у сфері адміністративно-правового забезпечення прав біженців і внутрішньо переміщених осіб має не лише нормативний, а й безпосередній практичний вимір. Його застосування через механізми конституційного та адміністративного судочинства сприяє уніфікації адміністративної практики, підвищенню стандартів правового захисту та забезпеченню реальної ефективності прав і свобод вразливих категорій осіб.

Принцип пріоритету прав людини визначає не лише зміст і спрямованість діяльності публічної адміністрації, а й концептуальні засади формування всієї системи адміністративно-правових відносин у сфері захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб. Його нормативне підґрунтя закріплене у статті 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Сутність цього принципу полягає у визнанні пріоритетності прав і свобод особи над міркуваннями адміністративної доцільності, політичними чи економічними інтересами держави, що зумовлює необхідність оцінки будь-якого управлінського рішення крізь призму його впливу на правове становище людини. У діяльності органів публічної адміністрації це означає спрямованість на забезпечення, реалізацію та відновлення прав осіб, які опинилися у ситуації вимушеного переміщення [132].

Практичний вимір принципу пріоритету прав людини полягає у трансформації публічного управління з переважно контрольного механізму на сервісно-орієнтовану модель діяльності держави. Такий підхід узгоджується з положеннями законодавства про публічну службу та адміністративні процедури, відповідно до яких діяльність органів виконавчої влади має бути спрямована на задоволення законних потреб особи. У сфері захисту біженців і внутрішньо переміщених осіб принцип проявляється у пріоритетному розгляді питань соціального забезпечення, надання притулку, документування, доступу до житла та інших базових адміністративних послуг. У кожному конкретному випадку держава зобов’язана враховувати не лише формальну правомірність рішень, а й їхні гуманітарні наслідки, що зумовлює необхідність інтеграції у національну адміністративну практику міжнародних стандартів захисту прав людини.

Особливої ваги принцип пріоритету прав людини набуває в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема збройних конфліктів, гуманітарних криз і масового переміщення осіб. У таких обставинах держава стикається з необхідністю поєднання інтересів публічної безпеки, охорони громадського порядку та забезпечення прав і свобод індивіда. Відповідно до статті 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини можуть бути обмежені лише у випадках, прямо передбачених Конституцією, і лише в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети. Це положення знаходиться у тісному взаємозв’язку з принципом пропорційності, який вимагає, щоб будь-яке втручання у сферу прав людини було обґрунтованим, необхідним і таким, що не виходить за межі мінімально допустимого.

Зазначений підхід послідовно відображається у практиці Конституційного Суду України, який у своїх рішеннях наголошує, що права і свободи людини не можуть бути принесені в жертву міркуванням доцільності державної політики, а будь-яке їх обмеження має відповідати критеріям легітимної мети, необхідності та співмірності. Аналогічна позиція простежується і в практиці Верховного Суду, який під час розгляду адміністративних спорів, пов’язаних із правами внутрішньо

переміщених осіб, виходить із пріоритету захисту прав людини над формальним застосуванням підзаконних актів або адміністративних інструкцій [133].

Принцип пропорційності втручання вимагає, щоб будь-яке адміністративне рішення, яке обмежує права особи, було не лише формально правомірним, а й змістовно виправданим, тобто необхідним, доцільним і таким, що не перевищує меж, потрібних для досягнення легітимної мети. Його конституційне підґрунтя випливає з принципу верховенства права, закріпленого у статті 8 Конституції України, а також із положень статті 64 Конституції України, яка допускає обмеження прав і свобод людини лише у випадках і в обсязі, прямо передбачених Конституцією. Сутність принципу пропорційності полягає у досягненні належного балансу між публічними інтересами держави та правами людини, за якого будь-яке втручання повинно бути обґрунтоване конкретними обставинами, спрямованими на захист суспільного блага, без порушення засад людської гідності.

Застосування принципу пропорційності в адміністративно-правовій сфері має особливе значення у випадках прийняття рішень щодо надання або відмови у статусі біженця, розміщення внутрішньо переміщених осіб, реалізації заходів безпеки, тимчасового обмеження свободи пересування чи доступу до певних ресурсів. У кожному з таких випадків орган публічної адміністрації зобов’язаний оцінювати співвідношення між метою втручання та його наслідками для конкретної особи, обираючи з усіх можливих правових засобів той, який найменшою мірою обмежує її права. Такий підхід узгоджується з положеннями Кодексу адміністративного судочинства України, який орієнтує діяльність органів влади на дотримання принципів пропорційності, розумності та справедливості при здійсненні владних управлінських функцій [134].

Дотримання принципу пропорційності є показником зрілості адміністративної культури та ступеня гуманізації публічного управління. Він не лише запобігає надмірному адміністративному контролю, а й мінімізує ризики зловживання дискреційними повноваженнями, сприяючи утвердженню довіри між державою та

особою. У практичному вимірі пропорційність забезпечує справедливість управлінських дій, зміцнює легітимність прийнятих рішень і сприяє реалізації засад верховенства права в системі публічного адміністрування, що має особливе значення у сфері захисту біженців і внутрішньо переміщених осіб.

Важливе значення для забезпечення балансу між владними повноваженнями та правами особи мають також принципи добросовісності та обґрунтованості адміністративних рішень, які формують морально-етичну та процесуальну основу діяльності публічної адміністрації. Їх застосування випливає зі статті 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України. Дотримання цих принципів забезпечує гуманістичний характер адміністративних процедур, передбачуваність та справедливість управлінських рішень, що є особливо важливим у сфері, де кожне рішення безпосередньо впливає на життєві умови людини.

Принцип добросовісності передбачає чесність, неупередженість, об'єктивність і відсутність прихованих інтересів з боку посадових осіб у процесі прийняття рішень щодо осіб, які шукають захист. Він зобов'язує адміністративні органи діяти не лише формально в межах закону, а й у дусі справедливості та довіри, враховуючи індивідуальні обставини кожної справи. Добросовісність також охоплює належне виконання процедурних обов'язків, зокрема своєчасне інформування заявників, забезпечення права бути вислуханим і повагу до принципу належного врядування, який визнається складовою європейських адміністративних стандартів та застосовується у національній адміністративній практиці.

Принцип обґрунтованості рішень означає обов'язок органу публічної адміністрації належно мотивувати кожне індивідуальне рішення, викладаючи фактичні та правові підстави його прийняття, а також пояснювати, яким чином були оцінені докази й аргументи, подані заявником. Цей принцип знаходить відображення у положеннях адміністративного процесуального законодавства та є необхідною

умовою ефективного судового контролю за діяльністю органів влади. Обґрунтованість запобігає проявам формалізму, суб'єктивізму та свавільного використання дискреційних повноважень, що має принципове значення у справах, пов'язаних із наданням або припиненням статусу біженця чи внутрішньо переміщеної особи.

Зазначені підходи послідовно підтримуються у практиці Конституційного Суду України, який наголошує, що будь-яке втручання держави у сферу прав і свобод людини має відповідати критеріям необхідності, обґрунтованості та співмірності. Аналогічна позиція простежується і в практиці Верховного Суду, який у спорах за участю внутрішньо переміщених осіб виходить із вимоги належної мотивації адміністративних рішень і недопустимості формального або непропорційного обмеження прав особи.

Загалом принципи пропорційності, добросовісності та обґрунтованості підсилюють довіру до публічної адміністрації, забезпечують прозорість і підзвітність її діяльності та підвищують ефективність реалізації адміністративно-правових гарантій біженців і внутрішньо переміщених осіб. Їх практичне втілення є запорукою утвердження демократичних стандартів управління, орієнтованих на повагу до людської гідності та соціальну відповідальність держави [135].

Адміністративно-правові гарантії біженців та внутрішньо переміщених осіб становлять цілісну систему правових, організаційних і процедурних засобів, спрямованих на забезпечення реалізації, охорони та відновлення їхніх прав і законних інтересів у межах публічно-правових відносин. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні реального доступу цих осіб до адміністративних послуг, соціальної допомоги та ефективних механізмів правового захисту.

До основних адміністративно-правових гарантій належать:

– Гарантії реєстрації та документування є базовим елементом системи адміністративно-правового захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб, оскільки саме через процедури обліку, ідентифікації та документування

забезпечується юридичне закріплення їхнього правового статусу. Реєстрація виступає першим кроком у процесі надання захисту, адже дозволяє державним органам встановити факт переміщення, місце перебування, потреби особи, а також забезпечити доступ до відповідних адміністративних і соціальних послуг [136].

– Гарантії участі у адміністративних процедурах становлять одну з ключових умов реалізації адміністративно-правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб. Вони забезпечують можливість особи не лише бути об'єктом адміністративного впливу, а й виступати повноправним суб'єктом адміністративних правовідносин, що бере участь у формуванні та реалізації власного правового статусу.

– Процедурні гарантії оскарження становлять один із центральних елементів адміністративно-правового захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб, оскільки забезпечують можливість ефективного відновлення порушених прав та перевірки законності рішень органів публічної влади. Право на оскарження адміністративних рішень, дій чи бездіяльності виступає ключовою складовою принципу верховенства права та є критерієм демократичності системи публічного управління.

Гарантії соціально-економічного характеру становлять фундаментальний елемент адміністративно-правового захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб, оскільки вони безпосередньо пов'язані з реалізацією базових прав людини, необхідних для підтримання гідного рівня життя. Їх зміст охоплює право на працю, освіту, охорону здоров'я, житло, соціальне забезпечення, пенсійні виплати, а також інші форми матеріальної допомоги, що забезпечують задоволення первинних життєвих потреб [137].

Інформаційно-правові гарантії є невід'ємною складовою системи адміністративно-правового захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб, оскільки забезпечують реалізацію одного з базових аспектів права людини – права на інформацію. Вони покликані гарантувати, щоб особи, які перебувають у складних

життєвих обставинах, мали повне, достовірне та своєчасне уявлення про свої права, порядок подання заяв, строки розгляду звернень, а також про доступні адміністративні і судові механізми захисту.

Обов'язок державних органів інформувати осіб у доступній формі включає не лише усне чи письмове роз'яснення, але й застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій: електронних порталів, гарячих ліній, онлайн-консультацій, перекладу матеріалів кількома мовами. Такий підхід дозволяє враховувати мовні, культурні та соціальні особливості цільових груп, підвищуючи рівень їхньої поінформованості та довіри до державних інституцій [138].

Система адміністративно-правових гарантій має комплексний характер, оскільки поєднує матеріальні норми, що визначають обсяг прав, і процедурні норми, які встановлюють порядок їх реалізації. Її ефективність залежить від належної організації адміністративних процедур, професійності посадових осіб та взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування й міжнародними організаціями [139].

Адміністративні процедури, у межах яких реалізується статус біженця чи внутрішньо переміщеної особи, становлять систему послідовних дій уповноважених органів, спрямованих на реалізацію та охорону прав таких осіб. Вони охоплюють кілька взаємопов'язаних етапів: подання заяви про надання статусу або реєстрацію як ВПО, її первинну перевірку, проведення співбесіди, розгляд справи по суті, прийняття адміністративного рішення, видачу відповідних документів, а також надання матеріальної, соціальної чи правової допомоги. У випадку відмови особа має гарантоване право на адміністративне або судове оскарження рішення.

Кожен етап цих процедур передбачає дотримання визначених строків, процесуальних правил, форм фіксації рішень і гарантій участі заявника. Особливе значення має право особи бути почутою, подати додаткові документи або пояснення, а також отримати мотивовану відповідь. Це забезпечує прозорість процесу, мінімізує ризики дискримінації та сприяє дотриманню принципу рівності перед законом [140].

Реалізація адміністративно-правових гарантій прав і свобод біженців та внутрішньо переміщених осіб покладається на систему суб'єктів публічної адміністрації, які утворюють цілісний інституційний механізм. До нього належать центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також мережа центрів надання адміністративних послуг, які забезпечують доступ осіб до державних сервісів [141].

Ключову роль у цій системі відіграє Міністерство соціальної політики України, яке координує державну політику у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, забезпечує формування нормативно-правової бази, спрямованої на відновлення соціальних прав осіб, що постраждали внаслідок збройних конфліктів чи вимушеного переселення. До основних напрямів діяльності міністерства належить організація та контроль за виплатою адресної допомоги ВПО, реалізація програм підтримки зайнятості, професійної перекваліфікації, інтеграції на нових місцях проживання, а також забезпечення доступу до соціальних послуг для вразливих категорій населення.

Міністерство розробляє і впроваджує державні цільові програми, зокрема Державну стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року [74], яка визначає пріоритети державної політики у сфері захисту прав переселенців, забезпечення їх доступу до житла, медицини, освіти та ринку праці. Одним із практичних інструментів реалізації цієї політики стала електронна платформа «єДопомога», яка забезпечує оперативну взаємодію між державними структурами, міжнародними партнерами та громадянами, спрощує отримання фінансової підтримки, гуманітарної допомоги та соціальних виплат [142].

Окрім того, у межах ініціативи «Пліч-о-пліч», започаткованої Міністерством соціальної політики спільно з міжнародними партнерами, здійснюється відновлення соціальної інфраструктури у громадах, що приймають внутрішньо переміщених осіб, зокрема будівництво та облаштування центрів соціальних послуг, тимчасового

житла, центрів психологічної реабілітації. Такі проєкти мають системний характер і спрямовані на створення умов для соціальної адаптації та економічної інтеграції переселенців у приймаючі громади.

Важливою складовою діяльності міністерства є ведення Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, що дозволяє ефективно координувати дії органів влади, забезпечувати адресність допомоги, уникати дублювання виплат і формувати аналітичну базу для розроблення державних програм.

Міністерство соціальної політики також забезпечує міжвідомчу координацію у питаннях соціального захисту біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, співпрацюючи з Державною міграційною службою, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством освіти і науки, Міністерством охорони здоров'я та іншими відомствами. У цьому контексті особливо важливим є налагодження взаємодії з міжнародними і неурядовими організаціями – Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Міжнародною організацією з міграції (МОМ), Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Представництвом ЮНІСЕФ в Україні, які здійснюють спільні програми з надання гуманітарної допомоги, психологічної підтримки, а також розвитку інфраструктури соціальних послуг.

Таким чином, Міністерство соціальної політики виступає центральним координаційним органом, який забезпечує практичну реалізацію державної політики у сфері соціального захисту та інтеграції ВПО й біженців, поєднуючи адміністративно-правові, фінансові та організаційні механізми гарантування їхніх прав і сприяючи формуванню сталих механізмів соціальної єдності в умовах тривалих кризових процесів.

Державна міграційна служба України є основним органом, що реалізує державну політику у сфері міграції, у тому числі з питань надання притулку, статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. Саме цей орган приймає рішення про надання чи відмову у наданні відповідного статусу, веде Єдиний державний реєстр біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового

захисту, а також забезпечує документування цих осіб посвідченнями встановленого зразка.

До компетенції служби належить організація процедур розгляду заяв про визнання біженцем або особою, що потребує додаткового захисту, проведення співбесід, перевірка обставин, зазначених заявником, а також взаємодія з правоохоронними та прикордонними органами для підтвердження законності в'їзду і перебування таких осіб на території України. Важливою складовою діяльності є забезпечення дотримання принципу невислання (non-refoulement), який передбачає заборону примусового повернення осіб до держави, де їм може загрожувати переслідування чи небезпека для життя.

Державна міграційна служба виконує також координаційну та інформаційно-аналітичну функцію, співпрацюючи з Міністерством соціальної політики, Міністерством внутрішніх справ, Службою безпеки України та Державною прикордонною службою. Ця взаємодія спрямована на забезпечення комплексного підходу до міграційного адміністрування, запобігання незаконній міграції, удосконалення процедур реєстрації та інтеграції осіб, що отримали міжнародний захист.

Особливу увагу Державна міграційна служба приділяє спрощенню адміністративних процедур та діджиталізації сервісів. Впровадження електронних платформ і баз даних забезпечує оперативність обробки інформації, прозорість процедур і зменшує ризики бюрократичних зловживань. У співпраці з міжнародними партнерами – зокрема Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародною організацією з міграції та Міжнародним комітетом Червоного Хреста – служба бере участь у реалізації програм із підвищення інституційної спроможності, навчання персоналу та гармонізації національних процедур із міжнародними стандартами.

Важливою ланкою у системі інституційного забезпечення адміністративно-правових гарантій є Міністерство внутрішніх справ України, яке виконує

координаційну, контрольну та правоохоронну функції у сфері міграційних процесів. Міністерство забезпечує громадську безпеку, контроль за переміщенням осіб, а також реалізує правовий режим перебування іноземців і осіб без громадянства на території держави. У межах своєї компетенції воно здійснює нормативно-правове регулювання питань, пов'язаних із прикордонним контролем, реєстрацією місця проживання, перевіркою законності перебування, а також контролює дотримання правил в'їзду, виїзду і транзиту через територію України.

Міністерство внутрішніх справ координує діяльність Державної міграційної служби, Державної прикордонної служби та Національної поліції, забезпечуючи міжвідомчу взаємодію у питаннях надання міжнародного захисту, протидії торгівлі людьми, незаконній міграції та ідентифікації осіб, які потребують притулку. Такий міжінституційний підхід спрямований на створення ефективного механізму реагування на виклики, пов'язані з масовими переміщеннями населення, зокрема в умовах збройного конфлікту.

Особлива увага у діяльності МВС приділяється забезпеченню публічної безпеки у місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб, а також захисту їхніх прав у процесі адміністративного провадження. Органи Національної поліції здійснюють превентивні заходи для запобігання дискримінації, насильству чи експлуатації ВПО, зокрема вразливих груп: дітей, жінок, осіб похилого віку.

Крім того, МВС бере участь у розробленні та реалізації державних стратегій і програм у сфері міграційної політики, таких як Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року, що визначає напрями удосконалення процедур ідентифікації, обліку та документування осіб, які шукають захист, а також підвищення рівня міжвідомчої координації [143]. У цьому контексті важливим є використання інформаційно-комунікаційних технологій для обміну даними між державними структурами, що сприяє прозорості адміністративних процесів і запобігає корупційним ризикам.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування є ключовою ланкою у практичній реалізації адміністративно-правових гарантій внутрішньо переміщених осіб, оскільки саме на місцевому рівні забезпечується реалізація більшості соціальних прав і надання базових послуг. Вони здійснюють практичне забезпечення соціальних прав ВПО, зокрема в частині надання житла, матеріальної допомоги, доступу до освіти, медичних і соціальних послуг, а також сприяють інтеграції таких осіб у територіальні громади.

Органи місцевої влади організовують роботу комісій з питань надання допомоги ВПО, координують діяльність закладів соціального захисту, центрів зайнятості, освітніх і медичних установ, сприяючи формуванню комплексного підходу до соціальної адаптації переселенців. На рівні громад впроваджуються програми тимчасового або соціального житла, місцеві ініціативи підтримки зайнятості та мікропідприємництва, що дозволяє зменшити соціальну напругу і сприяє відновленню економічної активності переселенців.

Важливу роль у цій системі відіграють центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи), які забезпечують спрощений доступ ВПО до адміністративних процедур: реєстрації місця проживання, оформлення соціальних виплат, відновлення документів, подання заяв на допомогу або компенсацію. Діяльність ЦНАПів спрямована на зниження бюрократичного навантаження, підвищення прозорості адміністративних процедур і створення зручного сервісного середовища для осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Крім того, органи місцевого самоврядування беруть активну участь у реалізації державних та регіональних програм підтримки ВПО, що фінансуються як із державного, так і з місцевих бюджетів, а також за підтримки міжнародних партнерів. Такі ініціативи, як проєкти з відновлення інфраструктури, створення центрів психосоціальної підтримки, інтеграційних офісів чи мобільних соціальних служб, формують нову модель партнерства держави, громади та міжнародних організацій у сфері захисту прав переміщених осіб.

Окреме місце у системі реалізації адміністративно-правових гарантій біженців та внутрішньо переміщених осіб посідають центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи), діяльність яких спрямована на забезпечення оперативності, прозорості та доступності адміністративних процедур. Ці інституції виконують функцію фронт-офісів публічної адміністрації, надаючи громадянам можливість отримати широкий спектр послуг у зручному форматі, без необхідності звернення до кількох органів влади [144].

Основними напрямами діяльності ЦНАПів є оформлення довідок внутрішньо переміщеної особи, реєстрація місця проживання чи перебування, оформлення соціальних виплат, отримання документів, що посвідчують особу, а також надання консультацій щодо реалізації прав і свобод у сфері соціального захисту. Така діяльність спрямована на зниження бюрократичних бар'єрів, спрощення доступу до державних послуг і підвищення рівня правової визначеності для осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах.

ЦНАПи відіграють важливу роль у децентралізації публічного управління, забезпечуючи реалізацію адміністративно-правових процедур безпосередньо на місцях, у громадах, де проживають переселенці. Це сприяє зменшенню навантаження на центральні органи влади, а також створює умови для оперативного реагування на потреби населення у наданні допомоги, відновленні документів або зміні реєстраційних даних [145].

Крім того, у межах цифрової трансформації системи публічних послуг, ЦНАПи інтегруються з державними електронними платформами – зокрема «Дія» та Єдиною інформаційною базою даних про ВПО. Це забезпечує швидкий обмін інформацією між органами виконавчої влади, скорочує час розгляду звернень і підвищує прозорість адміністративних процедур [146].

Незважаючи на наявність розвиненої нормативної бази у сфері захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб, практична реалізація адміністративно-правових гарантій залишається недостатньо ефективною, що свідчить про розрив

між нормотворчою та правозастосовною діяльністю. Багато положень законодавства мають декларативний характер або не забезпечені належним механізмом реалізації, що знижує рівень правового захисту осіб, які потребують допомоги держави.

Однією з ключових проблем є фрагментарність адміністративних процедур, яка проявляється у відсутності єдиного порядку взаємодії між центральними, регіональними та місцевими органами виконавчої влади. Це призводить до неоднакової практики застосування норм, коли аналогічні звернення розглядаються за різними критеріями залежно від регіону або конкретного органу. Відсутність уніфікованих підходів до прийняття рішень створює правову невизначеність, знижує рівень довіри до органів публічної адміністрації та ускладнює доступ до адміністративних послуг.

Крім того, така розпорошеність процедур часто зумовлена відсутністю чітких алгоритмів дій посадових осіб, а також браком узгодженості між нормативними актами, що регулюють питання соціального захисту, міграційної політики, житлового забезпечення та надання гуманітарної допомоги. Як наслідок, особи, які шукають притулку або змушені були переміститися в межах держави, стикаються з бюрократичними перепонами, тривалими строками розгляду заяв та необхідністю повторного подання документів до різних органів [147].

Суттєвим викликом є перевантаженість органів публічної адміністрації, зокрема міграційних і соціальних служб, які несуть основне навантаження у сфері прийому, обліку, розміщення та соціального забезпечення переміщених осіб. У більшості випадків ці структури функціонують у режимі постійного надмірного навантаження, не маючи належного кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення. Відсутність достатньої кількості фахівців призводить до затримок у розгляді заяв, порушення строків прийняття рішень, а також зростання кількості помилок у процесі адміністративного провадження.

Недостатній рівень оплати праці та професійної підготовки працівників органів, які безпосередньо працюють із біженцями та ВПО, негативно впливає

на мотивацію персоналу та якість виконання ними службових обов'язків. Унаслідок цього виникають труднощі у належному застосуванні міжнародних і національних стандартів захисту прав людини, що знижує ефективність функціонування всієї системи публічного управління в цій сфері.

Крім того, у багатьох регіонах відсутня достатня інфраструктура для прийому та обслуговування переміщених осіб, що створює додаткове навантаження на органи місцевого самоврядування та соціальні служби. Брак належної взаємодії між центральними і місцевими органами влади, а також між державними установами та неурядовими організаціями, ускладнює процес надання комплексної допомоги, включно з соціальними, медичними, освітніми та житловими послугами [148].

У результаті перевантаженість адміністративних органів не лише знижує оперативність і якість прийнятих рішень, але й підриває довіру населення до публічної влади, створюючи ризик формального підходу до реалізації прав біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Іншою суттєвою проблемою є недостатня координація між центральними та місцевими органами влади, що істотно ускладнює реалізацію комплексних адміністративних завдань, пов'язаних із забезпеченням житлом, працевлаштуванням, доступом до освіти, медичних та соціальних послуг для осіб, які зазнали вимушеного переміщення. Відсутність належного узгодження між різними рівнями публічної адміністрації спричиняє асиметрію управлінських рішень, коли нормативні акти центральних органів не знаходять належного практичного втілення на місцях.

У багатьох випадках органи місцевого самоврядування змушені самостійно шукати механізми розв'язання соціально-економічних проблем переміщених осіб, не маючи достатньої інформаційної підтримки, методичних рекомендацій чи фінансових ресурсів із боку центральних органів виконавчої влади. Водночас центральні органи влади часто не володіють повною та актуальною

інформацією про реальні потреби ВПО у конкретних громадах, що унеможливлює адекватне планування державних програм та розподіл бюджетних коштів.

Такі диспропорції у компетенціях і відповідальності між різними рівнями влади призводять до дублювання функцій, неефективного використання ресурсів, а подекуди – до виникнення прогалин у системі гарантій, коли окремі категорії переміщених осіб залишаються поза сферою належного правового та соціального захисту. У результаті виникає потреба у створенні єдиного координаційного механізму, який забезпечував би узгодженість дій між центральними, регіональними та місцевими адміністраціями, сприяв би впровадженню інтегрованих політик і мінімізував ризики управлінської фрагментації.

Не менш важливою є проблема обмеженого доступу до інформації та проявів цифрової нерівності, яка істотно впливає на ефективність реалізації адміністративно-правових гарантій для біженців та внутрішньо переміщених осіб. Значна частина таких осіб, особливо представники вразливих категорій населення – люди похилого віку, особи з інвалідністю, маломобільні громадяни чи мешканці віддалених сільських територій – не мають достатніх технічних засобів, навичок або стабільного доступу до мережі Інтернет для користування електронними державними сервісами.

Це призводить до нерівності у можливостях реалізації прав: частина осіб може оперативно подавати заяви, отримувати адміністративні послуги чи консультації онлайн, тоді як інші змушені долати складні бюрократичні процедури особисто, що затягує процес і підвищує ризик формальних відмов. Брак цифрової грамотності або доступу до технічної інфраструктури також обмежує поінформованість переміщених осіб щодо своїх прав, соціальних гарантій, програм підтримки та можливостей інтеграції у приймаючі громади.

До системних проблем у сфері забезпечення адміністративно-правових гарантій біженців та внутрішньо переміщених осіб належить також нестача кваліфікованих кадрів, здатних забезпечити належне застосування міжнародних і національних стандартів захисту прав людини. У багатьох органах публічної

адміністрації, особливо на місцевому рівні, відчувається кадровий дефіцит спеціалістів, які мають фахові знання у сфері міграційного, соціального та адміністративного права, володіють мовними та комунікативними навичками для роботи з різними категоріями переміщених осіб.

Низький рівень професійної підготовки посадових осіб призводить до помилок у тлумаченні норм права, формального підходу до розгляду звернень і заяв, а також до порушення принципів добросовісності, законності та обґрунтованості адміністративних рішень. Відсутність системної програми підвищення кваліфікації, орієнтованої на міжнародно-правові стандарти захисту біженців і ВПО, ускладнює формування належної правозастосовної практики та знижує рівень довіри до діяльності державних органів [149].

Крім того, спостерігається висока плинність кадрів у сфері соціального та міграційного адміністрування, що зумовлена надмірним навантаженням, низьким рівнем матеріального забезпечення та обмеженими можливостями професійного розвитку. Це створює кадрову нестабільність, яка негативно впливає на сталість управлінських процесів і знижує якість реалізації адміністративно-правових гарантій.

Для подолання цієї проблеми необхідним є впровадження комплексної кадрової політики, спрямованої на підвищення кваліфікації працівників публічної адміністрації, створення спеціалізованих навчальних програм із питань захисту прав переміщених осіб, а також розвиток партнерства з міжнародними організаціями, здатними забезпечити обмін кращими практиками та методичну підтримку.

Подальше вдосконалення системи адміністративно-правових гарантій захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб потребує комплексного, інтегрованого підходу, який поєднує нормативне, інституційне, кадрове та технологічне оновлення. Насамперед актуальним є кодифікація адміністративних процедур у сфері захисту переміщених осіб з метою усунення фрагментарності правового регулювання, уніфікації процедур і забезпечення передбачуваності адміністративних рішень.

Важливим напрямом реформування є створення єдиного цифрового реєстру біженців і внутрішньо переміщених осіб, який сприятиме оптимізації обліку, контролю за наданням допомоги та ефективнішому плануванню державної політики.

Не менш значущим є запровадження єдиних стандартів надання адміністративних послуг у сфері міграційного та соціального захисту, що дозволить мінімізувати суб'єктивізм у прийнятті рішень, підвищити рівень правової визначеності й довіри громадян до органів влади. Особливу увагу слід приділити посиленню системи внутрішнього та зовнішнього контролю за дотриманням строків, процедур і результатів розгляду заяв, а також запровадженню механізмів публічної звітності та незалежного моніторингу [150].

Важливою умовою сталого функціонування системи гарантій є підвищення професійної підготовки кадрів, зокрема шляхом запровадження цільових освітніх програм і тренінгів, орієнтованих на міжнародно-правові стандарти захисту осіб, які зазнали вимушеного переміщення. Реалізація цих заходів у комплексі забезпечить більш ефективне, гуманістично орієнтоване та прозоре управління у сфері захисту біженців і внутрішньо переміщених осіб, відповідне європейським стандартам публічного адміністрування та верховенства права.

Загалом, системне удосконалення адміністративно-правових гарантій має базуватися на принципах доступності, ефективності та орієнтованості на людину, що дозволить забезпечити реальну, а не декларативну реалізацію прав осіб, які потребують міжнародного чи внутрішнього захисту.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що гарантії адміністративно-правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб становлять цілісну систему правових, організаційних і процедурних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації та захисту прав таких осіб у межах публічно-правових відносин. Їх особливість полягає у поєднанні національних і міжнародних інструментів правового регулювання, що забезпечує гармонізацію внутрішньодержавної політики з універсальними стандартами захисту людини.

Визначальним елементом гарантій є належна нормативна база, яка забезпечує юридичну визначеність статусу, закріплює права та обов’язки осіб, а також визначає компетенцію органів виконавчої влади у цій сфері. Інституційно-організаційний компонент гарантій виявляється у діяльності публічної адміністрації та міжнародних організацій, що спільно формують умови для документування, реєстрації, соціального забезпечення і правового захисту переміщених осіб.

Процесуальні гарантії виступають ключовим засобом реалізації прав, забезпечуючи можливість оскарження адміністративних рішень, доступ до правової допомоги та справедливого розгляду. Їх належне функціонування сприяє утвердженню принципів правової визначеності, пропорційності та недискримінації у сфері міграційного адміністрування.

Сучасні тенденції розвитку гарантій адміністративно-правового статусу відображають перехід від реактивної до проактивної моделі державного управління, у межах якої пріоритет надається людській безпеці, цифровізації процедур та посиленню координації між національними й міжнародними суб’єктами. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення адміністративно-правових механізмів забезпечення прав біженців і внутрішньо переміщених осіб відповідно до стандартів верховенства права та принципу гідності людини.

2.2. Міжнародний досвід правового регулювання статусу біженця та внутрішньо переміщених осіб.

Система міжнародного захисту біженців сформувалася як відповідь на масштабні гуманітарні кризи першої половини XX століття, що супроводжувалися масовими переміщеннями населення, втратою державного захисту та численними випадками переслідування за політичними, етнічними й релігійними ознаками. Гостра потреба у створенні універсальних механізмів реагування, здатних забезпечити мінімальні гарантії особам, які втратили можливість користуватися захистом власної держави, зумовила поступову інституціоналізацію міжнародних стандартів у цій сфері.

Перші підходи до захисту біженців мали фрагментарний характер та залежали від політичних інтересів окремих держав, що значно ускладнювало координацію міжнародних дій. Лише після Другої світової війни міжнародне співтовариство усвідомило необхідність створення єдиної, кодифікованої системи, здатної забезпечити належний рівень правового захисту незалежно від конкретних обставин конфлікту чи політичного режиму. У цьому контексті ключову роль відіграли зусилля Організації Об'єднаних Націй та діяльність новоствореного Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, яке отримало мандат на координацію міжнародних дій і нагляд за дотриманням прав переміщених осіб [151].

Поступове становлення сучасних стандартів демонструє перехід від розрізнених і здебільшого тимчасових заходів до комплексної нормативної бази, закріпленої у Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколі 1967 року, які й сьогодні залишаються фундаментом міжнародного правового режиму у сфері захисту біженців. Саме ці документи забезпечили уніфікацію визначення поняття «біженець», закріпили принцип невислання та визначили мінімальні соціальні й правові гарантії, що мають надаватися особам, які шукають міжнародного захисту [152].

Конвенція про статус біженців 1951 року [82] стала першим універсальним міжнародно-правовим актом, що комплексно врегулював питання визначення статусу біженців та заклав основи міжнародного захисту цієї категорії осіб. Уперше було сформульовано юридичне визначення поняття «біженець», яке спирається на індивідуальний критерій «обґрунтованого страху переслідування» за певними ознаками – расою, релігією, національністю, належністю до певної соціальної групи чи політичними переконаннями. Це визначення стало результатом довготривалих дискусій міжнародного співтовариства щодо необхідності уніфікації критеріїв, оскільки до того часу держави використовували різні підходи, що ускладнювало ідентифікацію біженців та забезпечення їхніх прав.

Чітке формулювання критеріїв дозволило створити нормативну основу, яка позбавлена політичної кон’юнктури та орієнтована на індивідуальний захист особи. При цьому Конвенція виходила із презумпції того, що біженець – це особа, яка втратила можливість користуватися захистом власної держави, а тому потребує міжнародної правової підтримки. Завдяки цьому Конвенція заклала підґрунтя для формування загальносвітової системи реагування на ситуації вимушеної міграції, що охоплює не лише правові, а й соціальні, гуманітарні та адміністративні аспекти захисту.

Одна з ключових гарантій, закріплених у Конвенції, – це принцип невислання (non-refoulement), сформульований у статті 33. Він забороняє державам висилати або повертати біженців у країну, де їхньому життю чи свободі загрожує небезпека внаслідок переслідування. Цей припис став основою для всього міжнародного режиму захисту біженців, оскільки саме він фактично забезпечує реальне користування статусом біженця та запобігає поверненню осіб до умов, що можуть становити серйозну загрозу.

З моменту прийняття Конвенції принцип невислання поступово трансформувався з договірного положення у загальновизнаний універсальний стандарт захисту прав людини. Його застосування поширилося далеко за межі класичних ситуацій надання притулку: він став основою для заборони депортації, екстрадиції, відмови у в’їзді чи будь-якої іншої форми примусового переміщення, якщо існує ризик катувань, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи інших форм переслідування.

Міжнародна судова практика відіграла ключову роль у розширенні змісту цього принципу. Рішення Європейського суду з прав людини, Комітету ООН проти катувань, Комітету з прав людини та інших органів підтвердили, що заборона невислання має абсолютний характер і діє незалежно від поведінки особи, її правового статусу чи безпекових міркувань держави. У своїх висновках ці органи послідовно підкреслюють, що навіть за умов надзвичайного стану, збройного

конфлікту або загроз національній безпеці держава не може повернути людину туди, де існує реальний ризик серйозних порушень її прав [152].

У сучасному міжнародному праві принцип невислання дедалі частіше розглядається як норма імперативного характеру (jus cogens), що не допускає жодних відступів і має обов'язкове значення для всіх держав без винятку. Це підсилює його роль у глобальній системі захисту прав людини та закладає основу для гарантування безпеки осіб, змушених шукати притулку внаслідок конфліктів, переслідування та масових порушень прав людини.

Зміст Конвенції не обмежується лише визначенням статусу біженця та закріпленням принципу невислання. Документ формує цілісну систему правових стандартів, спрямованих на забезпечення гідних умов життя та ефективної інтеграції осіб, які втратили захист своєї держави. Передбачені Конвенцією гарантії покладають на держави перебування низку обов'язків, що охоплюють найважливіші сфери суспільного життя та сприяють відновленню автономії й соціальної стабільності біженців.

У центрі цих стандартів стоїть право на доступ до правосуддя та ефективних засобів юридичного захисту. Вони забезпечують можливість звернення до судів, оскарження рішень органів влади та захисту від порушень з боку державних чи приватних акторів. Цей компонент має ключове значення, оскільки фактична реалізація інших прав стає можливою лише за умови наявності дієвих механізмів правового захисту.

Не менш важливою є сфера трудових прав. Конвенція передбачає право біженців на працю, включаючи можливість займатися як найманою діяльністю, так і самозайнятістю. Це сприяє економічній самостійності, зменшує залежність від державної допомоги та створює передумови для соціально-економічної інтеграції [152].

Суттєве місце займає право на освіту, особливо в частині гарантування доступу до початкової та середньої школи на умовах, максимально наближених до

громадян держави перебування. Забезпечення безперервності освіти має критичне значення для дітей та молоді, які постраждали від вимушеної міграції, оскільки дозволяє мінімізувати довготривалі наслідки конфліктів і переслідувань.

Конвенція також гарантує свободу пересування територією держави перебування, що є важливою умовою для реалізації інших прав і свобод, зокрема права на працю, освіту та доступ до соціальних послуг. Без цієї гарантії інтеграційні процеси істотно ускладнювалися б.

Окремо врегульоване питання документування –держава має забезпечити біженців необхідними проїзними документами, що дають змогу пересуватися за межами її території. Це полегшує доступ до консульських послуг, навчання та роботи за кордоном, а також підтримує мобільність осіб, які втратили документи або не можуть звернутися до держави походження.

Важливу роль відіграє і забезпечення соціального захисту. Передбачені Конвенцією стандарти охоплюють широкий спектр гарантій –від медичної допомоги та соціального страхування до житлового забезпечення й державної матеріальної підтримки. Такі норми спрямовані на те, щоб біженці могли відновити базові умови існування та інтегруватися в нове суспільне середовище.

Ці положення стали основою формування доктрини так званого «міжнародного мінімального стандарту» захисту біженців, який передбачає, що держави зобов’язані забезпечувати певний базовий рівень прав і гарантій незалежно від національного законодавства та місцевих умов. Такий підхід уможливлює однорідність і передбачуваність міжнародних механізмів захисту.

Конвенція також встановила фундаментальні принципи співпраці держав у сфері захисту біженців, наголосивши на необхідності міжнародної солідарності та рівномірного розподілу відповідальності між державами. Такий підхід є особливо важливим з огляду на те, що масштабні переміщення населення часто створюють диспропорційне навантаження на окремі країни, насамперед ті, що межують із зонами збройних конфліктів та криз. Взаємодія між державами, міжнародними

організаціями та гуманітарними інституціями розглядається як ключовий елемент ефективного функціонування глобальної системи захисту біженців.

Конвенція не лише зобов'язує держави утримуватися від дій, які можуть поставити під загрозу життя, свободу чи безпеку біженців, але й визначає їхній позитивний обов'язок –створювати сприятливі умови для інтеграції, тимчасового перебування або довгострокового вирішення ситуації переміщених осіб. Це включає сприяння доступу до соціальних послуг, ринку праці, освіти та житла, а також розвиток програм добровільної репатріації чи переселення до третіх країн [153].

Особливе значення має закріплення у Конвенції ідеї міжнародної солідарності, яка стала базовим концептуальним принципом діяльності УВКБ ООН. Саме на цьому принципі ґрунтуються сучасні підходи до розподілу тягаря прийому біженців, включаючи механізми квотування, фінансової підтримки держав, а також мобілізації міжнародної допомоги для країн, що приймають значні потоки переміщених осіб.

Важливість Конвенції полягає і в тому, що вона створила нормативний каркас для подальшої діяльності Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, яке отримало мандат здійснювати нагляд за дотриманням положень документа та координувати міжнародні зусилля у сфері захисту біженців. Практика УВКБ ООН, його керівні позиції, керівництва та висновки значною мірою визначають сучасне тлумачення положень Конвенції, що забезпечує її актуальність в умовах нових викликів – таких як внутрішні конфлікти, гібридні війни, масові переміщення населення, зміна природи переслідування та загрози з боку недержавних акторів [154].

Таким чином, Конвенція 1951 року не лише кодифікувала основні права та гарантії для біженців, але й започаткувала міжнародно-правовий режим, який з часом розширився, еволюціонував та адаптувався до нових глобальних реалій. Її норми залишаються наріжним каменем усього сучасного механізму захисту біженців, а її значення виходить далеко за межі історичного контексту, у якому документ був створений.

Первинна редакція Конвенції про статус біженців 1951 року була сформульована в умовах повоєнної Європи та безпосередньо пов’язувалася з масовими переміщеннями населення, спричиненими Другою світовою війною та її політичними наслідками. У тексті Конвенції були закріплені дві суттєві обмежувальні характеристики: географічна та часова. Географічне обмеження дозволяло державам поширювати дію Конвенції лише на осіб, переміщених у результаті подій, що мали місце *в Європі*, що фактично відображало тодішнє розуміння біженства як явища, пов’язаного насамперед із наслідками Другої світової війни та політичними процесами на континенті. Часовий критерій обмежував поняття «біженець» переслідуваннями, що виникли *до 1 січня 1951 року*, тобто до завершення повоєнного врегулювання. Обидва критерії мали на меті конкретизацію кола осіб, яким була потрібна міжнародна допомога в умовах масштабної гуманітарної кризи початку 1950-х років.

Такі обмеження свідчать про те, що Конвенція 1951 року була створена як механізм реагування на цілком конкретну історичну ситуацію, а не як універсальний правовий інструмент довгострокового характеру. Вона була покликана вирішувати завдання поствоєнної Європи, де проблема біженців набувала безпрецедентних масштабів і вимагала негайного правового врегулювання. У цьому контексті Конвенція не передбачала можливості появи нових, відмінних за природою та масштабом потоків переміщених осіб, які згодом сформують глобальний характер біженства. Відповідно, її первинна редакція не могла повною мірою забезпечити універсальний підхід до захисту біженців у різних регіонах світу, що й зумовило потребу подальшого перегляду та модернізації міжнародно-правового режиму [155].

Однак уже в другій половині 1950–1960-х років міжнародне співтовариство зіткнулося з новими масштабними потоками переміщених осіб, пов’язаними з процесами деколонізації, громадянськими війнами, зростанням авторитарних режимів, порушеннями прав людини та гуманітарними катастрофами в Латинській Америці, Африці, Південній Азії та на Близькому Сході. Виникла потреба

адаптувати міжнародно-правовий механізм захисту біженців до умов, які суттєво відрізнялися від європейського контексту 1951 року.

Саме з цією метою був прийнятий Протокол щодо статусу біженців 1967 року, який усунув часові та географічні обмеження, встановлені Конвенцією, надавши їй універсального характеру. Протокол не змінив основних положень Конвенції [156], однак значно розширив сферу їх застосування, дозволивши державам застосовувати визначення «біженець» незалежно від конкретного історичного періоду або території виникнення переслідування. Така трансформація означала принциповий перехід від «європейської» моделі захисту біженців до глобальної системи міжнародного захисту, придатної для використання в будь-якому регіоні світу.

З точки зору динаміки участі держав, Протокол 1967 року став ключовим чинником глобалізації режиму захисту біженців. Якщо на момент його ухвалення лише близько 50 держав були учасницями Конвенції, то після усунення обмежень їх кількість почала швидко зростати. У 1970–1980-х роках до Протоколу приєдналися більшість нових незалежних держав Азії та Африки, а у XXI столітті загальна кількість сторін обох документів сягнула понад 145 держав. Така динаміка свідчить про перетворення Протоколу на фактично універсальний інструмент міжнародного права у сфері захисту біженців.

Правове значення Протоколу полягає також у тому, що до нього приєдналися держави, які раніше не були учасниками Конвенції 1951 року. Багато нових незалежних країн Азії та Африки розглядали Конвенцію як документ, пов’язаний із колоніальним минулим, тоді як Протокол 1967 року сприймався як політично нейтральний і орієнтований на сучасні виклики. Завдяки цьому у 1970–1980-х роках різко зріс рівень участі держав у міжнародно-правовому механізмі захисту біженців, що сприяло консолідації спільних підходів у глобальному масштабі.

Важливим наслідком прийняття Протоколу стало формування практики застосування Конвенції у нових умовах. Оскільки змінився характер переслідувань – з класичних політичних чи військових конфліктів на ситуації етнічного насильства,

геноциду, гендерно зумовлених переслідувань, переслідувань за сексуальною орієнтацією, – УВКБ ООН почало розробляти детальні керівні принципи щодо тлумачення критеріїв біженства. Це сприяло зближенню правозастосовних практик держав та одночасному розширенню доктрини міжнародного захисту.

Національна судова практика підтвердила значення Протоколу як дієвого інструменту. Наприклад, у рішенні Верховного суду Канади у справі *Ward* (1993) суд застосував визначення біженця, сформоване саме в контексті Протоколу, розширивши розуміння належності до «соціальної групи» [157]. У США рішення у справі *INS v. Cardoza-Fonseca* (1987) стало ключовим для тлумачення стандарту «обґрунтованого побоювання переслідування», який базується на положеннях Конвенції та Протоколу [158]. Таким чином, національні суди фактично забезпечили розвиток міжнародних стандартів через розширене тлумачення норм Протоколу.

З порівняльної точки зору Конвенція і Протокол 1967 року виконують взаємодоповнювальні функції. Конвенція містить повний набір матеріальних прав та процедурних гарантій для біженців, але її початкова дія була обмежена часовими й географічними рамками. Протокол, навпаки, не містить власного переліку прав, але розширює сферу застосування Конвенції, роблячи її універсальною. Таким чином, Конвенція визначає зміст правового статусу біженця, а Протокол – коло осіб, на яких цей статус поширюється.

З ухваленням Протоколу 1967 року міжнародне співтовариство отримало більш гнучкий і комплексний інструмент реагування на кризи переміщення, що дозволило ефективно застосовувати норми Конвенції до нових типів конфліктів та гуманітарних ситуацій. Саме завдяки універсалізації режиму захисту держави змогли створити єдину правову основу для роботи з біженцями під час африканських визвольних воєн, війни у В’єтнамі, конфліктів у Центральній Америці, збройних протистоянь на Балканах, а згодом – і сучасних криз, пов’язаних із масовими порушеннями прав людини та гібридними конфліктами [159].

Таким чином, Протокол 1967 року став ключовим елементом еволюції міжнародного правового механізму захисту біженців, перетворивши його з реакції на конкретну історичну ситуацію на стабільний універсальний інструмент, який і сьогодні визначає зміст та спрямованість міжнародної політики у сфері захисту переміщених осіб.

Окреме місце в еволюції міжнародних стандартів захисту біженців посідають норми міжнародного гуманітарного права, які, хоча й не спрямовані безпосередньо на регулювання статусу біженця, проте встановлюють важливі гарантії для цивільних осіб, змушених покинути свої домівки внаслідок збройних конфліктів. Одним із фундаментальних актів у цій сфері є Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, яка містить низку положень, релевантних для біженців.

Зокрема, стаття 44 передбачає спеціальні гарантії для осіб, що не користуються захистом жодної держави, а також для переміщених осіб, включно з біженцями. Конвенція вимагає від держав уникати дискримінації таких осіб і визнавати їхню особливу вразливість у період збройних конфліктів [160]. Хоча документ не визначає поняття «біженець», він закріплює принцип недопущення покарання цивільних за дії держави їхнього походження та забороняє будь-які репресивні заходи щодо них, що є ключовим у контексті міжнародного захисту.

Подальший розвиток стандартів забезпечено Першим Додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1977 року, який розширив гуманітарні гарантії для груп підвищеної уразливості. Стаття 73 цього акту прямо поширює режим захисту цивільних на біженців і апатридів, незалежно від їхнього юридичного статусу або способу перетину кордону [161]. Документ підтверджує, що такі особи користуються всіма правами, які Конвенції надають цивільному населенню, та підкреслює заборону дискримінації. Це положення стало важливим елементом взаємодії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права біженців, оскільки

забезпечило формальне включення біженців до категорії цивільних, які підлягають особливому захисту під час війни [162].

Важливою частиною міжнародного правового режиму захисту біженців є також акти, що стосуються проблеми безгромадянства. Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 року спрямована на запобігання ситуаціям, коли особа внаслідок конфлікту, переслідувань чи політичної нестабільності втрачає правовий зв'язок зі своєю державою. Для біженців, які нерідко ризикують залишитися без громадянства, гарантії цієї Конвенції мають принципове значення [163]. Вона зобов'язує держави не позбавляти осіб громадянства на дискримінаційних підставах і забезпечувати запобіжні механізми, які унеможливлюють передачу цього ризику дітям біженців. Таким чином, акт зміцнює захист найбільш уразливих груп та зменшує ризики правової невизначеності, що часто супроводжують вимушену міграцію.

Значний внесок у формування міжнародних стандартів надала Декларація ООН про територіальний притулок 1967 року, яка закріпила основоположні принципи надання притулку та визнала його гуманітарний характер. Документ підтвердив право держав надавати притулок біженцям, підкресливши, що реалізація цього права не повинна розглядатися як недружній акт щодо держави походження особи. Декларація також закріпила один із ключових принципів режиму біженців – заборону вислання та повернення (non-refoulement), встановивши, що особа не може бути вислана в державу, де її життю чи свободі загрожує небезпека. Хоча акт не має обов'язкової сили, він суттєво вплинув на подальше розвиток міжнародного права біженців та підтвердив міжнародний консенсус щодо необхідності гуманітарного захисту [164].

У сукупності ці документи формують важливий сегмент міжнародних стандартів, який доповнює положення Конвенції 1951 року та Протоколу 1967 року, посилюючи захист біженців у ситуаціях збройних конфліктів, запобігаючи безгромадянству та закріплюючи гуманітарні підходи до інституту притулку. Вони

відображають інтеграцію норм міжнародного гуманітарного права, прав людини та спеціального права біженців, утворюючи цілісну систему забезпечення прав осіб, які залишили свої домівки через переслідування чи насильство.

Міжнародні договори у сфері прав людини становлять універсальну нормативну платформу, яка забезпечує фундаментальні гарантії для всіх осіб, що перебувають під юрисдикцією держави, включно з біженцями, шукачами притулку, особами без громадянства та внутрішньо переміщеними особами. Універсальність цих договорів забезпечує поширення їхніх положень незалежно від міграційного статусу особи, що робить їх ключовими інструментами у сфері міжнародного захисту біженців. Сукупність норм у цих договорах формує комплекс правових стандартів, які доповнюють та зміцнюють механізми, передбачені Конвенцією про статус біженців 1951 року та Протоколом 1967 року [165].

Одним із центральних договорів є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, який закріплює широкий спектр основоположних прав, зокрема право на життя, заборону катувань, свободу від свавільного затримання, доступ до правосуддя та гарантії недискримінації [166]. У контексті захисту біженців та шукачів притулку ці положення мають визначальне значення, оскільки забезпечують правомірність процедур міграційного контролю, забороняють довільне тримання під вартою та гарантують можливість оскарження рішень щодо депортації чи відмови у наданні притулку. Механізм індивідуальних скарг, закріплений у Факультативному протоколі до Пакту, створює додатковий міжнародно-правовий інструмент контролю за дотриманням прав біженців, дозволяючи звертатися до Комітету ООН з прав людини у випадках їхнього порушення [167].

Положення Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року формують інший вимір захисту, забезпечуючи доступ біженців до базових соціально-економічних прав: освіти, медичної допомоги, соціального захисту, житла та праці [168]. У практиці Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав послідовно підкреслюється, що держава не може обмежувати реалізацію цих

прав на підставі відсутності громадянства або документів, що робить Пакт важливим інструментом у забезпеченні інтеграції біженців.

Особливу роль відіграє Конвенція проти катувань 1984 року, яка містить один із ключових принципів міжнародного права у сфері захисту біженців –абсолютну заборону вислання (refoulement) у разі ризику катувань [169]. На відміну від положень Женевської конвенції 1951 року, цей принцип не допускає жодних винятків, навіть з міркувань безпеки держави або суспільства. Таким чином, Конвенція проти катувань створює додатковий рівень міжнародно-правового захисту для тих, хто не може отримати статус біженця, але потребує охорони від повернення у небезпечні умови.

Важливим елементом є також Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року, що забороняє дискримінацію за расовими, етнічними та національними ознаками. У контексті біженців це положення спрямоване на усунення нерівності у доступі до адміністративних процедур, соціальних послуг, житла та правосуддя, що особливо актуально в умовах зростання ксенофобії та стигматизації мігрантів [170].

Окремий напрям захисту пов’язаний із правами дітей-біженців. Конвенція про права дитини 1989 року у статті 22 встановлює спеціальні гарантії для дітей, які шукають притулку або отримали статус біженця [171]. Держава зобов’язана забезпечити їм належну правову та гуманітарну допомогу, сприяти возз’єднанню сім’ї та гарантувати доступ до освіти, охорони здоров’я та соціальних послуг, виходячи з принципу найкращих інтересів дитини. Таким чином, Конвенція формує окремий комплекс міжнародно-правових стандартів, спрямованих на захист найбільш уразливої категорії осіб, що перебувають у процесі вимушеного переміщення.

У своїй сукупності зазначені міжнародні договори створюють багаторівневу систему захисту біженців, засновану на поєднанні гарантій громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. Вони не лише доповнюють

спеціалізовані норми біженського права, але й забезпечують універсальні стандарти, дотримання яких держава зобов’язана гарантувати незалежно від юридичного статусу особи. Завдяки цьому система міжнародного захисту біженців набуває комплексного характеру та спирається на загальновизнані принципи міжнародного права прав людини [172].

Інституційне забезпечення реалізації зазначених стандартів здійснюється через діяльність спеціалізованих міжнародних органів, провідне місце серед яких посідає Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), що є центральною міжнародною інституцією, відповідальною за розроблення, координацію та практичну реалізацію міжнародних стандартів захисту осіб, які втратили державний захист. Створення УВКБ у 1950 році стало прямою реакцією на необхідність формування постійного, а не тимчасового механізму міжнародної опіки над біженцями, що виникла після Другої світової війни. Первинно діяльність Управління була обмежена трирічним мандатом, однак у зв’язку з постійними кризами переміщення Генеральна Асамблея ООН неодноразово його продовжувала, у результаті чого інституція набула статусу фактично постійного органу міжнародної системи захисту прав людини.

Мандат УВКБ визначений Статутом 1950 року, ухваленим резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 428 (V) [173], який надав Управлінню повноваження здійснювати міжнародний захист біженців і сприяти пошуку «тривалих рішень» для них, зокрема добровільного повернення, інтеграції в країні притулку або переселення до третьої країни. Статут формально зорієнтований на правовий захист, а не на гуманітарну допомогу, однак у подальшому тлумаченні Генеральна Асамблея поступово розширила його зміст, дозволивши УВКБ реагувати на значно ширший спектр криз переміщення [174].

Першопочатково діяльність УВКБ була спрямована майже виключно на європейських біженців у післявоєнний період, і мандат визначався як тимчасовий – на три роки, з очікуванням, що потреба в окремому органі з часом зникне. Проте

швидке зростання нових хвиль переміщення у 1950–1960-х роках, зумовлених процесами деколонізації, політичною нестабільністю та виникненням міждержавних і внутрішніх конфліктів, зробили очевидним необхідність постійної, а не короткострокової інституції. Саме тому Генеральна Асамблея ухвалила низку резолюцій (у т.ч. 1166 (XII), 1958; 1673 (XVI), 1961), які не лише продовжували мандат, а й фактично перетворили УВКБ на глобальний орган системи ООН.

Розширення мандату також відбувалося функціонально: до компетенції УВКБ почали належати питання захисту біженців за межами Європи, сприяння міжнародним гуманітарним операціям, координації допомоги під час масових напливів населення та участі у формуванні міжнародних стандартів у сфері притулку. Важливим етапом стало юридичне закріплення можливості УВКБ опікуватися не тільки біженцями у вузькому сенсі, а й іншими категоріями осіб, позбавлених ефективного державного захисту.

Сучасний мандат УВКБ охоплює декілька груп:

- шукачів притулку, які очікують рішення щодо статусу біженця;
- апатридів, відповідно до Конвенцій 1954 і 1961 років;
- осіб під тимчасовим захистом у випадках масових напливів;
- у певних випадках –внутрішньо переміщених осіб, що ґрунтується на резолюції Генасамблеї 53/125 від 1998 року та подальшій практиці ООН.

Це значення мандату підкреслює еволюцію УВКБ від інституції, що займалася виключно правовим захистом біженців європейського походження, до універсального органу міжнародної системи захисту переміщених осіб, здатного реагувати на сучасні багатовимірні кризи – від політичних конфліктів до змінених кліматичних умов, гуманітарних катастроф і дестабілізації державних інститутів. Міжнародна практика свідчить, що сьогодні УВКБ є ключовим актором у формуванні глобальної політики у сфері міграції та притулку, забезпечуючи баланс між стандартами міжнародного права та реальними потребами мільйонів людей, які втратили можливість скористатися захистом власної держави [175].

УВКБ здійснює систематичний та багаторівневий моніторинг відповідності національного законодавства та адміністративної практики міжнародним зобов'язанням держав. Йдеться не лише про аналіз нормативних актів, але й про оцінку реального забезпечення доступу до процедури надання притулку, гарантій недискримінації, процесуальних прав заявників, умов утримання та стандартів прийому. З цією метою Управління розробляє офіційні тлумачення ключових понять Конвенції 1951 року, зокрема через *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status*, *Guidelines on International Protection* та інші спеціалізовані документи [176]. Такі матеріали формують основу так званої інтерпретаційної практики, яка широко використовується національними судами, органами з надання притулку, а також регіональними органами, включно з ЄСПЛ і Судом ЄС.

Однією з центральних функцій УВКБ є систематичний аналіз ситуації в країнах походження та транзиту біженців. Управління готує детальні аналітичні звіти, інформаційні примітки та оцінки ризиків, які містять дані про політичну ситуацію, рівень насильства, масштаби порушень прав людини, стан безпеки, діяльність збройних груп тощо. Ці документи є авторитетним джерелом фактів для національних судів і міграційних органів під час ухвалення рішень щодо надання статусу біженця або можливості повернення особи. Завдяки такому моніторингу УВКБ впливає на уніфікацію практики тлумачення істотних елементів визначення «біженця», зокрема критеріїв переслідування, оцінки достовірності, визначення належності до певної соціальної групи, а також оцінки ризиків у разі депортації чи повернення [177].

Хоча керівні документи УВКБ ООН не мають формальної юридичної обов'язковості, вони фактично виконують функцію *квазінормативних* актів, що спрямовують держави у тлумаченні та практичному застосуванні положень Конвенції 1951 року та Протоколу 1967 року. Завдяки статусу УВКБ як інституції, спеціально уповноваженої здійснювати нагляд за їх виконанням, його рекомендації

сприймаються як найбільш авторитетні джерела тлумачення міжнародного біженського права.

На практиці суди багатьох держав послідовно покладаються на рекомендації та позиції УВКБ при вирішенні спорів щодо визначення статусу біженця, оцінки ризиків переслідування, застосування принципу non-refoulement, а також під час розгляду процесуальних питань, пов'язаних із доступом до процедури притулку.

Так, у прецеденті *R v. Secretary of State for the Home Department, ex parte Adan* (1999) британський Суд з міграційних справ наголосив, що позиції УВКБ мають «особливу вагу», оскільки саме ця інституція відповідає за міжнародний захист біженців. Суд підкреслив, що інтерпретації УВКБ сприяють уніфікації практики держав-учасниць Конвенції та мають застосовуватися при оцінці змісту статті 1A(2) [178].

У справі *Canada (Attorney General) v. Ward* (1993) Верховний суд Канади визнав коментарі УВКБ «послідовними та переконливими» при тлумаченні поняття «певної соціальної групи». Суд прямо застосував критерії, запропоновані УВКБ, фактично визнавши їх стандартом аналізу.

В інших юрисдикціях –Нідерландах, Німеччині, Австралії, Новій Зеландії – рекомендації УВКБ використовуються для визначення меж застосування принципу non-refoulement, аналізу ризику майбутнього переслідування, з'ясування значення гендерних та гендерно-обумовлених переслідувань, а також оцінки достовірності заявників. Зокрема, Федеральний адміністративний суд Німеччини неодноразово посилався на *Guidelines on International Protection* при тлумаченні підстав переслідування.

Практика національних судів демонструє, що, попри відсутність юридичної обов'язковості, рекомендації УВКБ фактично набувають змішаного характеру: вони є поєднанням «м'якого права» та спеціального тлумачення договору уповноваженим органом. Це значною мірою сприяє гармонізації підходів різних держав, знижує

ризик довільного або політизованого тлумачення норм міжнародного права та забезпечує більшу передбачуваність рішень у сфері надання притулку [174].

У системі міжнародного захисту біженців значну роль відіграють універсальні інституції Організації Об'єднаних Націй, діяльність яких спрямована на формування стандартів у сфері прав людини, моніторинг їх дотримання та реагування на порушення, що нерідко стають причиною вимушеного переміщення населення. Хоча мандати цих органів охоплюють широке коло питань, їхній вплив на розвиток норм і практик у сфері захисту біженців залишається визначальним.

Одним із ключових універсальних органів є Рада ООН з прав людини, утворена резолюцією Генеральної Асамблеї 60/251 [179]. Її діяльність спрямована на розвиток міжнародних стандартів прав людини, що безпосередньо впливають на становище біженців. Рада здійснює тематичний та країновий моніторинг, реагуючи на ситуації, що спричиняють масові переміщення – збройні конфлікти, системні порушення прав людини, расове насильство. Особливе значення мають спеціальні процедури Ради: спеціальні доповідачі, незалежні експерти та робочі групи, які у своїх доповідях аналізують ситуацію біженців, шукачів притулку, апатридів, жінок та дітей у конфліктних ситуаціях. Завдяки цьому Рада формує політичні та нормативні орієнтири, що визначають поведінку держав у сфері захисту переміщених осіб.

Важливою інституцією є і Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR), створене резолюцією Генеральної Асамблеї 48/141 у 1993 році [180]. Його мандат передбачає координацію діяльності ООН у сфері прав людини та надання державам технічної допомоги у впровадженні міжнародних стандартів. У контексті біженців OHCHR забезпечує моніторинг порушень прав людини, які призводять до втечі людей за межі держави, а також розробляє аналітичні звіти про ситуацію у країнах походження біженців. Такі звіти є важливим джерелом інформації для органів держав, що оцінюють обґрунтованість заяв про надання притулку. Співпраця OHCHR з Управлінням Верховного комісара ООН у справах

біженців сприяє уніфікації стандартів щодо недискримінації, запобігання катувань, доступу до правосуддя та процедур притулку.

Поряд з універсальними органами, суттєвий внесок у розвиток стандартів захисту біженців здійснюють договірні органи ООН, що контролюють виконання основних міжнародних договорів у сфері прав людини. Практика цих комітетів має важливе значення для тлумачення обов'язків держав щодо осіб, які шукають міжнародного захисту. Їхня діяльність не обмежується загальними рекомендаціями: у межах розгляду індивідуальних звернень комітети формують стандарти щодо недопущення вислання (non-refoulement), запобігання катуванням, недискримінації, забезпечення доступу до соціальних послуг та правосуддя.

Комітет з прав людини, що здійснює контроль за виконанням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, сформував важливу практику щодо заборони вислання осіб у держави, де існує ризик катувань або нелюдського поводження. Комітет неодноразово підкреслював, що право на свободу та особисту недоторканність, а також гарантії від свавільного затримання мають повною мірою застосовуватися щодо шукачів притулку.

Комітет проти катувань (CAT) систематично розглядає скарги осіб, яким відмовили у наданні притулку, наголошуючи на абсолютному характері заборони катувань та обов'язку держав проводити індивідуальну й ретельну оцінку ризиків перед депортацією.

Комітет з прав дитини (CRC) сформував численні підходи до захисту дітей-біженців, включно з вимогою пріоритету найкращих інтересів дитини та недопущення її розлучення з батьками.

Комітет CEDAW звертає особливу увагу на вразливість жінок-біженок, які можуть зазнавати гендерно зумовленого насильства, торгівлі людьми або дискримінації.

Комітет CERD контролює недопущення расової дискримінації у процедурах притулку та на кордонах, тоді як Комітет CRPD розробляє стандарти для забезпечення доступності процедур притулку для осіб з інвалідністю.

Значення договірних органів посилюється тим, що їхні рекомендації та висновки застосовуються державами як орієнтир для національної практики, а також активно враховуються судами та міжнародними організаціями. У результаті формується комплексна система міжнародних стандартів, що доповнює спеціальні інституційні механізми, зокрема діяльність УВКБ ООН [181].

Таким чином, універсальні та договірні інституції ООН створюють взаємодоповнювану систему, яка забезпечує розвиток міжнародно-правових стандартів захисту біженців, їхню імплементацію у діяльність держав, а також контроль за дотриманням базових прав і свобод осіб, які потребують міжнародного захисту. Завдяки поєднанню політичного, моніторингового та квазісудового інструментарію ці органи формують ефективний міжнародний механізм реагування на сучасні виклики, пов’язані з масовими переміщеннями населення.

У європейському регіоні сформована одна з найбільш комплексних та інституційно розвинених систем міжнародного захисту біженців, що ґрунтується на узгодженому поєднанні норм Ради Європи та правових актів Європейського Союзу. Важливою особливістю цієї системи є її спрямованість на забезпечення уніфікованих підходів до визначення статусу біженця, процедури розгляду заяв про міжнародний захист та встановлення мінімальних стандартів прийому осіб, які потребують такого захисту. Центральною складовою цього правового механізму виступає Система спільної європейської політики у сфері притулку (CEAS), яка забезпечує гармонізацію законодавств держав-членів ЄС та сприяє дотриманню основоположних принципів міжнародного біженського права.

Ключову роль у формуванні стандартів захисту відіграє Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого охоплює спори, пов’язані з умовами вислання, депортації та доступу до процедури притулку. У практиці Суду домінує

застосування статті 3 Європейської конвенції з прав людини, що встановлює абсолютну заборону катувань і нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. У справах щодо біженців ця норма стала універсальною гарантією відвернення їхнього повернення до держав, де існує реальний ризик переслідування чи загрози життю. Такий підхід забезпечує послідовне закріплення принципу non-refoulement у регіональному правопорядку та визначає орієнтир для національних судів держав-членів [182].

Серед правових актів Європейського Союзу провідне значення має Директива 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у випадках масового напливу переміщених осіб [183]. Документ встановлює правовий режим негайного та спрощеного надання захисту значній кількості осіб без проведення індивідуальної процедури. Ефективність цього інструменту була підтверджена у 2022 р., коли у зв’язку з масовим переміщенням громадян України Рада ЄС вперше ухвалила Виконавче рішення (EU) 2022/382 [184], активувавши механізм тимчасового захисту. Цей прецедент продемонстрував здатність ЄС оперативно реагувати на масштабні гуманітарні виклики, забезпечуючи доступ біженців до житла, соціального забезпечення, освіти та ринку праці. Важливу роль у забезпеченні єдиного застосування цього режиму відіграли Оперативні керівництва Європейської Комісії від 21 березня 2022 р., що деталізували процедурні аспекти реалізації директиви [185].

Суттєве значення має також Кваліфікаційна директива ЄС 2011/95/ЄС, яка визначає стандарти щодо кваліфікації особи як біженця або такої, що потребує додаткового захисту [186]. Її зміст спрямований на уніфікацію підходів держав-членів до оцінки ризиків переслідування, формулювання критеріїв загрози життю та встановлення змісту прав, якими користуються особи, що отримали міжнародний захист. Таке правове регулювання сприяє запобіганню нерівності у доступі до захисту та усуненню практичних розбіжностей між національними системами.

Окреме місце у системі займає Регламент (ЄС) № 604/2013 («Дублін ІІІ»), який визначає державу, відповідальну за розгляд заяви про надання притулку [187]. Попри критику щодо нерівномірного розподілу навантаження між державами першого в'їзду та іншими державами-членами, Дублінський механізм залишається базовим елементом координації у сфері міжнародного захисту та забезпечує юридичну визначеність у питаннях процедурної юрисдикції.

Додатково слід відзначити Європейську угоду про передачу відповідальності щодо біженців 1980 р. [188], яка дозволяє державам передавати відповідальність за міжнародний захист без повторної процедури визначення статусу. Цей механізм забезпечує сталість правового становища біженця та сприяє їхній інтеграції в умовах переміщення всередині регіону [189].

Наявність таких договірних механізмів зумовлює необхідність функціонування ефективних регіональних інституцій, покликаних забезпечити їх практичну реалізацію та контроль за дотриманням відповідних стандартів. Саме в цьому контексті особливого значення набуває діяльність регіональних організацій у сфері міжнародного захисту.

Рада Європи формує широку й стабільну нормативно-правову основу, яка визначає стандарти захисту прав біженців і шукачів притулку в європейському регіоні. Центральним елементом цієї системи є Європейська конвенція з прав людини, яка закріплює фундаментальні гарантії, що поширюються на всіх осіб, незалежно від їхнього громадянства чи міграційного статусу. У цьому контексті особливо вагомою є практика Європейського суду з прав людини, що формує комплексні підходи до тлумачення і застосування таких норм, як заборона катувань, право на повагу до приватного і сімейного життя, заборона дискримінації та право на ефективний засіб юридичного захисту.

Суд неодноразово підкреслював, що держава зобов'язана забезпечити реальний і недискримінаційний доступ до процедури притулку, мінімальні стандарти умов тримання, зокрема для вразливих груп, та гарантії проти

вислання до країн, де існує ризик нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Значна частина його рішень спрямована на запобігання колективному висланню або відмовам у доступі до території держави без індивідуальної оцінки ризиків, що формує важливі орієнтири для національних органів міграційної та прикордонної політики.

Важливу інституційну роль відіграє Комітет Міністрів Ради Європи, який контролює виконання рішень ЄСПЛ та здійснює політичний нагляд за приведенням національного законодавства й адміністративної практики у відповідність до європейських стандартів. Такий механізм не лише зміцнює гарантії прав біженців, але й стимулює держави створювати більш ефективні системи притулку, що відповідають принципам законності, пропорційності та гуманності.

Нормативний інструментарій Ради Європи доповнюють спеціалізовані конвенції, рекомендації та угоди. Зокрема, Угода 1980 року про створення Центру інформації з питань переміщення осіб забезпечує структуровану міждержавну взаємодію, обмін інформацією щодо процедур, ситуацій ризику та координацію політик у сфері захисту переміщених осіб. Важливими є також рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи та висновки Комісара Ради Європи з прав людини, які надають деталізовані орієнтири щодо гуманного поводження, недопущення дискримінації, особливого захисту дітей, жінок, жертв торгівлі людьми й інших вразливих груп.

У комплексі діяльність Ради Європи створює багаторівневу систему гарантій, яка поєднує судовий контроль, політичні механізми нагляду та міждержавну координацію, що суттєво підсилює ефективність міжнародного захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб у європейському регіоні [190].

Європейський Союз сформував одну з найкомплексніших та найбільш інституціоналізованих регіональних систем у сфері надання притулку. Правова модель ЄС ґрунтується на Спільній європейській системі притулку (CEAS), яка охоплює стандарти прийому, процедури визначення статусу біженця, правила

розподілу відповідальності між державами-членами, а також механізми кризового реагування. Важливою ознакою цієї системи є її наднаціональний характер, що забезпечує можливість гармонізації національних політик та створення єдиних стандартів захисту.

Ключовим органом, відповідальним за практичну реалізацію політики притулку, є Європейське агентство з питань притулку (EUAA). Агентство відіграє провідну роль у зміцненні адміністративних спроможностей держав-членів: здійснює розгортання спільних оперативних груп на зовнішніх кордонах, надає експертну допомогу у складних або кризових обставинах, забезпечує підготовку персоналу на основі загальноєвропейських навчальних програм, розробляє методичні рекомендації та сприяє впровадженню уніфікованих стандартів щодо процедур розгляду заяв на притулок. Значення EUAA особливо посилюється в умовах масових переміщень населення, коли необхідна швидка координація та оперативне посилення можливостей національних органів.

У сфері правотворчості центральне місце належить Європейській Комісії, яка ініціює розробку законодавчих актів у рамках CEAS, зокрема щодо процедур надання притулку, умов прийому, кваліфікаційних критеріїв та механізмів розподілу осіб, які шукають захисту. Комісія здійснює системний моніторинг виконання норм ЄС, наглядає за відповідністю національного законодавства та застосовує процедури щодо порушень, якщо держави-члени відступають від європейських стандартів. Крім того, у кризових ситуаціях Комісія координує спільні дії, розробляючи оперативні рішення, спрямовані на стабілізацію ситуації на зовнішніх кордонах та підтримку держав, що стикаються з надмірним міграційним тиском.

Європейський Парламент забезпечує демократичний компонент у формуванні політики притулку, беручи участь у прийнятті законодавчих актів у межах звичайної законодавчої процедури. Парламент відіграє значну роль у контролі за діяльністю інших інституцій ЄС, у тому числі щодо дотримання принципів прав людини,

ефективності витрат на програми з притулку та відповідності прийнятих рішень міжнародним стандартам.

Інституційну архітектуру ЄС посилюють механізми оперативної солідарності, зокрема Платформа солідарності ЄС та Мережа готовності й кризового реагування (Blueprint Network). Ці інструменти спрямовані на налагодження постійного обміну інформацією між державами-членами, оцінку ризиків на зовнішніх кордонах, координацію дій у надзвичайних ситуаціях та забезпечення рівномірнішого розподілу навантаження між країнами. Вони сприяють створенню більш збалансованої моделі відповідальності, в межах якої держави ЄС можуть отримати підтримку у вигляді релокації шукачів притулку, оперативної допомоги персоналу або фінансових ресурсів.

Таким чином, система Європейського Союзу поєднує нормативну уніфікацію, інституційну співпрацю та механізми кризового реагування, що дає змогу створити один із найбільш ефективних регіональних підходів до захисту біженців і шукачів притулку [191].

У межах ОБСЄ проблематика міжнародного захисту інтегрується в ширший безпековий та правозахисний контекст, що охоплює питання збройних конфліктів, прав людини, верховенства права та демократичного врядування. Особливість підходу ОБСЄ полягає у поєднанні гуманітарного та превентивного вимірів, які дозволяють розглядати переміщення населення не лише як наслідок кризи, але і як фактор, що впливає на регіональну стабільність.

Ключовим напрямом діяльності організації є моніторинг ситуації у зонах збройних конфліктів та кризових регіонах. Спеціальні моніторингові місії, спостережні групи та польові офіси документують порушення міжнародного гуманітарного права, фіксують випадки насильницького переміщення, блокування гуманітарного доступу, використання цивільної інфраструктури у військових цілях, а також інші дії, що створюють загрозу життю та безпеці цивільних осіб. Зібрана

інформація стає важливою доказовою базою для міжнародних механізмів захисту, зокрема в межах ООН, Ради Європи, міжнародних судових органів.

ОБСЄ активно працює над оцінкою стану прав і свобод переміщених осіб, включно з доступом до документів, соціальних послуг, медичної допомоги та правозахисних гарантій. Значну роль у цьому відіграє Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ), яке розробляє рекомендації щодо гуманітарних стандартів, проводить тренінги для національних органів, аналізує законодавчі ініціативи та готує експертні висновки щодо відповідності державної політики міжнародним зобов'язанням у сфері прав людини.

Особливо цінним є внесок ОБСЄ у формування умов для безпечного, добровільного та гідного повернення осіб, які перебували під тимчасовим або міжнародним захистом. Організація оцінює безпекову ситуацію, рівень загроз, стан інфраструктури, доступ до правосуддя, а також ризики повторного переміщення. У процесі повернення велика увага приділяється принципам «do no harm», недискримінації та рівності доступу до відновлених територій.

Інституційний потенціал ОБСЄ включає також медіаційні та ранньопопереджувальні механізми, які спрямовані на запобігання ескалації конфліктів, що є однією з найважливіших умов попередження масових переміщень населення. Завдяки розгалуженій мережі польових офісів організація має можливість своєчасно реагувати на загострення ситуації, інформувати держави-учасниці та міжнародні інституції, а також ініціювати дипломатичні канали для стабілізації регіону [192].

Таким чином, ОБСЄ виконує унікальну функцію в європейській архітектурі міжнародного захисту: її діяльність поєднує елементи моніторингу, превенції, документування порушень та підтримки держав у розробці політики щодо біженців і внутрішньо переміщених осіб. Це робить організацію важливим додатковим каналом безпекового та гуманітарного забезпечення, який доповнює підходи ООН, ЄС та Ради Європи.

Регіональні механізми демонструють значне різноманіття підходів до захисту біженців, що зумовлено специфікою історичного розвитку, характером регіональних конфліктів та еволюцією правових систем у різних частинах світу. Вони формують додатковий вимір міжнародної системи захисту, доповнюючи універсальні стандарти та враховуючи локальні виклики.

Африканська регіональна система, представлена передусім Конвенцією Організації африканської єдності 1969 року, посідає особливе місце серед міжнародних механізмів захисту біженців та вважається одним із найпрогресивніших документів у сфері притулку. Її ключова особливість полягає у суттєвому розширенні визначення поняття «біженець». На відміну від Конвенції 1951 року, яка базується на моделі індивідуального переслідування за однією або кількома конвенційними ознаками, африканська модель охоплює також осіб, змушених залишити країну через зовнішню агресію, окупацію, панування іноземної сили, події, що серйозно порушують громадський порядок, або масові та систематичні порушення прав людини. Такий підхід сформувався у відповідь на специфіку регіональних конфліктів другої половини XX століття, які часто спричиняли масштабні колективні переміщення населення та створювали ситуації, коли індивідуальна перевірка підстав для надання притулку була об’єктивно неможливою.

Розширене визначення статусу біженця забезпечує більш гнучкий і всеосяжний захист, що має особливе значення для сучасних збройних конфліктів, у яких індивідуальне переслідування нерідко поєднується із загальними ситуаціями насильства, етнічних чисток та руйнування інституційної спроможності держави гарантувати права людини. Африканська система також активно підтримує принципи солідарності та розподілу відповідальності між державами, що дозволяє впроваджувати колективні гуманітарні відповіді у випадках масового напливу біженців. Важливим елементом є й інституційна взаємодія з регіональними органами, включаючи Африканський союз і відповідні підрозділи з прав людини, які

беруть участь у моніторингу ситуації, координації гуманітарних заходів та виробленні рекомендацій. Таким чином, африканський підхід не лише підсилює універсальну систему міжнародного захисту, а й формує нормативну модель, що відображає потребу у колективних механізмах реагування на комплексні гуманітарні кризи [193].

Латиноамериканська модель, заснована на Декларації Картахени 1984 року, відзначається ще більш широким, гуманітарно орієнтованим і контекстуально чутливим підходом до визначення статусу біженця. Попри те що Декларація не має формальної юридичної обов'язкової сили, вона стала ключовим політико-правовим орієнтиром для держав регіону, суттєво вплинувши на формування національних законодавств, адміністративних процедур і міждержавних механізмів співпраці у сфері міжнародного захисту. Її норми були імплементовані у правові системи більшості країн Латинської Америки, що перетворило Декларацію на фактичний джерельний стандарт регіонального рівня.

Декларація Картахени доповнила традиційне визначення біженця соціальними, гуманітарними й ситуаційними критеріями, відобразивши реалії масових внутрішніх конфліктів, партизанських рухів, авторитарних режимів, системних порушень прав людини та широкомасштабного насильства, характерних для регіону у другій половині XX століття. Зокрема, до категорії біженців було віднесено осіб, які залишили країну через масове насильство, внутрішні збройні конфлікти, неконтрольовану діяльність воєнізованих формувань, загальне порушення громадського порядку або інші ситуації, що створюють серйозні ризики для життя, свободи та безпеки.

На практиці це стало основою для впровадження механізмів масового та оперативного надання притулку. Поряд із процедурою індивідуальної оцінки заяв, широкого поширення набуло групове або «примірне» (prima facie) визнання статусу біженця, що дає змогу державам ефективно реагувати на різкі та масштабні міграційні потоки. Такий підхід забезпечив високу швидкість прийняття рішень,

зменшення адміністративного навантаження та запровадження гуманітарних стандартів, орієнтованих на захист особи в умовах кризової ситуації.

Особливої актуальності латиноамериканська модель набула під час міграційних криз у Центральній Америці 1980-х років, під час яких держави регіону продемонстрували здатність до регіональної солідарності, спільного планування гуманітарних дій і координації політик. У подальшому підхід Картахени вплинув і на сучасні підходи до реагування на міграційні виклики – зокрема на ситуацію з Венесуелою, коли держави регіону знову застосували гнучкі форми тимчасового та гуманітарного захисту [194].

Північноамериканські та Океанійські моделі, представлені передусім Канадою та Австралією, демонструють дещо інший підхід до організації системи міжнародного захисту, акцентуючи увагу на високих процедурних стандартах, незалежності органів розгляду та комплексній інтеграційній політиці. Канада вважається одним із світових лідерів у сфері визначення статусу біженця завдяки розвиненій інституційній структурі, у центрі якої – Рада з імміграції та біженців (IRB). Цей орган функціонує як незалежний квазісудовий інститут, що забезпечує неупереджений розгляд заяв, реалізує ефективні механізми апеляції та гарантує прозорість процедур. Канадська модель також вирізняється гнучкістю, орієнтацією на захист вразливих груп та системністю у впровадженні програм для їхньої адаптації й інтеграції.

Австралійська система має складнішу, багаторівневу структуру, у якій поєднуються високі процесуальні гарантії з жорсткими інструментами контролю кордонів. До таких інструментів належать офшорна обробка заяв, програми затримання на ізольованих територіях та обмеження морського руху осіб, які намагаються дістатися країни нерегулярними шляхами. Водночас сама процедура розгляду заяв про надання притулку характеризується чіткими процесуальними етапами, можливістю перегляду рішень та участю незалежних органів, що забезпечує формальну відповідність міжнародним стандартам.

Обидві моделі –канадська та австралійська – приділяють особливу увагу не лише юридичним аспектам надання захисту, а й довгостроковій інтеграційній складовій. У цих країнах діють комплексні програми соціальної адаптації, які охоплюють курси вивчення мови, підтримку зайнятості, професійну підготовку, психологічну допомогу, медичний супровід та сприяння у доступі до освіти. Такий підхід забезпечує не лише формальне надання статусу, але й створює умови для повноцінного включення біженців у соціальне, економічне та культурне життя приймаючих держав. У підсумку північноамериканські та океанійські моделі демонструють баланс між суворим контролем міграційних процесів і високими стандартами гуманітарного захисту, що робить їх одними з найкомплексніших у світі [195].

Разом із тим, зазначена багаторівневість системи міжнародного захисту актуалізує питання правового становища осіб, які зазнають вимушеного переміщення без перетину державного кордону, що потребує окремого міжнародно-правового осмислення.

Статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО) займає у міжнародному праві специфічне та водночас виняткове місце, оскільки, на відміну від біженців, ці особи не перетинають міжнародних кордонів і продовжують перебувати під юрисдикцією власної держави. Саме ця обставина тривалий час створювала складнощі для вироблення універсальних міжнародно-правових стандартів їхнього захисту: держави традиційно вважали питання внутрішнього переміщення виключно сферою внутрішньої компетенції. Лише із накопиченням практики збройних конфліктів, масових порушень прав людини та природних катастроф міжнародне співтовариство усвідомило, що проблема ВПО має чіткий міжнародний вимір і потребує узгодженого підходу.

Поступове формування міжнародних стандартів щодо ВПО відбувалося на перетині трьох галузей міжнародного права –міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного права біженців. Важливим

каталізатором цього процесу стали конфлікти на Балканах, у Руанді, Судані, Колумбії та низці інших держав, що продемонстрували недостатність наявних механізмів захисту осіб, які були змушені залишити свої домівки, але не мали доступу до міжнародного статусу біженця. У відповідь на це зросла активність міжнародних організацій, насамперед Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Африканського Союзу, які почали формувати спеціальні політики та аналітичні документи, спрямовані на врегулювання становища ВПО.

Ключовим універсальним документом у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб стали Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення 1998 року [196], підготовлені під егідою ООН Спеціальним представником Генерального секретаря з питань ВПО Ф. Денґом. Їхня поява стала результатом багаторічної роботи над систематизацією норм, які стосуються внутрішнього переміщення, проте містяться у фрагментарній формі в різних галузях міжнародного права. Керівні принципи інтегрували положення міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та окремі стандарти, властиві міжнародному праву біженців, що дало можливість створити універсальну рамку, неприв'язану до формального перетину кордону, але спрямовану на забезпечення реального захисту осіб, змушених покинути свої домівки.

Документ охоплює повний цикл переміщення – від моменту загрози і можливості уникнення переміщення до питань довгострокової інтеграції або повернення. У Керівних принципах детально визначено обов'язки держав щодо попередження довільного переміщення, включно з забороною насильницького виселення населення з політичних, етнічних, економічних або безпекових мотивів, що не відповідають міжнародним стандартам. Окремі положення спрямовані на захист ВПО під час переміщення, зокрема забезпечення їхньої фізичної безпеки, доступу до базових послуг, гуманітарної допомоги, документів, освіти та медичного забезпечення.

Важливою складовою Принципів є визнання необхідності збереження єдності сімей, а також особливий захист вразливих категорій –дітей, жінок, осіб з інвалідністю, літніх людей та представників меншин. Документ приділяє увагу і майновим та соціально-економічним правам ВПО, наголошуючи на захисті від захоплення, руйнування або незаконного привласнення майна, що є критичним для подальших процесів відновлення, повернення або компенсації.

Попри те, що Керівні принципи формально не є юридично обов'язковими, їхній вплив на міжнародну практику є надзвичайно вагомим. Вони набули статусу "м'якого права", яке встановлює стандарти поведінки, що добровільно визнаються різними суб'єктами міжнародних відносин. З часом Принципи стали *де-факто* основним міжнародним документом, який визначає зміст прав та гарантій для ВПО, і почали широко застосовуватися у діяльності низки інституцій системи ООН –Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Управління з координації гуманітарних питань, Міжнародної організації з міграції, Програм розвитку ООН, а також спеціальних процедур Ради ООН з прав людини.

Крім того, Керівні принципи стали методологічною основою для державної політики та законодавства багатьох країн. На їх основі розроблено або модернізовано нормативні акти в Грузії, Уганді, Іраку, Південному Судані, Демократичній Республіці Конго та інших державах, які зазнали значного внутрішнього переміщення населення внаслідок конфліктів чи природних катастроф. Особливо показовим є приклад України, де положення Керівних принципів були імплементовані у Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» 2014 року, а також у підзаконні акти та стратегії, які визначають політику держави у сфері захисту і підтримки ВПО [197].

Важливим наступним етапом міжнародної еволюції у сфері внутрішнього переміщення стала розробка Рамкової програми ООН щодо сталих рішень для переміщених осіб, яка спрямована на забезпечення довгострокових механізмів відновлення та інтеграції ВПО у постконфліктних або кризових умовах. Програма

підкреслює, що відповідальність держави за ВПО не завершується на етапі надання гуманітарної допомоги: держава має створювати умови для безпечного, добровільного та гідного повернення, місцевої інтеграції або переселення. Рамкова програма також встановила підходи до міжінституційної координації між структурами ООН, гуманітарними організаціями та національними урядами, акцентуючи на необхідності поєднання гуманітарних, правозахисних та розвиткувальних інструментів політики [198].

Подальшим визначальним кроком стало ухвалення у 2010 році Кампальської конвенції Африканського Союзу про захист і допомогу внутрішньо переміщеним особам в Африці – першого в історії юридично обов'язкового міжнародного договору, прямо присвяченого внутрішньому переміщенню. На відміну від Керівних принципів 1998 року, Конвенція наділена обов'язковою силою, що істотно підвищило рівень правового захисту ВПО у регіоні. Документ детально визначив зобов'язання держав щодо запобігання переміщенню, включаючи заборону насильницького переміщення населення з політичних, економічних чи етнічних мотивів, а також передбачив механізми притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні цих норм.

Кампальська конвенція значно конкретизує стандарти захисту ВПО, зокрема у сферах безпеки, реєстрації, гуманітарної допомоги, доступу до житла, документування, відновлення життєво важливих послуг, компенсації майнових втрат та підтримки сталих рішень. Важливо, що вона охоплює не лише ситуації збройних конфліктів, а й природні катастрофи, розвиткові проєкти та інші причини переміщення, що суттєво розширює зміст міжнародного розуміння поняття внутрішнього переміщення [199].

Ухвалення Конвенції засвідчило глобальну тенденцію до юридичного закріплення міжнародних стандартів у сфері внутрішнього переміщення та продемонструвало лідерство Африканського Союзу у формуванні всеосяжних механізмів захисту ВПО. Її вплив виходить за межі регіону: документ став

орієнтиром для інших держав і міжнародних організацій, підтвердивши важливість переходу від рекомендаційних норм до створення обов'язкового правового режиму, який гарантує реальний, а не декларативний захист осіб, змушених залишити свої домівки.

Принципи Пін'єйру становлять один із ключових міжнародних стандартів, спрямованих на забезпечення відновлення прав внутрішньо переміщених осіб у частині житла, землі та майна. Документ, схвалений у 2005 році, кодифікує комплекс норм, що визначають право ВПО на реституцію та компенсацію внаслідок вимушеного переміщення, спричиненого збройними конфліктами, масовим насильством або порушеннями прав людини.

Ці принципи підкреслюють, що реституція є пріоритетною формою відновлення порушених майнових прав і має застосовуватися незалежно від тривалості переміщення чи змін статусу власності. Вони також встановлюють обов'язок держав забезпечити доступ до ефективних процедур, включно з судовими механізмами та адміністративними програмами відшкодування.

У практиці Європейського суду з прав людини Принципи Пін'єйру відіграють допоміжну роль як орієнтир для тлумачення положень статей 1 Першого протоколу та 8 Конвенції. ЄСПЛ посилається на їх зміст у справах, що стосуються порушення права на повернення майна, відшкодування матеріальної шкоди та забезпечення належного доступу до процедур повернення або компенсації. Завдяки цьому Принципи набули значення своєрідного «м'якого права», яке сприяє гармонізації підходів до захисту майнових прав ВПО на європейському рівні [200].

Система міжнародної відповіді на ситуації внутрішнього переміщення сформувалася як багаторівнева структура, що поєднує діяльність універсальних, регіональних і спеціалізованих інституцій. На відміну від механізмів, спрямованих на захист біженців, які передбачають перетин міжнародного кордону та відповідні юридичні наслідки, міжнародний підхід до ВПО ґрунтується на підтримці держави у

межах її внутрішньої юрисдикції та зміцненні її спроможності забезпечити реалізацію прав переміщених громадян.

Центральне місце серед універсальних механізмів займає Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). Його діяльність охоплює моніторинг порушень прав ВПО, оцінку дотримання міжнародних стандартів щодо свободи пересування, доступу до соціальних послуг, захисту від дискримінації, а також підготовку рекомендацій для держав щодо вдосконалення законодавчої та адміністративної практики. Регулярні звіти УВКПЛ становлять важливе джерело доказів у контексті збройних конфліктів, примусового переміщення та пов'язаних з цим порушень прав людини.

Вагому роль у міжнародній системі захисту внутрішньо переміщених осіб відіграє також Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Попри те, що базовий мандат організації спрямований передусім на роботу з біженцями, УВКБ на запит урядів активно долучається до програм підтримки ВПО, забезпечуючи комплексний підхід до реагування на внутрішнє переміщення. До ключових напрямів діяльності належать реєстрація та профілювання ВПО, оцінка гуманітарних потреб, координація між гуманітарними агенціями, а також розроблення стратегій для формування довготривалих рішень – добровільного повернення, локальної інтеграції або переселення в інші регіони держави. Завдяки досвіду роботи у великих гуманітарних кризах УВКБ забезпечує стандартизацію процесів, прозорість процедур і підтримку держав у вибудові стійких інституційних механізмів реагування [201].

Логічним продовженням цього комплексного підходу є діяльність Міжнародної організації з міграції (МОМ), яка доповнює мандат УВКБ ООН, зосереджуючись на питаннях управління внутрішньою мобільністю населення та стабілізації постраждалих громад. МОМ виступає провідною інституцією у зборі демографічних даних, документуванні та підтримці мобільних груп населення, сприяє працевлаштуванню та соціально-економічній адаптації переміщених осіб.

Важливим інструментом діяльності організації є система відстеження потоків внутрішнього переміщення (Displacement Tracking Matrix), яка стала міжнародним стандартом для оперативного аналізу ситуації, визначення потреб та планування гуманітарних інтервенцій [202].

Поряд із діяльністю спеціалізованих міжнародних організацій операційного характеру, важливе місце у формуванні стандартів захисту внутрішньо переміщених осіб посідають регіональні міжурядові організації, насамперед Рада Європи, мандат якої зосереджений на забезпеченні прав людини та верховенства права.

Рада Європи приділяє дедалі більше уваги проблематиці внутрішньо переміщених осіб, оскільки значна кількість громадян у державах-членах опиняється в ситуації, коли вони не можуть повною мірою реалізувати свої права через вимушене залишення житла чи місця постійного проживання без перетину міжнародно визнаного кордону.

Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила низку резолюцій і рекомендацій щодо поліпшення становища ВПО. У цих документах держави закликаються розробляти довгострокові рішення, зокрема щодо повернення осіб до місць походження, їхньої інтеграції на нових територіях або в іншому регіоні країни. Окремо підкреслюється необхідність забезпечення дотримання прав ВПО відповідно до стандартів РЄ та з урахуванням Керівних принципів ООН з питання переміщення осіб усередині країни.

У 2006 році Комітет міністрів РЄ ухвалив Рекомендацію CM/Rec(2006)6, що містить 13 положень, розроблених на основі зазначених Керівних принципів ООН. Документ адаптував ці стандарти до європейського правового простору та акцентував більш широкі зобов’язання держав-членів у сфері захисту ВПО. Хоча рекомендації не створюють безпосередньо юридично обов’язкових норм, їх ухвалення консенсусом означає, що держави вже погодилися з необхідністю посилення відповідних механізмів захисту та готові до впровадження запропонованих підходів.

Внутрішньо переміщені особи у країнах-членах РЄ користуються додатковими гарантіями відповідно до Європейської конвенції з прав людини. ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що Конвенція має характер «конституційного інструменту європейського публічного порядку» у сфері прав людини. Оскільки всі держави-члени РЄ є сторонами ЄКПЛ, кожна ВПО у межах їхньої юрисдикції має право на повний спектр конвенційних гарантій і на звернення до ЄСПЛ у разі порушення цих прав. Суд сформував низку важливих прецедентних рішень, що стосуються порушень, спричинених саме фактом переміщення.

Перші справи ЄСПЛ, пов'язані з правами переміщених осіб, стосувалися ситуації на Кіпрі після окупації північної частини острова. У ключових рішеннях, зокрема «Лоїзіду проти Туреччини», «Саргсян проти Азербайджану» та «Чірагов та інші проти Вірменії», Суд розглянув питання доступу до житла, володіння майном, юрисдикції, а також статусу осіб, зниклих безвісти. Саме «кіпрські справи» заклали основу подальшої практики ЄСПЛ щодо захисту ВПО.

Окрім ЄКПЛ, у межах Ради Європи діє низка інших обов'язкових міжнародно-правових документів, а також механізмів контролю за їх виконанням. Значну роль у сфері соціальних прав відіграє Європейська соціальна хартія та її переглянута версія. Європейський комітет із соціальних прав здійснює моніторинг дотримання положень Хартії, у тому числі шляхом розгляду колективних скарг. Одне з таких рішень, пов'язане з правами ВПО, було ухвалено у 2010 році у справі «Міжнародний центр з питань житлових прав та виселень проти Хорватії», де оцінювалася відповідність державної політики соціальним стандартам РЄ.

Додатковий захист ВПО забезпечують також тематичні документи та механізми РЄ, які охоплюють особливі потреби та вразливість цієї категорії осіб, зокрема:

- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин;
- Рамкова конвенція про захист національних меншин;
- Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми;

- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству;
- Європейська комісія проти расизму та нетерпимості.

Важливою інституцією залишається Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Її діяльність охоплює комплексний спектр завдань, спрямованих на забезпечення захисту осіб, які постраждали від збройних конфліктів та вимушених переміщень. Передусім ОБСЄ здійснює систематичний моніторинг ситуації з правами людини у конфліктних та постконфліктних регіонах, включно з фіксацією випадків порушень, насильницьких переміщень і обмеження доступу до гуманітарної допомоги. Ці дані стають підґрунтям для формування міжнародних оцінок та рекомендацій, а також для планування державами відповідних заходів із захисту та підтримки ВПО.

Окремим напрямом роботи ОБСЄ є документування масштабів і динаміки внутрішнього переміщення, аналіз гуманітарних ризиків, оцінка потреб переміщених осіб та виявлення системних прогалин у національних механізмах реагування. Організація активно розробляє методичні рекомендації щодо побудови ефективних політик інтеграції, соціальної адаптації, недискримінації та підтримки довгострокових рішень – як у вигляді добровільного повернення, так і в контексті локальної інтеграції чи переселення в інші регіони.

Важливим інструментом є сприяння ОБСЄ інклюзивному діалогу між центральними органами влади, місцевими громадами, гуманітарними організаціями та самими переміщеними особами. Такий підхід дозволяє своєчасно виявляти напруження, формувати узгоджені підходи до забезпечення прав ВПО та створювати безпечні й гідні умови для їх повернення або тривалої інтеграції. Завдяки багатовимірному мандату, ОБСЄ відіграє ключову роль у формуванні регіональних стандартів захисту та у підтримці держав у зміцненні інституційної спроможності у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб [203].

Практика держав, які зазнали масштабних збройних конфліктів та вимушеного внутрішнього переміщення населення, демонструє, що ефективна державна політика щодо ВПО повинна ґрунтуватися на комплексному, системному та довгостроковому підході. Однією з ключових передумов такого підходу є адаптація міжнародних стандартів до національних умов, що передбачає створення спеціального законодавства, розбудову інституційних механізмів, удосконалення систем соціального захисту та забезпечення доступу до базових прав.

Показовим є досвід Колумбії, де внутрішнє переміщення має як масовий, так і тривалий характер, охоплюючи мільйони громадян, які постраждали внаслідок багаторічного внутрішнього збройного конфлікту. Реагуючи на масштаб проблеми, держава розробила комплексну правову та інституційну базу, спрямовану на захист і відновлення прав внутрішньо переміщених осіб. Центральним елементом цієї політики став Закон № 1448 «Про жертв конфлікту та реституцію земель» (2011), який визначає правовий статус ВПО, встановлює механізми матеріальної та нематеріальної компенсації, гарантує доступ до соціальних програм, а також регламентує процедури повернення або відшкодування земель, втрачених унаслідок насильства.

Колумбійський Конституційний суд відіграв ключову роль у посиленні гарантій для переміщених осіб. У низці рішень, зокрема у знаковій постанові T-025/2004, суд визнав ситуацію масового внутрішнього переміщення "неконституційним станом речей" (estado de cosas inconstitucional), що означало глибоку та системну кризу державної політики у сфері захисту ВПО. Суд зобов’язав уряд розробити комплексну програму дій, удосконалити механізми реєстрації переміщених осіб, забезпечити адресність соціальної підтримки, покращити доступ ВПО до судового захисту, а також створити інструменти контролю за виконанням державних зобов’язань.

Важливою складовою колумбійського підходу стало формування масштабних реєстрів і баз даних, серед яких Єдиний реєстр жертв (Registro Único de Víctimas). Ці

системи дозволяють здійснювати детальне профілювання ВПО, оперативно визначати їхні потреби, контролювати розподіл допомоги та забезпечувати прозорість державної політики. Крім того, Колумбія впровадила інструменти моніторингу територій, що постраждали від конфлікту, з метою відстеження динаміки переміщення, безпекових ризиків і прогресу у реалізації програм реституції.

Таким чином, колумбійська модель стала одним із найрозвиненіших прикладів національної політики у сфері внутрішнього переміщення, що поєднує правові, інституційні та судові механізми для забезпечення комплексного захисту та відновлення прав переміщених осіб [204].

Досвід Грузії після конфліктів 1990-х років та подій 2008 року є одним з найбільш показових прикладів цілеспрямованої та послідовної державної політики щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Масштабне переміщення населення вимагало від держави переходу від короткотермінових гуманітарних заходів до розроблення комплексної, довгострокової стратегії, орієнтованої на соціальну та економічну стабільність ВПО.

Грузинська модель передбачає поетапний і системний підхід. На першому етапі держава забезпечувала тимчасові місця проживання та базову гуманітарну підтримку. Згодом пріоритет було зміщено до створення постійного житлового фонду, включно з реконструкцією старих будівель, будівництвом нових житлових комплексів та наданням житла у власність або довготривале користування. Завдяки цьому Грузії вдалося значною мірою стабілізувати становище десятків тисяч переміщених сімей.

Важливим елементом грузинської практики стало розширення соціальної інфраструктури в регіонах компактного проживання ВПО. Мова йде про відкриття шкіл, медичних закладів, створення центрів соціальних послуг, а також розвиток програм професійної підготовки та працевлаштування. Особливу увагу держава

приділила підвищенню економічної самостійності ВПО через мікрогрантові програми, підтримку малого підприємництва та розвиток локальних ринків праці.

Окреме місце у політиці Грузії займає сприяння участі ВПО у місцевому самоврядуванні. Держава та міжнародні партнери запровадили низку ініціатив, спрямованих на залучення представників переміщених громад до процесів ухвалення рішень на місцевому рівні, що сприяє інтеграції, зменшенню соціальної ізоляції та формуванню довіри між ВПО і приймаючими громадами.

Грузинський досвід демонструє, що ефективна інтеграція ВПО потребує збалансованої політики, яка поєднує житлове забезпечення, доступ до соціальних послуг, економічні можливості та залучення переміщених осіб до місцевих процесів управління. Це дозволяє створювати умови для довготривалої стабільності та соціальної згуртованості у постконфліктних державах [205].

У Боснії і Герцеговині, де наслідки воєнних дій 1990-х років зумовили одне з найбільших внутрішніх переміщень у Європі, була сформована розгалужена система міжвідомчої координації, спрямована на забезпечення комплексного підходу до відновлення та реінтеграції постраждалого населення. Така система об’єднала діяльність державних органів, міжнародних партнерів та місцевих громад, що дало змогу узгодити зусилля у сферах житлової політики, відбудови критичної інфраструктури, надання соціальних послуг та забезпечення безпечних умов для повернення.

Центральне місце в політиці Боснії і Герцеговини посіло поєднання гуманітарних заходів із довгостроковим плануванням відбудови. Після завершення активних бойових дій держава, у співпраці з міжнародними організаціями, зокрема УВКБ ООН, реалізувала масштабні програми добровільного повернення, які включали реконструкцію житлових будинків, відновлення доступу до комунальних послуг та створення умов для економічної самостійності поворотних громад.

УВКБ ООН відіграло ключову роль у координації процесів повернення та моніторингу дотримання прав переміщених осіб. Особливу увагу було приділено

захисту майнових прав колишніх мешканців, оскільки масове переміщення супроводжувалося втратою або пошкодженням житла, а також проблемами з підтвердженням права власності. Завдяки спільним зусиллям уряду та міжнародних партнерів було створено правові та процедурні механізми для подання заяв, відновлення документів, вирішення спорів і відшкодування збитків.

Досвід Боснії і Герцеговини демонструє, наскільки важливими є міжвідомча координація, правовий супровід процесів повернення та активна участь міжнародних організацій у формуванні стійких рішень для внутрішньо переміщених осіб у постконфліктних державах [206].

Філіппіни вважаються одним із регіональних лідерів Азії у сфері правового та інституційного регулювання внутрішнього переміщення, що зумовлено як наявністю збройних конфліктів на півдні країни, так і регулярними масштабними природними катастрофами. Попри відсутність національного закону про внутрішньо переміщених осіб, на Філіппінах сформовано розгалужену систему нормативно-адміністративних актів, стратегій та координаційних механізмів, яка значною мірою відповідає міжнародним стандартам.

Впродовж останніх років у Конгресі Філіппін триває робота над комплексним законопроєктом *“IDP Bill”*, спрямованим на кодифікацію прав ВПО, визначення процедур захисту, створення інституційних структур та запровадження відповідальності державних органів за порушення прав переміщених осіб. Незважаючи на те, що законопроєкт поки не ухвалений, його положення активно використовуються у формуванні державної політики та розробці адміністративних заходів.

На практичному рівні в країні діє система, що включає стандартизовані процедури евакуації, створення безпечних зон, надання першочергової гуманітарної допомоги та організацію тимчасових центрів розміщення. Значну увагу приділено питанням безпеки, захисту документів, попередженню гендерно зумовленого насильства та забезпеченню доступу до освіти й медичних послуг для постраждалого

населення. Суттєвою складовою є програми відновлення житла та інфраструктури, які здійснюються у співпраці з міжнародними організаціями, включно з УВКБ ООН та Міжнародною організацією з міграції.

Філіппінська модель демонструє прагнення держави розвивати політику, що поєднує гуманітарне реагування та елементи довгострокового розвитку. Незважаючи на відсутність окремого закону, сформована система інституційних механізмів свідчить про поступове наближення національних стандартів до положень Керівних принципів з питань внутрішнього переміщення та інших міжнародних документів.

Національні моделі, сформовані в цих державах, демонструють, що успішна політика у сфері внутрішнього переміщення вимагає значно ширшого підходу, ніж короткострокове реагування на гуманітарні виклики. Ключовим є розвиток інституцій, здатних забезпечити тривалі програми інтеграції, реабілітації та соціально-економічного відновлення.

Важливими складовими такої політики є забезпечення доступу ВПО до освіти, охорони здоров’я, соціальних послуг, правової допомоги, а також захист майнових прав, документування та відновлення втрачених документів. Особливе місце займають програми реінтеграції, переселення та добровільного повернення, які мають відповідати міжнародним стандартам, зокрема Керівним принципам ООН з питань внутрішнього переміщення [207].

Порівняння міжнародних моделей захисту біженців і внутрішньо переміщених осіб дає можливість виокремити низку фундаментальних елементів, що становлять основу ефективної системи правового регулювання у цій сфері. Незважаючи на відмінності між різними регіонами та правовими традиціями, ці елементи демонструють універсальний характер і підтверджують сталість міжнародних стандартів, вироблених у практиці ООН, регіональних механізмів та національних правових систем.

По-перше, важливим є існування чітких і передбачуваних критеріїв визнання статусу. Для біженців це насамперед відповідність визначенню, закріпленому у

Конвенції 1951 р. та Протоколі 1967 р., тоді як для ВПО ключовим орієнтиром слугують Керівні принципи ООН з внутрішнього переміщення. Держави, які мають розвинені системи захисту, впроваджують спеціальні законодавчі акти або комплексні політики, що визначають порядок і підстави надання статусу, критерії вразливості та механізми пріоритетного розгляду.

По-друге, необхідною складовою є процесуальні гарантії під час розгляду заяв, які забезпечують справедливість, неупередженість та ефективність адміністративних процедур. Сюди належать право на правову допомогу, індивідуальне інтерв'ю, можливість оскарження рішень, забезпечення перекладу, доступ до інформації про процедури, а у випадку ВПО –доступність процедур реєстрації та відсутність дискримінаційних бар'єрів. У багатьох державах такі гарантії доповнюються інституційними механізмами контролю, зокрема діяльністю омбудсменів або наглядових органів.

По-третє, міжнародні стандарти підкреслюють важливість широкого доступу до базових соціальних прав, включаючи житло, охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення та працевлаштування. У країнах ЄС такі стандарти є частиною acquis ЄС (зокрема, Директиви про умови прийому), тоді як у державах Латинської Америки вони здебільшого закріплені в національних законах про внутрішнє переміщення. Ефективна система соціальних гарантій не лише пом'якшує наслідки переміщення, але й сприяє запобіганню виникненню вторинних форм вразливості, таких як бідність, маргіналізація або ризик експлуатації.

По-четверте, одним із визначальних факторів є наявність довгострокових програм інтеграції, реінтеграції або добровільного повернення. Міжнародна практика свідчить, що сталим рішенням може бути не лише повернення до місця походження, але й локальна інтеграція або добровільне переселення. Успішні приклади (Грузія, Колумбія, Боснія і Герцеговина) демонструють, що реалізація таких програм передбачає розвиток житлових програм, сприяння зайнятості,

відновлення документів, захист майнових прав та забезпечення соціальної згуртованості у приймаючих громадах.

По-п’яте, ефективна політика вимагає належної системи обліку, моніторингу та збору даних. Вирішальне значення має своєчасна реєстрація переміщених осіб, що дозволяє забезпечити адресність допомоги, розрахувати потреби, планувати гуманітарні операції та уникати дублювання програм. У багатьох країнах такі системи інтегровані у цифрові платформи, що підвищує прозорість та оперативність реагування. Для ВПО додаткове значення має відслідковування місць переміщення, рівня потреб, безпекових ризиків та умов можливого повернення.

По-шосте, одним з інституційних пріоритетів є налагоджена взаємодія державних органів із міжнародними організаціями, передусім УВКБ ООН, МОМ, ЮНІСЕФ, ПРООН та ВПП. Це забезпечує інтеграцію національних політик із глобальними стандартами, зміцнення спроможності інституцій, отримання технічної допомоги та підтримку сталих рішень. У випадку ВПО значну роль також відіграють регіональні механізми – Рада Європи, ОБСЄ, Африканський Союз, Організація Американських держав – які доповнюють універсальні стандарти власними нормами та практиками.

Окрему увагу у порівняльному аналізі займають превентивні заходи, спрямовані на подолання структурних причин вимушеного переміщення. До них належать забезпечення дотримання прав людини, ефективний контроль над діяльністю збройних формувань, превенція насильницьких конфліктів, розбудова систем безпеки, забезпечення функціонування правосуддя в умовах кризи та постконфліктного відновлення. Такі заходи мають вирішальне значення для мінімізації ризиків нових хвиль переміщення, гарантування безпечного повернення та побудови стійких спільнот [208].

У підсумку, порівняльний аналіз дозволяє стверджувати, що ефективне правове регулювання у сфері захисту біженців і ВПО ґрунтується на поєднанні нормативної визначеності, процесуальних гарантій, комплексних соціальних

програм, інституційної спроможності та системної превенції. Саме така багатоаспектна модель забезпечує узгодженість національних політик з міжнародними стандартами та створює умови для реалізації прав і свобод переміщених осіб у повному обсязі.

Таким чином, міжнародний досвід переконливо доводить, що ефективний захист біженців і внутрішньо переміщених осіб ґрунтується на багаторівневому підході, який поєднує універсальні міжнародні стандарти, регіональні правові механізми та національні моделі правового регулювання. Попри наявність загальновизнаних принципів, закріплених у міжнародних конвенціях, протоколах та керівних документах, саме здатність держав адаптувати ці стандарти до власних соціально-політичних умов визначає реальну ефективність захисту переміщених осіб.

Порівняльний аналіз засвідчує, що найбільш результативними є системи, у яких правове регулювання доповнюється розвиненою інституційною інфраструктурою та довгостроковими програмами підтримки. Такі моделі забезпечують не лише реагування на гуманітарні наслідки переміщення, а й створюють умови для відновлення прав, соціальної інтеграції та сталого повернення. Серед ключових елементів ефективної політики вирізняються: чітко визначені процедури визнання статусу, належні процесуальні гарантії, розгалужені соціальні програми, а також тісна взаємодія держави з міжнародними інституціями.

Регіональна практика – зокрема європейська, африканська та латиноамериканська – демонструє, що розроблення спеціального законодавства та впровадження комплексної системи координації між урядовими органами, міжнародними структурами та місцевими громадами суттєво підвищує рівень захисту переміщених осіб. До того ж сучасні концепції управління переміщенням населення виходять за межі гуманітарної допомоги і охоплюють питання безпеки, доступу до правосуддя, протидії дискримінації, гендерної рівності та захисту дітей.

Таким чином, міжнародний досвід формує цілісне розуміння того, що ефективний захист біженців і ВПО можливий лише за умови комплексного поєднання правових норм, інституційної спроможності та довгострокового планування. Уніфіковані міжнародні стандарти слугують загальною основою, проте їхня дієвість залежить від здатності держав забезпечити сталі механізми реалізації, адаптовані до національних умов, масштабів переміщення та потреб постраждалого населення. Це створює підґрунтя для формування сучасної, багатовимірної системи захисту, яка відповідає викликам збройних конфліктів і гуманітарних криз XXI століття.

2.3. Засоби забезпечення обов'язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб

Ефективне виконання обов'язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб у правовій системі України ґрунтується на поєднанні організаційних, правових та фінансово-адміністративних механізмів, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері вимушеного переміщення. В умовах тривалих соціальних та безпекових викликів ці механізми набувають особливої значущості, оскільки саме від їх узгодженості й належної взаємодії залежить здатність держави забезпечити оперативне реагування на потреби осіб, переміщених у межах країни або тих, що звертаються за захистом у статусі біженців. Наявні інструменти виконання виконавчої функції спрямовані не лише на формальне дотримання процедур, а й на формування стійкої системи публічного управління, здатної адаптуватися до масштабів і динаміки переміщення населення.

Засоби забезпечення діяльності органів виконавчої влади покликані гарантувати своєчасну і повну імплементацію норм національного законодавства, забезпечити координацію між центральними й місцевими органами публічної влади, а також створити умови для захисту прав, соціальної підтримки та задоволення базових потреб цих категорій осіб. Їх комплексний характер дозволяє охопити широкий спектр управлінських завдань – від реєстрації та обліку до розроблення

програм підтримки, контролю за використанням бюджетних ресурсів і організації надання адміністративних послуг. Усе це формує цілісну модель державної політики, спрямовану на забезпечення належного рівня гарантій для біженців та внутрішньо переміщених осіб у межах української правової системи [209].

Організаційно-управлінські механізми становлять основу практичної діяльності виконавчої влади у сфері забезпечення прав біженців та внутрішньо переміщених осіб. Вони покликані забезпечити безперервність управлінських процесів, узгодження дій різних суб'єктів публічної влади та створення умов для ефективної реалізації державної політики у сфері вимушеного переміщення. У контексті сучасних українських реалій ці механізми мають визначальне значення, оскільки відповідають за організацію роботи системи, на яку припадає значне навантаження у зв'язку з масштабами внутрішнього переміщення та зростанням кількості осіб, які потребують державного захисту.

Організаційне забезпечення діяльності у цій сфері ґрунтується на функціонуванні спеціально уповноважених органів виконавчої влади, кожен з яких виконує чітко визначені законодавством функції.

Центральне місце у системі засобів забезпечення обов'язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб посідає діяльність Міністерства соціальної політики України, яке виступає визначальним суб'єктом формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту. Його функціональна роль поєднує стратегічні, нормотворчі, координуючі та контрольні елементи, що дозволяє забезпечувати цілісність та узгодженість політики держави у сфері вимушеного переміщення [210].

Однією з ключових функцій Міністерства є нормативно-правове забезпечення діяльності органів виконавчої влади, яке виступає базовим засобом реалізації державної політики у сфері захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб. У межах цього напряму Міністерство здійснює підготовку проєктів законів, постанов Кабінету Міністрів України, наказів та інших нормативних актів, що визначають

порядок дій для суб'єктів публічної адміністрації на всіх рівнях. Зокрема, ці акти регламентують процедури реєстрації ВПО, порядок призначення адресної допомоги, правила реалізації житлових програм, механізми соціального супроводу, алгоритми взаємодії між службами та органами влади, а також умови доступу до базових соціальних послуг.

Нормотворча діяльність Міністерства забезпечує створення єдиної та узгодженої нормативної бази, яка визначає правові рамки функціонування системи захисту переміщених осіб. Це особливо важливо в умовах значного навантаження на органи виконавчої влади, коли від чіткості та однозначності правових норм залежить здатність держави оперативно реагувати на потреби біженців та ВПО. Завдяки цій діяльності забезпечується передбачуваність управлінських процесів, мінімізуються прогалини у правовому регулюванні та уніфікуються практики надання адміністративних і соціальних послуг.

Крім того, нормативно-правова діяльність Міністерства спрямована на упорядкування процедур і стандартизацію адміністративних механізмів, що дозволяє створити єдині правила роботи для всіх суб'єктів публічної влади, залучених до реалізації політики щодо біженців і ВПО. У результаті формується система, у якій кожен орган – від центральних міністерств до місцевих управлінь соціального захисту – діє в межах узгоджених повноважень і відповідно до чітко визначених процедур. Це сприяє зменшенню адміністративних ризиків, запобіганню подвійній або суперечливій практиці застосування законодавства, а також забезпечує належну якість надання державних послуг.

Особливого значення нормативно-правове забезпечення набуває в умовах змінного соціально-політичного середовища, коли виникає потреба у швидкому оновленні правового регулювання. Міністерство виконує функцію оперативного реагування, ініціюючи зміни та доповнення до нормативних актів з метою адаптації державної політики до актуальних викликів. Такий підхід забезпечує гнучкість

системи виконавчої влади та дозволяє уникати правових лакун, що могли б ускладнювати належний рівень захисту та підтримки переміщених осіб.

Важливим інструментом забезпечення належного виконання обов'язків виконавчої влади у сфері захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб є методичне керівництво, що надається Міністерством соціальної політики місцевим органам соціального захисту. Таке керівництво виконує функцію уніфікації адміністративної практики, сприяє формуванню єдиного стандарту діяльності органів влади на всій території України та усуває ризики фрагментарного або вибіркового застосування законодавства [210].

Міністерство розробляє детальні інструкції, методичні рекомендації, шаблони документів, алгоритми дій та порядки міжвідомчої взаємодії, що визначають процедури реєстрації ВПО, порядок призначення матеріальної допомоги, механізми обміну інформацією між установами, правила ведення електронних реєстрів та організацію доступу до соціальних послуг. Значне місце займають також офіційні роз'яснення щодо застосування змін у законодавстві, які дозволяють оперативно адаптувати практику місцевих підрозділів соціального захисту до нових нормативних вимог.

У період масштабного внутрішнього переміщення, спричиненого повномасштабною збройною агресією, методичне забезпечення набуло особливої ваги. Воно стало одним із ключових інструментів стабілізації діяльності органів виконавчої влади, адже дозволило швидко впорядкувати роботу служб у ситуації різкого збільшення кількості отримувачів соціальних послуг. Наявність чітких процедур зменшила навантаження на місцеві органи влади, забезпечила передбачуваність адміністративних дій та сприяла запобіганню зловживанням і помилкам.

Таким чином, методичне керівництво, що забезпечується Міністерством, виконує системоутворюючу функцію у діяльності виконавчої влади. Воно створює необхідні умови для ефективної реалізації державної політики щодо біженців і ВПО,

сприяє удосконаленню управлінських процесів та забезпечує узгодженість дій усіх суб'єктів публічної адміністрації, які залучені до сфери захисту вимушено переміщених осіб.

Міністерство також виконує важливу координуючу функцію, яка є одним із ключових засобів забезпечення узгодженого та ефективного виконання обов'язків виконавчої влади щодо біженців і внутрішньо переміщених осіб. Координація охоплює організацію взаємодії як між центральними та місцевими органами виконавчої влади, так і між іншими суб'єктами, задіяними у процесах захисту та підтримки цих категорій осіб – органами місцевого самоврядування, міжнародними організаціями, неурядовими структурами, соціальними службами та благодійними фондами.

Для реалізації цієї функції Міністерство створює та забезпечує діяльність міжвідомчих робочих груп, комісій та координаційних рад, які працюють у сферах соціального забезпечення, житлових програм, гуманітарної допомоги, реінтеграції та медичного забезпечення ВПО. Значну роль відіграють також цифрові інструменти – інформаційні платформи, реєстри, онлайн-кабінети та системи обміну даними, що надають можливість оперативно оновлювати інформацію про потреби осіб, маршрутизувати запити та здійснювати взаємний обмін відомостями між установами.

Координація здійснюється також через розроблення спільних програм, меморандумів про взаєморозуміння та узгоджених алгоритмів дій, що визначають чіткий розподіл функцій між органами влади. Завдяки такому підходу зменшується ризик дублювання повноважень, неузгодженості рішень чи бюрократичних бар'єрів, які можуть негативно впливати на своєчасність надання допомоги. Узгодженість управлінських рішень сприяє ефективній реалізації державної політики, посиленню відповідальності кожного суб'єкта та забезпеченню цілісності адміністративних процесів.

Координуюча діяльність Міністерства є також важливим механізмом адаптації державної політики до регіональних умов. Вона дає змогу враховувати специфіку територій із різним рівнем інфраструктурної спроможності, демографічними характеристиками та масштабами внутрішнього переміщення. Унаслідок цього забезпечується гнучкість управлінської системи, що дозволяє органам виконавчої влади оперативно реагувати на динаміку потреб ВПО та біженців, а також забезпечувати належний рівень реалізації їхніх прав.

Таким чином, координуюча функція Міністерства соціальної політики виступає не лише адміністративним інструментом, але й стратегічним механізмом забезпечення єдності, ефективності та структурної цілісності державної політики у сфері захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Важливим елементом діяльності Міністерства є фінансово-організаційне забезпечення державних програм, спрямованих на підтримку біженців та внутрішньо переміщених осіб. У межах цієї функції Міністерство виконує роль центрального органу, відповідального за формування бюджетної політики у сфері соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту та вимушеного переселення. Фінансове забезпечення виступає ключовим засобом реалізації обов’язків виконавчої влади, оскільки саме через належне планування і розподіл ресурсів нормативні положення перетворюються на конкретні управлінські рішення та реальні соціальні гарантії.

Міністерство здійснює багаторівневе бюджетне планування, яке включає визначення обсягів державних видатків, розроблення бюджетних запитів, формування паспортів бюджетних програм та їх погодження з Міністерством фінансів України. Важливою є функція визначення пріоритетних напрямів фінансування – забезпечення житлом, виплати адресної допомоги, підтримка у сфері працевлаштування, соціальні послуги, компенсаційні механізми для приймаючих громад тощо. Завдяки цьому забезпечується системний підхід до формування та реалізації державної політики у сфері підтримки ВПО і біженців.

Окремою складовою є розподіл фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями. Міністерство визначає обсяги субвенцій для місцевих бюджетів, які спрямовуються на реалізацію відповідних програм підтримки, а також координує використання коштів у разі запровадження механізмів співфінансування з місцевими та регіональними бюджетами. Такий підхід дає змогу враховувати реальні потреби громад, що приймають значну кількість ВПО, а також забезпечує рівномірність і прогнозованість бюджетного навантаження.

Контроль за цільовим та ефективним використанням коштів є невід'ємною частиною фінансово-організаційної діяльності Міністерства. Він здійснюється через аналіз звітів, моніторинг використання субвенцій, перевірку відповідності фактичних витрат затвердженим бюджетним програмам, а також застосування заходів реагування у разі виявлення порушень. Налагоджена система контролю дозволяє попереджувати нецільове використання фінансів і підвищує відповідальність органів виконавчої влади на місцях.

Реалізація фінансових програм охоплює низку інструментів державної підтримки: щомісячні адресні виплати ВПО, компенсації за проживання у приватному житлі, програми відшкодування витрат на комунальні послуги, а також житлові програми, серед яких – створення фондів тимчасового житла, реконструкція соціальної інфраструктури та механізми співфінансування будівництва або придбання житла. Належне фінансове планування забезпечує їх доступність для населення, а також дозволяє масштабувати підтримку залежно від демографічної та безпекової ситуації в країні.

Фінансово-організаційна діяльність Міністерства соціальної політики виступає фундаментальним засобом забезпечення державних обов'язків щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб, оскільки поєднує бюджетне планування, ресурсне забезпечення, контроль та управління соціальними програмами, що разом формують комплексну систему державної підтримки.

Таким чином, діяльність Міністерства соціальної політики України виступає комплексним інструментом забезпечення виконання виконавчою владою її обов'язків щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб. Нормотворчі, методичні, координуючі, фінансові та цифрові механізми, що застосовуються цим органом, створюють основу для стабільного функціонування системи захисту та підтримки осіб, які перебувають у стані вимушеного переміщення, а також забезпечують адаптивність державної політики до змін у суспільно-політичному середовищі.

Окреме значення у системі засобів забезпечення обов'язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб має діяльність Міністерства цифрової трансформації України, яке відповідає за цифровізацію управлінських процесів і створення сучасних електронних сервісів у сфері соціального захисту. Саме Мінцифра забезпечує технічне функціонування та розвиток Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, що є ключовим цифровим інструментом для обліку внутрішньо переміщених осіб, моніторингу їхніх потреб і здійснення автоматизованих процедур призначення допомоги.

Єдина інформаційна база даних про ВПО формується та підтримується на основі технологічних рішень Мінцифри, яка забезпечує її інтеграцію з іншими державними електронними реєстрами. Завдяки цьому забезпечується оперативний обмін даними між різними органами виконавчої влади, що мінімізує бюрократичні затримки, усуває дублювання інформації та підвищує точність обліку. Така цифрова сумісність дозволяє автоматизувати значну частину процесів, пов'язаних із перевіркою даних, призначенням соціальних виплат, підтвердженням особи та перевіркою наявності документів [210].

Важливим напрямом діяльності Міністерства цифрової трансформації є впровадження електронних сервісів, які спрощують процедури для громадян та розвантажують систему соціального захисту. Зокрема, через застосунок «Дія» було реалізовано можливість подання заяви на статус ВПО, оформлення виплат, внесення змін до даних та отримання цифрових документів. Це надало внутрішньо

переміщеним особам можливість отримувати адміністративні послуги дистанційно, що особливо критично в умовах воєнного стану та обмеженої мобільності.

Цифровізація управління стала також засобом оптимізації внутрішніх процесів державних органів. Використання сучасних ІТ-рішень дозволяє автоматизувати значну частину облікових та аналітичних процедур, зменшити навантаження на працівників органів соціального захисту та підвищити оперативність ухвалення управлінських рішень. На основі даних Єдиної інформаційної бази створюються аналітичні звіти, які дозволяють державі прогнозувати потреби внутрішньо переміщених осіб, планувати бюджетні видатки, оцінювати ефективність програм підтримки та адаптувати їх до змінних умов.

Завдяки діяльності Міністерства цифрової трансформації цифровізація стала одним із ключових засобів забезпечення прозорості, доступності та стабільності системи державної підтримки біженців і ВПО. Саме цифрові інструменти забезпечують зручність для громадян, зменшують вплив людського фактора та сприяють формуванню сучасної, ефективної та стійкої моделі публічного управління у сфері вимушеного переміщення.

Важливу роль у системі засобів забезпечення обов’язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб відіграє Державна міграційна служба України (ДМС), яка є спеціально уповноваженим органом у сфері міграційної політики та має визначені законом повноваження щодо роботи з іноземцями та особами без громадянства, включно з тими, хто потребує міжнародного захисту. Її діяльність охоплює комплекс процедур, пов’язаних із розглядом заяв про визнання біженцем, наданням додаткового або тимчасового захисту, документуванням таких осіб та забезпеченням функціонування відповідних державних реєстрів.

Центральним напрямом роботи ДМС є забезпечення дотримання процедурних вимог, встановлених законодавством, що гарантують об’єктивний, неупереджений і своєчасний розгляд заяв. Служба здійснює прийом документів, проводить первинні

співбесіди, організовує опрацювання матеріалів справи та приймає адміністративні рішення за результатами розгляду. Діяльність працівників ДМС включає ідентифікацію особи, перевірку достовірності наданих даних, взаємодію з іншими органами державної влади для підтвердження інформації, що є важливою складовою адміністративного процесу.

Крім того, ДМС забезпечує ведення кількох ключових інформаційних реєстрів, що містять відомості про осіб, які звернулися за захистом або вже отримали відповідний статус. Наявність таких реєстрів дозволяє підтримувати актуальність даних, здійснювати міжвідомчий обмін інформацією та забезпечувати прозорість процедур. Важливим елементом є застосування сучасних інформаційних технологій для обробки та зберігання даних, що сприяє підвищенню точності, уніфікації процедур і мінімізації ризиків зловживань [210].

До компетенції служби належить також організація ідентифікаційних заходів, включно з біометричними процедурами, що дозволяє встановити особу заявника, перевірити відсутність загроз для національної безпеки та забезпечити належний контроль за рухом міграційних потоків. Виконання цих функцій є критично важливим як з погляду захисту самих шукачів притулку, так і з погляду інтересів держави.

Окремим напрямом діяльності ДМС є ухвалення адміністративних рішень щодо надання або відмови у наданні статусу біженця чи іншого виду захисту. Рішення ґрунтуються на аналізі фактичних обставин, міжнародних та національних правових норм, а також результатів перевірок. Таким чином, служба виступає ключовим органом, відповідальним за реалізацію процедур захисту та документування осіб, які прибувають в Україну через конфлікти, переслідування або інші загрози.

У цілому, діяльність Державної міграційної служби становить важливий елемент механізму виконання державою своїх зобов’язань у сфері захисту біженців, оскільки забезпечує не лише формальну процедуру надання статусів, але й систему

адміністративного контролю, документування та організацію взаємодії всіх суб’єктів, залучених до процесу регулювання міграційних питань.

Ключова управлінська функція покладається також на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які забезпечують безпосередній контакт із біженцями та внутрішньо переміщеними особами й відповідають за реалізацію значної частини практичних заходів підтримки. На рівні громад саме ці органи здійснюють первинний прийом осіб, координують їх розміщення у тимчасових або довгострокових місцях проживання, організовують надання базових соціальних послуг та сприяють доступу до медичної допомоги. До їхніх повноважень також належать участь у програмах забезпечення житлом, спрямування дітей до закладів освіти, взаємодія з центрами зайнятості та соціальними службами для забезпечення соціального супроводу й інтеграції. Значну роль відіграє й забезпечення актуальності даних у Єдиній інформаційній базі про ВПО, що дозволяє органам влади оперативно отримувати інформацію про потреби осіб, координувати міжвідомчу взаємодію та швидко ухвалювати рішення щодо надання матеріальної, соціальної чи адміністративної допомоги. Такий рівень залучення місцевих органів влади робить їх ключовою ланкою у системі захисту та підтримки переміщеного населення [211].

Ефективність управлінської діяльності у сфері захисту біженців і внутрішньо переміщених осіб значною мірою забезпечується завдяки використанню інструментів міжвідомчої взаємодії. У практиці роботи органів виконавчої влади широко застосовуються спільні комісії, робочі групи, координаційні штаби та консультативно-дорадчі ради, що створюють платформу для узгодження дій різних державних інституцій і підвищення оперативності реагування. Такі механізми дозволяють своєчасно вирішувати комплексні питання, пов’язані з розміщенням осіб у приймальних пунктах, організацією тимчасового чи постійного житла, координацією надходження та розподілу гуманітарної допомоги, а також забезпеченням доступу до медичних, освітніх та соціальних послуг. Крім того,

міжвідомча взаємодія сприяє уникненню дублювання функцій, забезпечує узгодженість рішень на центральному й місцевому рівнях та підтримує безперервність процесів реагування у ситуаціях, що вимагають швидких і скоординованих дій.

На рівні областей та територіальних громад функціонують регіональні програми підтримки ВПО, які розробляються з урахуванням місцевих особливостей. Вони включають заходи щодо тимчасового розміщення, надання соціальної підтримки, адаптаційних програм, працевлаштування, організації навчання дітей та молоді, а також сприяння інтеграції на новому місці проживання. Така децентралізація управлінських процесів сприяє більш точному й адресному реагуванню на потреби переміщених осіб, а також дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети та шляхи реалізації політики підтримки.

Організаційно-управлінські механізми характеризуються також посиленням ролі цифрових інструментів. Використання електронних сервісів, інтегрованих баз даних та інформаційних систем значно пришвидшує процеси реєстрації, обліку, призначення виплат та обміну інформацією між органами влади. Це забезпечує прозорість процедур, зменшує адміністративне навантаження на громадян та підвищує ефективність роботи державного апарату.

Загалом організаційно-управлінські механізми формують базову інфраструктуру реалізації державної політики щодо біженців та ВПО. Їх належне функціонування є передумовою своєчасного реагування на виклики, пов’язані з вимушеним переміщенням, та забезпечує сталість управлінських процесів у сфері захисту й підтримки цих категорій осіб. Якщо потрібно, можу також підготувати розширену версію наступних підрозділів [211].

Нормативно-правові засоби забезпечення обов’язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб ґрунтуються на розгалуженій системі нормативно-правових актів, які визначають зміст, межі та процедури реалізації державної політики у відповідних сферах. Ця нормативна база формує юридичні

рамки діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та слугує ключовим інструментом гарантування дотримання прав і свобод зазначених категорій осіб.

Базовим актом у сфері міжнародного захисту є Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», який визначає правові підстави, критерії та процедури надання захисту іноземцям та особам без громадянства. Він закріплює обов'язки органів виконавчої влади щодо прийому заяв, їх реєстрації, проведення співбесід, розгляду матеріалів справи та ухвалення адміністративних рішень. Нормативно визначені процедури забезпечують неупередженість, прозорість і передбачуваність діяльності державних органів та становлять фундамент реалізації міжнародних гуманітарних стандартів [106].

У сфері внутрішнього переміщення центральне місце займає Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який регулює порядок реєстрації ВПО, умови отримання довідки про взяття на облік, процедури призначення державної допомоги та комплекс обов'язків органів виконавчої влади щодо житлової, соціальної, адміністративної та матеріальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. Закон встановлює вимоги до діяльності територіальних органів виконавчої влади, органів соціального захисту, центрів зайнятості та закладів освіти, формуючи системну модель державної політики у сфері внутрішнього переміщення [22].

Важливе значення мають підзаконні нормативні акти, що деталізують положення законів та забезпечують узгодженість управлінських рішень. У сфері міжнародного захисту особливу роль відіграють Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 756. «Деякі питання оформлення і видачі документів, що посвідчують особу, яка потребує додаткового захисту». Цей нормативний акт деталізує процедури виготовлення, оформлення та видачі посвідчень особам, яким надано додатковий захист, що є необхідним елементом реалізації їхніх прав і свобод на території України. Постанова визначає види

документів, їх строк чинності, органи, відповідальні за їх оформлення, а також порядок поновлення чи заміни у разі втрати або пошкодження. Важливо, що документ, який посвідчує особу, є не лише засобом ідентифікації, а й ключем до доступу до соціальних, адміністративних, медичних та інших державних послуг, що гарантує практичну реалізацію міжнародних стандартів у сфері захисту прав осіб, які не є громадянами України, але перебувають під її юрисдикцією.

Постанова також передбачає використання єдиних технічних та інформаційних вимог до оформлення відповідних документів, що сприяє уніфікації державної практики та усуває ризики довільного трактування процедур різними органами. У такий спосіб встановлений порядок забезпечує юридичну визначеність, прозорість та передбачуваність для осіб, які потребують додаткового захисту, а також для органів виконавчої влади, відповідальних за реалізацію цих процедур. Це підсилює інституційну спроможність держави виконувати свої міжнародні зобов'язання, зокрема відповідно до Конвенції 1951 року про статус біженців, стандартів Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та загальних принципів гуманітарного права [212].

Важливе місце в системі нормативно-правових засобів посідає Постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 року № 1983 «Про затвердження Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування». Документ встановлює детальний механізм розгляду заяв іноземців та осіб без громадянства щодо отримання дозволу на імміграцію, що має істотне значення для розмежування правового статусу іммігрантів, біженців та осіб, які потребують захисту.

Постанова визначає етапи адміністративної процедури: подання заяви, перевірку підстав, проведення ідентифікаційних заходів, залучення інформації від правоохоронних органів та прийняття остаточного рішення. Чітко регламентовано й строки здійснення усіх процесуальних дій, що забезпечує правову визначеність і унеможливлює затягування розгляду заяв. Крім того, документ встановлює вимоги

до змісту подання про скасування дозволу на імміграцію, що є важливою гарантією дотримання принципу пропорційності та захисту прав осіб, які вже інтегрувалися в українське суспільство.

Практичне значення Постанови № 1983 полягає у тому, що вона забезпечує єдність адміністративної практики органів виконавчої влади, насамперед Державної міграційної служби України, створює прозорі механізми ухвалення рішень та запобігає можливим зловживанням. Регламентація процедури імміграції також має значення для системи захисту біженців і ВПО, оскільки дозволяє чітко відмежувати різні категорії іноземців та осіб, які потребують різних форм державної підтримки, а також сприяє ефективній координації органів влади у сфері міграційної політики [213].

У сфері внутрішнього переміщення ключовими є Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», яка визначає базові правила ведення обліку ВПО та закладає адміністративну основу для реалізації всіх подальших заходів державної підтримки. Документ встановлює процедури взяття осіб на облік, вимоги до підтвердження факту переміщення, порядок перевірки даних та підстави для скасування довідки ВПО, що має суттєве значення для забезпечення прозорості та уніфікованості діяльності уповноважених органів.

Постанова № 509 формує механізм, через який виконавча влада реалізує свої обов’язки щодо ідентифікації, документування та супроводу внутрішньо переміщених осіб. Вона встановлює роль і повноваження органів соціального захисту, визначає порядок їхньої взаємодії з підрозділами Національної поліції, Державною міграційною службою та органами місцевого самоврядування, що забезпечує комплексний характер реалізації державної політики. Значення цього акта посилюється тим, що саме на основі обліку формується доступ ВПО до житлових, соціальних, гуманітарних та фінансових програм.

Крім того, Постанова № 509 надає правові рамки для функціонування Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, що є ключовим інструментом міжвідомчої координації. Наявність єдиного цифрового реєстру забезпечує актуальність інформації, оперативність ухвалення управлінських рішень та унеможливлює дублювання підтримки або зловживання при отриманні державних виплат. Таким чином, цей нормативний акт виступає фундаментальним елементом системи адміністрування статусу внутрішньо переміщених осіб та гарантує належну реалізацію обов'язків виконавчої влади в умовах збройного конфлікту та масового переміщення населення [214].

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам» є одним із ключових нормативних актів, що регулюють механізм матеріальної підтримки ВПО. Документ визначає порядок призначення та виплати щомісячної адресної допомоги, спрямованої на покриття витрат на проживання, включаючи оплату житлово-комунальних послуг, що є критично важливим у ситуації вимушеного переміщення та втрати звичного життєвого середовища.

Постанова встановлює чіткі категорії отримувачів, розміри виплат, умови їх призначення та підстави для припинення або відновлення допомоги. Це забезпечує передбачуваність та прозорість адміністративних процедур, а також унеможливлює довільне трактування норм органами виконавчої влади. Важливою складовою акта є вимога щодо підтвердження фактичного місця проживання ВПО, що має на меті гарантувати адресність і цільовий характер державної підтримки.

Документ також визначає механізми взаємодії органів соціального захисту, місцевих адміністрацій, фінансових установ та інших залучених суб'єктів, що дозволяє забезпечувати своєчасність виплат і комплексний підхід до реалізації матеріальної допомоги. У контексті збройного конфлікту та триваючих хвиль переміщення населення Постанова № 505 відіграє системоутворюючу роль, оскільки формує мінімальні соціально-економічні гарантії для ВПО та слугує одним із

головних інструментів держави у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб [215].

Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Про підтримку внутрішньо переміщених осіб» запровадила модернізовану та адаптовану до умов воєнного стану систему державної підтримки ВПО, що стала ключовим інструментом оперативного реагування на масові переміщення населення після широкомасштабної збройної агресії. Документ передбачив нові підходи до забезпечення соціальної допомоги, орієнтовані на спрощення процедур, адресність підтримки та максимальне охоплення осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Постанова визначила оновлений порядок надання щомісячної допомоги на проживання, що включає фіксовані виплати для дорослих та підвищені – для дітей і осіб з інвалідністю. Така диференціація дозволила врахувати вразливість окремих категорій та забезпечити мінімальні соціально-економічні гарантії у критичний період. Документ також встановив механізми автоматичного призначення допомоги для певних груп, що суттєво зменшило адміністративне навантаження на органи соціального захисту та прискорило отримання виплат.

Важливою складовою Постанови є визначення процедур оновлення даних, підтвердження фактичного місця проживання, а також порядок взаємодії між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та цифровими системами, зокрема Єдиною інформаційною базою даних про ВПО. Це забезпечило підвищення прозорості та точності обліку переміщених осіб, що є критично важливим для планування державних програм підтримки.

Завдяки Постанові № 332 була сформована сучасна модель соціальної допомоги ВПО, яка поєднує оперативність реагування, цифровізацію процедур, адресність та соціальну справедливість. У контексті воєнного стану вона стала основою державних заходів із підтримки мільйонів внутрішньо переміщених осіб і

продемонструвала здатність виконавчої влади швидко адаптувати правові механізми до масштабних гуманітарних викликів.

Значну роль у сфері інформаційного забезпечення відіграє Постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 року № 646 «Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб». Цей нормативний акт визначає організаційні та процедурні засади функціонування Єдиної інформаційної бази даних про ВПО (ЄІБД), яка є ключовим інструментом для системного обліку внутрішньо переміщених осіб та координації роботи органів виконавчої влади.

Постанова встановлює механізми збору, перевірки, оброблення та зберігання інформації про ВПО, зокрема відомостей щодо місця фактичного проживання, потреб у соціальних послугах, отримання державної допомоги, участі у програмах житлового забезпечення. Запроваджені правила забезпечують єдині стандарти внесення даних для органів соціального захисту, органів місцевого самоврядування, центрів зайнятості та інших суб’єктів, що беруть участь у реалізації політики у сфері внутрішнього переміщення.

Особливе значення має вимога щодо інтеграції ЄІБД з іншими державними реєстрами та інформаційними системами, що дозволяє оперативно перевіряти достовірність інформації, уникати дублювання записів, підвищувати точність обліку та ефективність ідентифікаційних процедур. Така міжвідомча сумісність сприяє більш злагодженій роботі виконавчої влади та оптимізації процесів призначення допомоги.

Постанова № 646 стала основою цифровізації управлінських процесів у сфері внутрішнього переміщення, забезпечивши створення надійного інструменту для стратегічного планування, моніторингу потреб ВПО та формування державних програм підтримки. Її впровадження сприяло підвищенню прозорості, швидкості та ефективності діяльності органів виконавчої влади в умовах значного зростання масштабів внутрішньої міграції [216].

Питання компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб урегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 року № 333 «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану та не отримують щомісячної адресної допомоги». Цей нормативний акт спрямований на забезпечення належного функціонування механізму підтримки власників житла, громад, закладів та інших суб'єктів, які надають тимчасовий прихисток переміщеним особам.

Постанова визначає підстави, умови та процедури нарахування компенсацій, встановлює порядок подання заяв, строки виплат та вимоги до документального підтвердження факту проживання ВПО. Вона врегульовує питання відповідальності органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій, які здійснюють прийом документів, перевірку достовірності інформації, формування списків отримувачів та передачу даних до уповноважених органів для проведення виплат.

Особливу увагу Постанова приділяє забезпеченню прозорості та запобіганню зловживанням: визначено стандартизовані форми подачі інформації, передбачено перевірки фактичного місця проживання, а також використання даних Єдиної інформаційної бази ВПО для підтвердження статусу особи.

Механізм, встановлений Постановою № 333, є важливою складовою державної політики у сфері соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб, оскільки дозволяє поєднати інтереси тих, хто потребує прихистку, та тих, хто його надає. Таким чином, акт забезпечує безперервність та ефективність системи тимчасового розміщення, що є критичним у період масового переміщення населення під час воєнного стану [217].

Нормативно-правовий механізм доповнюють акти Міністерства соціальної політики України, зокрема Наказ Мінсоцполітики від 17 лютого 2022 року № 99 «Про затвердження типових інформаційних карток адміністративних послуг у сфері соціального захисту населення», який визначає процедури надання адміністративних

послуг для ВПО. Цей акт деталізує порядок звернення громадян, встановлює перелік необхідних документів, строки розгляду заяв та алгоритми взаємодії органів соціального захисту з іншими суб'єктами публічної адміністрації.

Картки адміністративних послуг, затверджені наказом, забезпечують уніфікованість практики надання послуг по всій території України та сприяють підвищенню прозорості процедур. Вони містять чіткі інструкції щодо прийому заяв, оформлення довідки внутрішньо переміщеної особи, призначення допомоги на проживання, а також інших соціальних виплат, передбачених для ВПО. Завдяки цьому наказу спрощується доступ переміщених осіб до адміністративних процедур, мінімізуються бюрократичні бар'єри та зменшується ризик необґрунтованої відмови у наданні послуг.

Крім того, акт забезпечує стандартизований підхід до інформування громадян, що є важливим елементом належного адміністративного процесу. Упорядкування процедур на рівні підзаконного нормативного акта підсилює здатність системи соціального захисту ефективно виконувати покладені на неї обов'язки в умовах масового внутрішнього переміщення населення [218].

Наказ Мінсоцполітики від 28 жовтня 2014 року № 828, що регулює інформування населення про доступні соціальні послуги, відіграє важливу роль у формуванні належної комунікації між органами влади та внутрішньо переміщеними особами. Цей акт визначає механізми інформування громадян про види, умови та порядок отримання соціальних послуг, а також встановлює вимоги до змісту, формату та способів поширення інформаційних матеріалів.

Наказ зобов'язує органи соціального захисту забезпечувати відкритість і доступність інформації, що особливо важливо в умовах кризового переміщення населення, коли ВПО часто не мають повного доступу до офіційних джерел чи не володіють актуальною інформацією про свої права. Документ регламентує правила організації консультацій, розміщення інформації у центрах надання

адміністративних послуг, використання засобів масової комунікації та електронних ресурсів для доведення відомостей до населення.

Завдяки цьому наказу підвищується ефективність комунікаційної політики держави, а внутрішньо переміщені особи отримують можливість своєчасно та повноцінно користуватися передбаченими законом гарантіями. Він сприяє формуванню прозорих відносин між державними органами та громадянами, забезпечує орієнтацію ВПО у складній системі соціальних сервісів та підсилює спроможність органів виконавчої влади виконувати свої обов'язки у сфері соціального захист [219].

Особливе значення мають нормативні акти, що регулюють питання міжвідомчої взаємодії, у тому числі порядок обміну інформацією між органами державної влади через Єдину інформаційну базу даних про ВПО та механізми залучення органів місцевого самоврядування до реалізації державних програм підтримки. Такі документи забезпечують узгодженість управлінських процесів, підвищують ефективність виконання обов'язків виконавчої влади та запобігають дублюванню функцій між різними державними структурами.

Отже, нормативно-правові засоби становлять основу реалізації обов'язків виконавчої влади щодо біженців і внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи правову визначеність, організованість та передбачуваність діяльності компетентних органів. Їх системність, узгодженість і чіткість процедур дозволяють державі ефективно реагувати на виклики збройного конфлікту, масового переміщення населення та забезпечення соціальної стабільності [220].

Виконання обов'язків виконавчої влади щодо забезпечення прав і потреб біженців та внутрішньо переміщених осіб базується на комплексі фінансово-економічних інструментів, які формують матеріальну основу державної політики у цій сфері. Центральне місце посідають бюджетні програми, призначені для фінансування ключових видів підтримки: соціальних виплат, одноразової та щомісячної допомоги, заходів із забезпечення тимчасового розміщення, а також

будівництва або придбання житла для найбільш уразливих категорій. До цих інструментів належать і компенсаційні механізми за оренду житла чи за пошкоджене/зруйноване майно, що дозволяють державі оперативно реагувати на потреби осіб, які втратили доступ до свого житлового фонду.

Такі програми виконують не лише функцію матеріальної підтримки, а й забезпечують виконання мінімальних стандартів соціального захисту, відповідність яким визначається міжнародно-правовими зобов'язаннями України, зокрема нормами у сфері прав людини та гуманітарного захисту. Завдяки бюджетному фінансуванню створюються умови для прямої, адресної допомоги особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, що, у свою чергу, підвищує рівень соціальної стабільності та сприяє інтеграції ВПО та біженців у нове середовище.

Фінансування відповідних заходів здійснюється з державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також за рахунок цільових субвенцій, що передаються територіальним громадам для реалізації житлових, соціальних та інфраструктурних проєктів, пов'язаних із підтримкою біженців та внутрішньо переміщених осіб. Система субвенційного фінансування є одним із ключових інструментів, які дозволяють органам виконавчої влади забезпечувати належний рівень матеріальної підтримки на місцевому рівні, враховуючи реальні потреби кожної громади. У цьому контексті важливим елементом фінансово-економічного механізму виступає співфінансування, яке дає змогу поєднати ресурси державного бюджету, місцевих бюджетів та кошти міжнародних партнерів. Такий підхід розширює фінансові можливості органів влади, робить проєкти більш стійкими та сприяє рівномірному розподілу фінансового навантаження між різними рівнями публічної адміністрації.

Особливого значення набувають міжнародні фінансові програми, що застосовуються як додатковий ресурс для виконання державних зобов'язань. Грантові кошти, технічна допомога та інвестиційні програми, які надаються Європейським Союзом, Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців,

Міжнародною організацією з міграції, Програмою розвитку ООН та іншими донорами, спрямовуються на модернізацію системи обліку ВПО, підтримку житлових програм, розвиток соціальних послуг, відновлення інфраструктури та реалізацію заходів із соціальної інтеграції. Залучення таких ресурсів є важливим засобом забезпечення стійкості державної політики, особливо в умовах масштабного внутрішнього переміщення, коли навантаження на національні бюджети суттєво зростає.

Для забезпечення прозорості та ефективності витрачання коштів органи виконавчої влади застосовують розгалужену систему державного фінансового контролю, яка охоплює всі етапи реалізації бюджетних програм, пов’язаних із підтримкою біженців та внутрішньо переміщених осіб. До ключових інструментів належать постійний моніторинг виконання бюджетних зобов’язань, аналіз відповідності фактичних витрат затвердженим планам, а також регулярна оцінка результативності програм за визначеними індикаторами соціальної ефективності. Значну роль відіграють внутрішній аудит структурних підрозділів органів виконавчої влади та зовнішній аудит, що здійснюється Держаудитслужбою та Рахунковою палатою України. Аудиторські заходи спрямовані не лише на виявлення порушень чи зловживань, але й на оцінку обґрунтованості бюджетного планування, достатності фінансування та відповідності державної політики потребам цільових груп.

Важливим елементом контролю є обов’язкова звітність органів, відповідальних за виконання програм, що забезпечує відкритість інформації про обсяги фінансування, напрями витрат і досягнуті результати. Така звітність дозволяє не лише забезпечити підзвітність посадових осіб, але й формує доказову основу для ухвалення подальших управлінських рішень. Контрольні заходи також передбачають аналіз фактичних потреб біженців і ВПО, їх зміну в динаміці та відповідність цим потребам наявних фінансових інструментів. Це сприяє адаптації державної політики до нових соціально-економічних викликів, мінімізує ризики неефективного

використання фінансових ресурсів і забезпечує сталість функціонування системи підтримки.

У сукупності фінансово-економічні засоби формують матеріальну основу для реалізації державних зобов'язань та забезпечують перетворення нормативно-правових положень у практичні заходи підтримки біженців і внутрішньо переміщених осіб [221].

Адміністративно-процедурні інструменти становлять ключовий засіб забезпечення виконання обов'язків органів виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб, оскільки саме через формалізовані процедури реалізується право особи на звернення, отримання допомоги та адміністративного захисту. До таких інструментів належать нормативно врегульовані процедури прийому та реєстрації заяв, їх попереднього опрацювання, проведення співбесід, витребування додаткової інформації, ухвалення індивідуальних адміністративних актів, видачі довідок та документів, а також подальшого супроводження осіб у межах наданого статусу чи призначених соціальних гарантій. Чітко визначений процедурний порядок забезпечує прозорість взаємодії, передбачуваність управлінських рішень, а також мінімізує ризики затримок або зловживань під час опрацювання заяв.

Важливою групою процедур є адміністративні послуги, що надаються у сфері міграції, соціального забезпечення, житлової підтримки та реєстрації місця проживання ВПО. Їх нормативна регламентація передбачає визначення строків, переліку документів, вимог до розгляду звернень, порядку оскарження рішень, що створює для осіб стан правової визначеності та доступу до необхідних державних сервісів. Особливе значення мають процедури надання статусу біженця, додаткового чи тимчасового захисту, оскільки вони супроводжуються комплексом перевірок, ідентифікаційних заходів та взаємодії між органами державної влади з метою підтвердження обставин, що стали підставою для звернення особи по захист.

Сучасний розвиток адміністративного регулювання в Україні супроводжується впровадженням електронних сервісів, які істотно підвищують ефективність виконання державою своїх обов'язків у сфері захисту біженців та ВПО. Такі сервіси забезпечують дистанційне подання заяв, автоматизацію процесів перевірки даних, електронне інформування заявників про стан розгляду їхніх звернень, а також формування електронних довідок та рішень. Застосування цифрових інструментів сприяє зменшенню адміністративного навантаження на органи виконавчої влади, забезпечує швидший доступ до послуг та підвищує рівень прозорості прийняття рішень.

Важливою умовою ефективності адміністративно-процедурних інструментів є інтеграція державних інформаційних систем. Взаємодія Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, реєстрів соціальних виплат, реєстрів документів, а також інформаційних систем органів міграційної служби та соціального захисту дає можливість оперативно обмінюватися даними, уникати дублювання перевірок, пришвидшувати призначення допомоги та підвищувати точність оцінки потреб переміщених осіб. У контексті масового внутрішнього переміщення це відіграє критичну роль, оскільки забезпечує координацію між різними ланками виконавчої влади та дозволяє адаптувати процедури до масштабних соціальних викликів [222].

Контрольно-наглядові та аналітичні засоби є ключовим елементом механізму забезпечення виконання обов'язків виконавчої влади у сфері захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб. Вони спрямовані не лише на виявлення порушень, а й на системне удосконалення державної політики, забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності діяльності уповноважених органів.

У межах державного нагляду здійснюється контроль за дотриманням законодавчих вимог, правильністю застосування процедур, своєчасністю ухвалення рішень щодо надання статусу, призначення допомоги чи забезпечення соціальних послуг. До інструментів нагляду належать планові та позапланові перевірки діяльності територіальних підрозділів, моніторингові візити до місць компактного

проживання біженців і ВПО, перевірки центрів надання адміністративних послуг та органів соціального захисту.

Важливою складовою системи забезпечення обов'язків виконавчої влади у сфері захисту біженців і внутрішньо переміщених осіб є внутрішній аудит, який виступає інструментом управлінського контролю та оцінки ефективності реалізації державної політики. Його функціональне призначення полягає не лише у перевірці правильності використання бюджетних коштів, а й у забезпеченні відповідності адміністративних процедур затвердженим державним стандартам, регламентам та алгоритмам взаємодії між органами влади. У процесі внутрішнього аудиту аналізується якість управлінських рішень, обґрунтованість видатків, дотримання процедури призначення різних видів допомоги, своєчасність їх надання, а також відповідність дій посадових осіб принципам належного врядування. Особливої ваги внутрішній аудит набуває в умовах, коли значна частина програм підтримки ВПО та біженців фінансується одночасно з декількох джерел – державного бюджету, місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, механізмів субвенцій та програм міжнародної технічної допомоги. Така багатокомпонентність створює ризики дублювання фінансування, нецільового використання коштів, порушення принципів адресності та прозорості, що вимагає посиленої уваги до процедур фінансового контролю [223].

У цьому контексті значну роль відіграє система внутрішнього контролю, яка є складовою управлінської діяльності та забезпечує постійне відстеження відповідності адміністративних процесів вимогам законодавства і затвердженим стандартам. Внутрішній контроль має превентивний характер і спрямований на недопущення порушень у процесі їх виникнення: він охоплює перевірку правильності ведення документації, дотримання строків розгляду заяв, коректність внесення даних до Єдиної інформаційної бази про ВПО, запобігання подвійній реєстрації чи технічним помилкам, що можуть негативно впливати на призначення допомоги. На відміну від внутрішнього аудиту, який забезпечує незалежну оцінку

після здійснення управлінських дій, внутрішній контроль діє у режимі постійної операційної діяльності, забезпечуючи стійкість адміністративних процедур.

Водночас внутрішній аудит органів виконавчої влади дедалі більше орієнтується на міжнародні стандарти у сфері державного аудиту, зокрема стандарти INTOSAI, які визначають методологію оцінювання ефективності, економності та результативності державних програм. Їх застосування дозволяє забезпечити об'єктивність підходів, професійну компетентність аудиторів, прозорість висновків та визнання результатів контролю як на національному, так і на міжнародному рівні. Відповідність діяльності аудиторських підрозділів принципам ISSAI сприяє уніфікації процедур контролю, зменшенню суб'єктивізму в оцінці роботи органів влади та підвищенню довіри з боку міжнародних партнерів, які беруть участь у фінансуванні програм підтримки ВПО.

Завдяки систематичній роботі аудиторських та контрольних підрозділів забезпечується підвищення рівня фінансової дисципліни, прозорість управління ресурсами, своєчасне усунення виявлених недоліків і зміцнення підзвітності органів виконавчої влади. Результати внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю стають підґрунтям для доопрацювання нормативних актів, удосконалення бюджетного планування, оптимізації процедур і впровадження нових управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності державної підтримки біженців та внутрішньо переміщених осіб. У такий спосіб контрольні та аналітичні засоби забезпечують системність, безперервність і якість виконання державою своїх зобов'язань перед особами, які потребують особливого захисту в умовах збройного конфлікту та гуманітарних викликів [224].

Аналітичні засоби охоплюють збір, узагальнення та інтерпретацію статистичних даних, що відображають ключові параметри реалізації державної політики у сфері захисту біженців і внутрішньо переміщених осіб. Їх використання дає можливість органам виконавчої влади своєчасно виявляти актуальні потреби, відстежувати динаміку соціальних процесів та оцінювати результативність заходів,

які здійснюються на різних рівнях публічного управління. Аналітична інформація формується на основі показників щодо кількості зареєстрованих осіб, масштабів і напрямів внутрішнього переміщення, обсягів наданих адміністративних і соціальних послуг, потреб у житловому забезпеченні, працевлаштуванні, медичній та психологічній підтримці. Окреме значення має аналіз ефективності програм грошової допомоги, субвенцій, компенсаційних механізмів та житлових ініціатив, який дозволяє оцінювати їхню адресність, результативність та відповідність реальним потребам населення.

Важливо, що зазначені дані формуються з використанням широкого спектра джерел – від Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, яка забезпечує стандартизований облік переміщених осіб, до адміністративної звітності органів соціального захисту населення, інформаційних систем Державної міграційної служби, статистичних матеріалів Міністерства охорони здоров'я, центрів зайнятості та органів місцевого самоврядування. Такий багатоканальний характер збору інформації дозволяє забезпечити комплексність аналітичної картини, зменшити ймовірність помилок та уникнути фрагментарності у процесі прийняття рішень. Особливу роль відіграють також дані міжнародних організацій та гуманітарних партнерів, які проводять власні оцінки потреб (needs assessments), що значно підсилює національні аналітичні спроможності [224].

У свою чергу, оброблена та узагальнена аналітична інформація використовується для прогнозування тенденцій, планування бюджетних витрат, визначення пріоритетних напрямів державної політики та розроблення нових управлінських рішень. Застосування аналітичних інструментів дозволяє органам виконавчої влади переходити від реактивного до проактивного управління, коли заходи підтримки формуються не після виникнення кризових ситуацій, а з урахуванням прогнозованих викликів. Таким чином, аналітичні засоби забезпечують науково обґрунтовану основу для реалізації державної політики щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб, виступають важливим інструментом моніторингу,

оцінки та стратегічного планування та сприяють підвищенню ефективності й стійкості управлінських механізмів у сфері захисту населення, що постраждало внаслідок збройного конфлікту.

На основі здійсненого аналізу розробляються прогнози потреб, визначаються пріоритетні напрями удосконалення державної політики, уточнюються бюджети й алгоритми міжвідомчої взаємодії. Результати контрольних і аналітичних заходів використовуються для коригування програм підтримки, оновлення стандартів надання соціальних послуг, впровадження нових процедур, включно з цифровими інструментами [224].

Таким чином, контрольно-наглядові та аналітичні засоби забезпечують належний рівень управлінської відповідальності та результативності, створюючи умови для адаптації державної системи підтримки біженців та ВПО до змінних обставин, а також зміцнюючи довіру громадян до діяльності органів виконавчої влади.

Отже, засоби забезпечення обов’язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб у правовій системі України формують комплексну та багаторівневу модель реагування на виклики, пов’язані з вимушеним переміщенням населення. Їхня ефективність залежить від узгодженості організаційних, правових, фінансових та адміністративних інструментів, що забезпечують належне виконання державою своїх функцій у сфері захисту і підтримки осіб, які опинилися у вразливому становищі.

Організаційно-управлінські механізми дозволяють координувати роботу різних органів виконавчої влади та забезпечують оперативне прийняття рішень на національному й місцевому рівнях. Нормативно-правова база створює підґрунтя для чіткої та передбачуваної адміністративної практики, визначає процедури, обсяг повноважень та відповідальність державних інституцій. Фінансово-економічні засоби спрямовані на підтримку життєдіяльності переміщених осіб та реалізацію державних програм, водночас забезпечуючи прозорість і контроль за використанням

бюджетних ресурсів. Адміністративно-процедурні та контрольно-наглядові механізми сприяють належному виконанню прийнятих рішень, удосконаленню якості послуг та підвищенню рівня підзвітності.

Узагальнюючи, засоби забезпечення обов’язків виконавчої влади щодо біженців та ВПО виступають ключовими елементами державної політики, що визначають її практичну результативність та здатність ефективно реагувати на динамічні соціальні й гуманітарні виклики.

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРЕДМЕТІВ ВЕДЕННЯ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

3.1. Сучасний стан проблеми розмежування предметів ведення та повноважень

Проблема розмежування предметів ведення та повноважень у сфері адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців в умовах дії воєнного стану набула якісно нового змісту. Якщо у відносно стабільний період функціонування публічної влади розподіл компетенції між центральними та місцевими органами виконавчої влади характеризувався формальною визначеністю, то в умовах воєнного часу ця модель зазнала суттєвих трансформацій.

Масовість внутрішнього переміщення населення, необхідність оперативного прийняття управлінських рішень, запровадження спеціальних режимів управління та створення військових адміністрацій зумовили перерозподіл функцій і зміну співвідношення повноважень між суб'єктами публічної влади. У результаті поряд із традиційною адміністративною вертикаллю сформувався додатковий воєнно-адміністративний сегмент, що вплинув на баланс компетенцій у сфері соціального забезпечення, реєстрації, розміщення та захисту прав ВПО та біженців.

Сучасний стан характеризується поєднанням нормативно визначеної структури повноважень із фактичною управлінською багаторівневістю, що супроводжується перетином функцій, посиленням координаційної ролі центральних органів та зростанням відповідальності місцевого рівня. У цих умовах особливої актуальності набуває аналіз трансформації компетенційної моделі публічної влади, визначення меж повноважень різних суб'єктів та оцінка впливу

воєнного стану на стабільність адміністративно-правових механізмів забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців [36].

Запровадження воєнного стану в Україні відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» стало не лише вимушеною реакцією держави на збройну агресію, а й чинником суттєвої трансформації всієї системи публічного управління. Йдеться не про точкові зміни окремих процедур, а про перегляд логіки функціонування органів державної влади, перерозподіл управлінських пріоритетів та коригування співвідношення між централізацією і децентралізацією повноважень.

У сфері адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців ці процеси виявилися особливо відчутними. Саме ця категорія осіб перебуває у стані підвищеної соціальної та правової вразливості, а тому безпосередньо залежить від оперативності прийняття рішень, стабільності адміністративних процедур та узгодженості дій різних суб’єктів публічної влади. Масовий характер внутрішнього переміщення населення, необхідність одночасного вирішення питань обліку, розміщення, соціального забезпечення та документування поставили перед державою завдання діяти швидко, але в межах правового порядку.

За таких умов воєнний стан став каталізатором змін у компетенційній структурі публічної влади. З одного боку, виникла потреба у посиленні координаційної ролі центральних органів виконавчої влади та концентрації управлінських ресурсів. З іншого – істотно зросло навантаження на місцевий рівень, який фактично забезпечує практичну реалізацію адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців. Саме ця обставина зумовлює необхідність ґрунтовного аналізу трансформації механізмів функціонування публічної влади в умовах воєнного стану та їх впливу на ефективність гарантування прав відповідних категорій осіб [225].

У мирний період компетенційна модель у сфері забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців формувалася на засадах функціональної спеціалізації, розмежування предметів ведення та чіткої ієрархічної підпорядкованості. Центральні органи виконавчої влади здійснювали нормотворчу та координаційну діяльність, формували державну політику, затверджували порядки та процедури, визначали стандарти надання адміністративних і соціальних послуг. Натомість місцевий рівень був орієнтований на практичну реалізацію делегованих повноважень – ведення обліку, прийом заяв, призначення допомоги, організацію взаємодії з територіальними громадами [225].

Попри певні проблеми координації та фінансового забезпечення, така модель характеризувалася відносною стабільністю. Адміністративні процедури були достатньо усталеними, а межі компетенції – загалом передбачуваними для суб'єктів владних повноважень і для самих отримувачів відповідних послуг. Правозастосовна практика формувалася поступово, що забезпечувало певну однорідність підходів і знижувало ризик довільного тлумачення норм.

Воєнний стан суттєво змінив ці акценти. Пріоритет оперативності, мобілізаційної готовності, безперервності функціонування державних інституцій та безпеки населення зумовив необхідність концентрації управлінських повноважень у тих суб'єктів, які здатні діяти швидко, без тривалих процедур погодження та складних міжвідомчих узгоджень. Відбулося фактичне посилення централізаційних тенденцій, що проявилося у розширенні регуляторної та координаційної ролі центральних органів виконавчої влади, активному використанні підзаконного нормотворення та оперативному коригуванні порядків реалізації прав.

Одночасно відбулося коригування обсягу дискреції органів, які реалізують делеговані повноваження на місцях. Їх діяльність стала більш залежною від рішень центрального рівня та від оперативних вказівок, зумовлених безпековою ситуацією. Таким чином, у період воєнного стану компетенційна модель публічної влади набула більш жорстко централізованого характеру, що об'єктивно відповідає

умовам кризи, але водночас актуалізує проблему збереження балансу між оперативністю управління та стабільністю адміністративно-правових гарантій.

Особливістю зазначених трансформацій є формування своєрідної «подвійної» управлінської вертикалі, що функціонує паралельно в межах єдиної системи публічної влади. З одного боку, продовжує діяти класична адміністративна структура з усталеним розподілом компетенції, процедурними стандартами, регламентованими строками розгляду звернень та визначеними механізмами оскарження рішень. Вона зберігає нормативну основу та забезпечує формальну стабільність адміністративно-правових відносин.

З іншого боку, в умовах воєнного стану формується спеціальний воєнно-адміністративний сегмент, який орієнтований передусім на оперативність, гнучкість та результативність управлінських рішень. Його діяльність пов’язана з координацією евакуаційних заходів, організацією тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб, забезпеченням гуманітарної підтримки, підтриманням публічного порядку та взаємодією з військовими формуваннями. Для цього сегмента характерне скорочення процедурних ланцюгів, концентрація повноважень і підвищений рівень управлінської дискреції.

Така трансформація має об’єктивне та виправдане підґрунтя, оскільки в умовах воєнної загрози держава зобов’язана забезпечити безперервність управління та захист населення. Водночас співіснування двох управлінських логік – стабільної адміністративної та кризово-орієнтованої – ускладнює чітке розмежування предметів ведення. Частина функцій, які у звичайних умовах належали виключно до компетенції органів соціального чи міграційного спрямування, у період воєнного стану набуває безпекового виміру та переходить у площину координації з військово-адміністративними структурами.

Це впливає на характер адміністративних процедур, порядок прийняття рішень, розподіл відповідальності та співвідношення повноважень між різними суб’єктами публічної влади. У результаті виникають ситуації перетину компетенцій

або тимчасового розширення повноважень окремих органів без належної нормативної деталізації меж такої експансії. Саме ця обставина актуалізує необхідність наукового осмислення нової конфігурації управлінської вертикалі та вироблення підходів до забезпечення її правової визначеності [226].

Отже, трансформація компетенційної моделі під час воєнного стану полягає не лише у формальному перерозподілі функцій, а у зміні самої логіки управління – від стабільної адміністративної регламентації до кризово-орієнтованого режиму прийняття рішень. Саме ця зміна управлінської парадигми створює нові виклики для забезпечення належного адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців та потребує подальшого наукового осмислення.

У сфері адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців компетенція центральних органів виконавчої влади має функціонально диференційований і водночас міжгалузевий характер. Така модель зумовлена складністю правового статусу відповідних категорій осіб, який поєднує соціальний, міграційний, безпековий та фінансовий компоненти, а також охоплює елементи реєстраційного, контрольного та сервісного адміністрування. Відповідно, правове регулювання у цій сфері не може бути зведене до діяльності одного відомства, оскільки йдеться про комплекс управлінських рішень, що впливають як на реалізацію індивідуальних прав, так і на забезпечення публічного інтересу. Саме ця багатовимірність правового статусу зумовлює потребу у чіткому співвідношенні повноважень між ключовими суб’єктами виконавчої влади.

Загальну координацію державної політики здійснює Кабінет Міністрів України, який визначає стратегічні напрями, затверджує підзаконні нормативно-правові акти, встановлює механізми реалізації соціальних гарантій, порядок обліку та процедурні аспекти взаємодії суб’єктів публічної влади. На урядовому рівні забезпечується нормативна деталізація положень законів, визначаються стандарти адміністративних процедур, розподіляються бюджетні ресурси та встановлюються критерії доступу до відповідних видів державної підтримки.

Саме на рівні уряду формується регулятивна рамка, у межах якої конкретизуються повноваження профільних органів, визначаються їх функціональні межі та механізми міжвідомчої координації. У цьому контексті діяльність уряду набуває системоутворюючого значення, оскільки забезпечує єдність правозастосовної практики та узгодженість управлінських рішень. Водночас ефективність такої моделі безпосередньо залежить від чіткості розмежування компетенції та належного нормативного закріплення процедур взаємодії, що особливо актуалізується в умовах підвищеного навантаження на систему публічного управління.

Подальша конкретизація повноважень відбувається на рівні галузевого розподілу компетенції. Він здійснюється відповідно до предметної спрямованості діяльності окремих центральних органів виконавчої влади та закріплюється у положеннях про відповідні органи, затверджених урядом. Такий підхід відображає принцип функціональної спеціалізації, відповідно до якого кожен суб’єкт публічної адміністрації реалізує визначений комплекс завдань у межах своєї профільної сфери, що дозволяє уникати надмірної концентрації повноважень та забезпечувати фаховість управлінських рішень.

У межах цієї моделі соціальний компонент забезпечення внутрішньо переміщених осіб зосереджений у повноваженнях Міністерства соціальної політики, сім’ї та єдності України, яке відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту, призначення та виплату державної допомоги, розроблення підзаконних нормативно-правових актів, методичне забезпечення діяльності територіальних органів і координацію роботи структур, що безпосередньо здійснюють прийом громадян. Окрім цього, на міністерство покладено ведення відповідних інформаційних систем і реєстрів, які забезпечують облік внутрішньо переміщених осіб та контроль за наданням соціальних виплат. У такий спосіб реалізується сервісно-адміністративна складова правового статусу

ВПО, пов’язана із гарантіями соціального забезпечення, що формує матеріальну основу реалізації їхніх прав.

Паралельно з цим міграційно-правовий компонент статусу біженців та осіб, які потребують захисту, перебуває у віданні Державної міграційної служби України як спеціалізованого органу у сфері міграційної політики. До її повноважень віднесено прийняття рішень за результатами розгляду індивідуальних заяв, проведення перевірок обставин, що обґрунтовують потребу у захисті, документування відповідних осіб та ведення профільних обліків. Таким чином, у діяльності цього органу поєднуються елементи адміністративної процедури, контролю та правозастосування, що безпосередньо впливають на визначення обсягу прав та обов’язків іноземців і осіб без громадянства.

Розмежування компетенції між зазначеними органами має не лише організаційне, а й матеріально-правове значення, оскільки визначає межі їх дискреції, характер адміністративних процедур та юридичні наслідки прийнятих рішень. Водночас ефективність такої моделі залежить від належної міжвідомчої взаємодії, адже правовий статус відповідних категорій осіб формується на перетині соціальних і міграційних механізмів регулювання. Саме цей перетин зумовлює необхідність узгодженості підходів і процедур [227].

Практичний вимір співвідношення повноважень найбільш виразно проявляється у конкретних адміністративних ситуаціях, що потребують одночасного застосування соціальних і міграційних інструментів. Зокрема, прийняття рішення про призначення соціальної допомоги внутрішньо переміщеній особі передбачає використання даних кількох державних реєстрів, перевірку підстав переміщення, підтвердження відсутності дублювання виплат та встановлення відповідності визначеним критеріям. У такій процедурі поєднуються компетенційні блоки соціального захисту та міграційного адміністрування, а також інформаційні ресурси інших органів виконавчої влади.

Аналогічно, розгляд заяви про надання статусу біженця або додаткового захисту супроводжується оцінкою обставин прибуття особи, її правового становища, наявності підстав для перебування на території держави та умов інтеграції. Це зумовлює потребу в інформаційній взаємодії між міграційними та соціальними органами, що на практиці може призводити до затримок у прийнятті рішень через необхідність направлення міжвідомчих запитів, уточнення даних або усунення розбіжностей у реєстраційній інформації.

У мирний період таке розмежування повноважень дозволяло забезпечити відносну системність управління, передбачуваність адміністративних процедур та усталеність правозастосовної практики. Однак запровадження воєнного стану істотно вплинуло не стільки на формальний розподіл компетенції, скільки на характер її реалізації. Межі між функціональними блоками набувають рухомого характеру, особливо у частині обміну інформацією, ведення реєстрів, доступу до державних виплат, перевірки підстав для їх призначення та контролю за цільовим використанням бюджетних коштів. Фактично відбувається взаємне проникнення соціальних і міграційних інструментів регулювання: соціальні рішення дедалі частіше спираються на міграційні дані, а міграційні процедури – на інформацію з реєстрів соціального захисту та баз даних, що містять відомості про переміщення осіб.

У контексті цих змін в умовах підвищених безпекових ризиків посилюється також контрольний компонент діяльності відповідних органів. Перевірка достовірності підстав для отримання статусу чи соціальних виплат поєднується з оцінкою ризиків зловживань, подвійної реєстрації або неправомірного використання бюджетних ресурсів. Це об’єктивно ускладнює адміністративні процедури, збільшує кількість міжвідомчих запитів та впливає на строки прийняття індивідуальних рішень, що, у свою чергу, актуалізує питання балансу між контролем і доступністю гарантій.

Водночас відсутність повністю інтегрованої цифрової системи координації між відповідними органами зумовлює виникнення колізій процедурного характеру та різночитань у практиці застосування нормативних приписів. Одна й та сама категорія питань може регулюватися різними відомствами із застосуванням відмінних адміністративних підходів, строків розгляду та механізмів перевірки. Така фрагментарність не лише ускладнює управлінський процес, а й безпосередньо впливає на рівень правової визначеності для адресатів управлінських рішень, створюючи ризики неоднакового застосування норм та формування нестабільної адміністративної практики [228].

У таких умовах особливої ваги набуває питання узгодженості компетенцій та вироблення чітких алгоритмів міжвідомчої взаємодії. Йдеться не лише про формальне розмежування повноважень, а про забезпечення їх функціональної синхронізації, заснованої на принципах правової визначеності, пропорційності та належного адміністрування. Системне врегулювання процедур обміну інформацією, уніфікація підходів до перевірки підстав для надання статусу та соціальних гарантій, а також нормативне закріплення меж дискреції кожного суб’єкта здатні мінімізувати дублювання функцій, зменшити адміністративне навантаження та підвищити ефективність реалізації гарантій прав внутрішньо переміщених осіб і біженців в умовах спеціального правового режиму.

Особливої складності в умовах воєнного стану набуває проблема розмежування повноважень на регіональному та місцевому рівнях, оскільки саме на цьому рівні відбувається безпосередня реалізація більшості адміністративних процедур, пов’язаних із забезпеченням прав внутрішньо переміщених осіб. Якщо на центральному рівні формується нормативна та політична рамка регулювання, визначаються стандарти та джерела фінансування, то територіальний рівень виступає простором практичного втілення відповідних рішень, що вимагає не лише чіткої координації, а й належного ресурсного забезпечення, кадрової спроможності та організаційної гнучкості. Саме тут управлінські рішення трансформуються у

конкретні адміністративні дії, які безпосередньо впливають на обсяг і реальність здійснення прав людини.

Органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства, прийнятого Верховною Радою України, забезпечують надання адміністративних і соціальних послуг, організовують тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, сприяють їх інтеграції в територіальні громади, координують діяльність комунальних установ та взаємодіють із благодійними й міжнародними організаціями. У практичному вимірі саме органи місцевого самоврядування здійснюють первинний прийом звернень, оформлення необхідних документів, ведення локального обліку, формування та реалізацію програм підтримки, а також контроль за використанням житлового фонду, призначеного для тимчасового розміщення. Таким чином, вони виконують функцію безпосереднього адміністративного провайдера публічних послуг [229].

Водночас їх компетенція у цій сфері значною мірою має делегований характер. Більшість повноважень реалізуються в межах загальнодержавної політики, за рахунок субвенцій з державного бюджету та відповідно до методичних рекомендацій центральних органів виконавчої влади. Це обмежує самостійність у прийнятті стратегічних рішень, зокрема щодо розширення місцевих програм підтримки або зміни пріоритетів фінансування, та ускладнює оперативне реагування на специфічні потреби окремих територіальних громад. Фактично органи місцевого самоврядування опиняються у ситуації, коли відповідальність за практичну реалізацію рішень поєднується з обмеженістю інструментів впливу на їх зміст.

Така модель породжує залежність від центральних органів виконавчої влади як у фінансовому, так і в процедурному аспектах, що в умовах масового переміщення населення створює додаткове навантаження на місцеві бюджети, інфраструктуру та адміністративні структури. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб об’єктивно вимагає розширення мережі соціальних послуг,

адаптації освітніх і медичних закладів, забезпечення житлом та працевлаштуванням, що не завжди супроводжується пропорційним збільшенням ресурсного забезпечення. Унаслідок цього питання розмежування повноважень на місцевому рівні набуває не лише організаційного, а й системного значення для забезпечення стабільності публічного управління та гарантування прав внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

Запровадження воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» спричинило створення військових адміністрацій як тимчасових державних органів публічної влади, наділених спеціальним правовим статусом. Їх утворення зумовлене необхідністю забезпечення безперервності управління на територіях, де органи місцевого самоврядування об’єктивно не можуть здійснювати свої повноваження у повному обсязі або де виникає потреба у посиленій координації дій у сфері оборони та безпеки. Фактично військові адміністрації перебрали на себе частину повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, інтегрувавши їх у єдину систему кризового управління.

У практичному вимірі це означає концентрацію управлінських функцій у сфері евакуації населення, координації гуманітарної допомоги, забезпечення житлових потреб внутрішньо переміщених осіб, організації роботи пунктів тимчасового розміщення, розподілу матеріальних ресурсів, а також підтримання публічного порядку та безпеки. До компетенції військових адміністрацій віднесено прийняття рішень, які у звичайних умовах належали до сфери відання різних органів – від соціального захисту до житлово-комунального господарства. Таким чином, поряд із класичною системою місцевого самоврядування формується додатковий управлінський рівень із розширеним обсягом владних повноважень та підвищеним ступенем централізації [230].

Особливістю діяльності військових адміністрацій є поєднання цивільних і безпекових функцій, що істотно змінює характер прийняття управлінських рішень. Якщо у мирний період акцент робився на процедурній стабільності, дотриманні

регламентів і балансі інтересів територіальної громади, то в умовах воєнного стану пріоритет надається оперативності, мобілізаційній готовності та централізованій координації дій. Рішення ухвалюються з урахуванням безпекових ризиків і необхідності швидкого реагування, що об’єктивно звужує простір для автономних рішень територіальних громад та зменшує вплив представницьких органів на поточні управлінські процеси.

У результаті відбувається часткова трансформація принципу самостійності місцевого самоврядування, який у мирний період виступав однією з ключових засад організації публічної влади. Йдеться не про його формальне скасування, а про функціональне коригування у зв’язку із запровадженням спеціального правового режиму. Така трансформація має тимчасовий характер, однак потребує чіткого нормативного визначення меж втручання державних органів у сферу компетенції територіальних громад, щоб уникнути надмірної централізації та забезпечити подальше відновлення повноцінного механізму місцевого самоврядування після припинення воєнного стану [231].

Водночас чинне законодавство не завжди чітко окреслює межі взаємодії між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування, що створює ризики дублювання управлінських рішень або, навпаки, уникнення відповідальності за їх реалізацію. Нормативні приписи визначають загальні засади діяльності військових адміністрацій, однак у практичному вимірі залишають відкритими питання процедур погодження рішень, розподілу фінансових і матеріальних ресурсів, доступу до комунальної інфраструктури та визначення відповідального суб’єкта за конкретний напрям діяльності. У результаті виникають ситуації, коли паралельне прийняття рішень різними органами призводить до перевантаження управлінської системи або до невизначеності щодо того, хто саме повинен забезпечити їх виконання.

Нечіткість регламентації процедур взаємодії може зумовлювати фрагментацію адміністративної практики, різний підхід до вирішення аналогічних

питань у межах різних територіальних громад, а також затримки у наданні допомоги внутрішньо переміщеним особам. Особливо чутливими є питання забезпечення житлом, розподілу гуманітарної допомоги, фінансування місцевих програм підтримки та організації соціальних послуг, де необхідна оперативна координація дій. Відсутність уніфікованих алгоритмів співпраці послаблює передбачуваність адміністративних процедур і негативно впливає на рівень правової визначеності для адресатів управлінських рішень.

Така ситуація ускладнює забезпечення стабільності адміністративних процедур і водночас актуалізує потребу у нормативному уточненні меж компетенції кожного суб'єкта на місцевому рівні. Йдеться не лише про формальний розподіл повноважень, а про закріплення чітких механізмів координації, інформаційної взаємодії та відповідальності за прийняті рішення. В умовах воєнного стану особливо важливим є формування збалансованої моделі взаємодії, яка б поєднувала централізовану координацію з дотриманням засад місцевої автономії, принципу субсидіарності та пропорційності втручання держави у сферу самоврядних повноважень [232].

Саме від узгодженості дій органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій залежить ефективність реалізації гарантій прав внутрішньо переміщених осіб, рівень довіри до публічної влади та забезпечення стабільності системи публічного управління в умовах спеціального правового режиму. Належне нормативне врегулювання взаємодії на місцевому рівні виступає необхідною передумовою збереження балансу між вимогами безпеки та принципами демократичної організації влади.

В умовах воєнного стану правове регулювання у сфері забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців характеризується підвищеною динамічністю та інтенсивністю оновлення нормативної бази. Йдеться насамперед про активне прийняття та коригування підзаконних нормативно-правових актів, що деталізують механізми реалізації законодавчих приписів і конкретизують

повноваження органів виконавчої влади. Така мобільність правового регулювання є закономірною реакцією держави на швидку зміну безпекової, соціальної та економічної ситуації, а також на масштабні внутрішні й зовнішні переміщення населення, які потребують негайних управлінських рішень.

Оперативне внесення змін до порядків обліку внутрішньо переміщених осіб, процедур призначення державної допомоги, правил формування та ведення реєстрів, умов набуття або підтвердження статусу особи, яка потребує захисту, дозволяє державним органам швидко адаптувати адміністративні механізми до нових викликів. У цьому аспекті нормативна гнучкість виступає інструментом забезпечення ефективності публічного управління, безперервності соціальних виплат та мінімізації гуманітарних ризиків. Вона також дає можливість коригувати критерії доступу до допомоги з урахуванням бюджетних можливостей держави та змін у кількісному складі отримувачів.

Разом із тим інтенсивна нормативна динаміка має і зворотний бік. Значна кількість змін, прийнятих у стислий строк, часто без належного системного узгодження між собою, призводить до фрагментації правового регулювання. Норми, що регулюють суміжні питання, можуть міститися в різних актах різного рівня – законах, постановах уряду, відомчих наказах – без достатньої уніфікації термінології, процедурних підходів та логіки взаємодії між ними. У результаті формується складна багаторівнева конструкція, у якій окремі приписи можуть дублювати один одного, частково перетинатися або вимагати додаткового тлумачення.

Практичний вимір цієї фрагментації особливо відчутний на рівні територіальних органів. Посадові особи, які безпосередньо здійснюють прийом заяв і прийняття рішень, змушені працювати в умовах постійного оновлення порядків і роз’яснень. Це призводить до необхідності оперативного переналаштування внутрішніх алгоритмів роботи, коригування програмного забезпечення, проведення додаткових інструктажів та внутрішнього навчання

персоналу. У перехідні періоди між набранням чинності новими нормами та їх фактичним впровадженням на місцях виникають ситуації правової невизначеності, коли адміністративні рішення приймаються на межі старих і нових регулятивних підходів [233].

Особливої уваги потребує те, що в умовах постійних змін зростає навантаження на правозастосувачів. Посадові особи органів виконавчої влади змушені діяти в середовищі нормативної нестабільності, що підвищує ризик неоднакового застосування одних і тих самих положень на різних територіях. На практиці це може проявлятися у відмінностях у підходах до перевірки документів, тлумачення критеріїв вразливості, визначення строків звернення або підстав для припинення виплат. Водночас для внутрішньо переміщених осіб та біженців ускладнюється орієнтація в актуальних правилах отримання допомоги чи підтвердження статусу, що безпосередньо впливає на реалізацію їхніх прав.

Фрагментація проявляється не лише у множинності джерел регулювання, а й у тимчасовому характері окремих рішень, що приймаються в умовах підвищеної нормативної мобільності. Запровадження спеціальних, інколи експериментальних механізмів на період воєнного стану, паралельне існування «загальних» і «спеціальних» порядків призначення допомоги або підтвердження статусу формують ситуацію нормативної багатошаровості. У такій конструкції загальні правила співіснують із винятками, спрощеними процедурами та тимчасовими режимами, що застосовуються за наявності додаткових умов або на визначений строк.

На практиці це означає, що одна й та сама особа може підпадати під різні регулятивні режими залежно від дати звернення, території перебування чи специфічних обставин переміщення. Відповідно, адміністративні органи змушені щоразу визначати, який саме порядок підлягає застосуванню, що збільшує тривалість розгляду справ та створює ризик помилкового визначення правового режиму. У випадку оскарження таких рішень суди також стикаються з

необхідністю оцінювати співвідношення тимчасових і загальних норм, що ускладнює формування сталої судової практики.

Подібна модель, хоча й виправдана з точки зору оперативності реагування, ускладнює структурну цілісність правового регулювання. Вона розмиває межі між постійними та тимчасовими правовими інструментами, що створює труднощі у визначенні того, які норми мають пріоритет у конкретній ситуації. Для правозастосувача це означає необхідність постійного моніторингу змін, аналізу співвідношення актів різної юридичної сили та оцінки їх часової дії. Для адресатів адміністративних послуг – ризик непоінформованості щодо актуальних умов реалізації їх прав, особливо з огляду на те, що зміни нерідко стосуються істотних елементів правового статусу: підстав набуття допомоги, строків звернення, переліку необхідних документів або критеріїв перевірки.

Часті зміни процедур, порядків призначення допомоги, правил обліку чи умов отримання статусу безпосередньо впливають на передбачуваність адміністративної діяльності. Принцип правової визначеності як складова верховенства права в таких умовах набуває не декларативного, а практичного значення. Стабільність нормативного середовища є передумовою довіри до державних інституцій, тоді як його надмірна мінливість може спричиняти правову невизначеність, неоднаковість практики та потенційні спори [234].

Нестабільність регуляторного поля ускладнює планування управлінських рішень, підвищує навантаження на посадових осіб, які змушені працювати в режимі постійної адаптації до нових правил, та збільшує ймовірність технічних і правових помилок у правозастосуванні. Одночасно це створює додаткові труднощі для внутрішньо переміщених осіб і біженців, які змушені орієнтуватися у складному та змінному масиві нормативних приписів, часто без достатньої правової підтримки. На практичному рівні це може призводити до повторних звернень, необхідності доукомплектування документів, оскарження відмов або затримок у виплатах, що підвищує соціальну напругу та адміністративне навантаження на систему в цілому.

Окремого значення набуває питання розмежування повноважень у ситуації нормативної турбулентності, коли інтенсивність змін випереджає можливості їх системного узгодження. Якщо коригування нормативної бази одночасно охоплює суміжні сфери – соціальний захист, міграційний контроль, бюджетне фінансування, інформаційні реєстри, – виникає ризик тимчасового «розмивання» компетенцій або їх фактичного дублювання. У таких умовах межі предметів відання окремих органів можуть втрачати чіткість, а функціональні блоки – перетинатися без належної процедурної координації.

За відсутності скоординованого підходу це здатне призводити до конкуренції нормативних приписів, неоднаковості адміністративної практики або різного тлумачення ідентичних положень різними суб’єктами публічної влади. Особливо це проявляється у питаннях перевірки підстав для надання статусу чи соціальних виплат, визначення джерел фінансування відповідних програм, а також у процедурі обміну інформацією між реєстрами. У результаті формуються ситуації, коли формально повноваження не змінюються, однак їх фактична реалізація зазнає трансформації під впливом нових підзаконних рішень, що у практичному вимірі ускладнює визначення відповідального суб’єкта та меж його дискреції.

Крім того, у період нормативної нестабільності зростає значення відомчого регулювання, яке деталізує або конкретизує загальні урядові акти. Це може посилювати асиметрію в підходах різних органів до однакових правових категорій та ускладнювати формування єдиної адміністративної практики. У довгостроковій перспективі така тенденція створює ризик накопичення фрагментарних регулятивних рішень, що потребуватимуть подальшого перегляду або інтеграції в цілісну систему [235].

Сучасний стан розмежування предметів ведення та повноважень у сфері адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців демонструє наявність низки системних проблем, які посилилися в умовах воєнного стану. Йдеться не лише про організаційні труднощі, а про структурні

дисбаланси у моделі публічного управління, що впливають на ефективність реалізації прав відповідних категорій осіб.

Передусім привертає увагу недостатня чіткість меж компетенції між центральними органами виконавчої влади у питаннях, що перебувають на перетині соціального забезпечення та адміністративних процедур. Складність правового статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців обумовлює те, що його реалізація не обмежується лише призначенням соціальної допомоги або прийняттям рішення щодо надання статусу. Йдеться про комплекс управлінських дій, які охоплюють реєстрацію, перевірку даних, документування, доступ до бюджетних програм, міжвідомчий обмін інформацією та контроль за дотриманням встановлених критеріїв.

Соціальні виплати, ведення реєстрів, підтвердження статусу, перевірка підстав для отримання допомоги та контроль за її цільовим використанням нерідко охоплюють одночасно декілька сфер регулювання. Наприклад, рішення про призначення допомоги може вимагати використання міграційних даних, інформації з демографічних або податкових реєстрів, а також відомостей щодо фактичного місця перебування особи. У результаті одна й та сама правова ситуація розглядається крізь призму різних управлінських функцій – соціальної, міграційної, фінансової чи контрольної – що передбачає залучення декількох суб’єктів із відмінними процедурами та межами дискреції.

Проблема полягає не стільки у самому факті міжвідомчої взаємодії, скільки у відсутності достатньо чіткої нормативної деталізації алгоритмів такої взаємодії. Законодавство часто визначає загальні повноваження органів, однак не встановлює послідовності дій у разі виникнення спірної або комплексної ситуації, не окреслює механізмів розподілу відповідальності та не передбачає чітких процедур вирішення колізій. За таких умов зростає ризик перетину компетенцій, коли декілька органів одночасно здійснюють перевірочні чи контрольні функції, або, навпаки,

виникнення «зон відповідальності без суб’єкта», коли жоден орган не бере на себе ініціативу вирішення питання, посилаючись на відсутність прямої компетенції.

Наслідком такої невизначеності може бути затягування строків розгляду заяв, неоднаковість практики застосування норм, а також зниження рівня довіри до адміністративної системи. У контексті принципу належного врядування чіткість компетенцій та процедурної взаємодії виступає не лише організаційною вимогою, а й гарантією реалізації суб’єктивних прав. Саме тому удосконалення механізмів розмежування повноважень у цій сфері має розглядатися як складова забезпечення правової визначеності та ефективності адміністративно-правового регулювання.

Не менш проблемним є дисбаланс між централізованим фінансовим управлінням та фактичною відповідальністю органів місцевого рівня. Формування бюджетних програм, визначення загальних обсягів фінансування, встановлення критеріїв розподілу коштів і порядку їх використання здійснюється на центральному рівні, що відповідає логіці єдності бюджетної системи та контролю за державними видатками. Водночас практична реалізація відповідних гарантій – забезпечення тимчасовим житлом, доступ до соціальної інфраструктури, організація надання адміністративних послуг, супровід внутрішньо переміщених осіб – покладається на органи місцевого самоврядування та територіальні підрозділи виконавчої влади.

Така модель передбачає функціональний розподіл повноважень, однак за відсутності достатніх фінансових ресурсів або ефективних механізмів їх оперативного перерозподілу вона призводить до розриву між нормативно закріпленими гарантіями та реальними можливостями їх забезпечення на місцях. Місцеві органи опиняються в ситуації, коли обсяг їхніх зобов’язань визначається потребами конкретної територіальної громади, тоді як обсяг фінансування не завжди враховує динаміку переміщення населення, навантаження на соціальну інфраструктуру та інші регіональні особливості [236].

Особливо гостро ця проблема проявляється у громадах, які прийняли значну кількість внутрішньо переміщених осіб. Зростання потреб у житловому фонді, освітніх і медичних послугах, соціальному супроводі потребує відповідного ресурсного забезпечення. За умов централізованого визначення бюджетних параметрів місцеві органи мають обмежений вплив на перерозподіл коштів або зміну критеріїв фінансування, що знижує їхню управлінську автономію.

У результаті відповідальність за безпосередню реалізацію прав концентрується на місцевому рівні, тоді як ключові фінансові інструменти залишаються централізованими. Такий дисбаланс може негативно впливати на ефективність адміністративної діяльності, оскільки порушується принцип відповідності повноважень і ресурсів. Для забезпечення реальної дієвості правових гарантій необхідним є узгодження фінансових механізмів із фактичним обсягом делегованих завдань, а також створення гнучких процедур коригування бюджетного забезпечення залежно від змін соціально-демографічної ситуації.

Окремої уваги потребує розширення повноважень військових адміністрацій у період воєнного стану. Їх створення та функціонування передбачене спеціальним законодавством, зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану», що закріплює можливість концентрації управлінських функцій в умовах збройної агресії. Залучення військових адміністрацій до процесів евакуації населення, організації тимчасового розміщення, координації гуманітарної допомоги, відновлення критичної інфраструктури та взаємодії з міжнародними партнерами є об’єктивно зумовленим безпековими викликами та необхідністю оперативного реагування на кризові ситуації.

Водночас розширення їх компетенції змінює усталену модель співвідношення цивільних і військово-адміністративних елементів публічної влади. На практиці військові адміністрації можуть здійснювати функції, які у звичайних умовах належать до відання органів місцевого самоврядування або територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади. Така трансформація

управлінської вертикалі є функціонально виправданою в умовах воєнного стану, однак вона вимагає чіткого нормативного окреслення меж повноважень та процедур взаємодії.

Проблематика полягає в тому, що механізми координації між військовими адміністраціями та цивільними органами не завжди мають достатню деталізацію. Це може спричиняти паралельне прийняття рішень щодо однакових питань, відсутність єдиних стандартів документування управлінських дій, розбіжності у застосуванні процедур або складнощі у визначенні суб'єкта, відповідального за конкретний результат. Особливо це стосується сфер, де перетинаються безпекові та соціальні аспекти, зокрема у питаннях розміщення внутрішньо переміщених осіб, розподілу гуманітарної допомоги чи формування переліків осіб, які потребують додаткової підтримки.

Крім того, розширення компетенції військових адміністрацій може впливати на баланс між централізацією та децентралізацією управління. У довгостроковій перспективі важливо запобігти трансформації тимчасових механізмів у постійні без належної правової оцінки їх доцільності. Принцип пропорційності передбачає, що обсяг спеціальних повноважень має відповідати характеру загрози та не перевищувати меж, необхідних для досягнення легітимної мети. Принцип тимчасовості, своєю чергою, вимагає чіткого розуміння, що такі повноваження мають діяти виключно в межах особливого правового режиму та підлягати перегляду після його припинення [236].

Таким чином, врегулювання меж компетенції військових адміністрацій та їх взаємодії з цивільними органами влади є важливою умовою забезпечення узгодженості публічного управління у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб і біженців. Чіткість розподілу повноважень у цьому контексті має не лише організаційне, а й правозахисне значення, оскільки безпосередньо впливає на ефективність і передбачуваність адміністративних рішень.

Висока нормативна динаміка, притаманна воєнному періоду, додатково ускладнює процес розмежування повноважень. Запровадження та продовження особливого правового режиму відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» супроводжується активним оновленням підзаконної нормативної бази, що регламентує соціальні виплати, порядок обліку внутрішньо переміщених осіб, процедури перевірки статусу та механізми взаємодії органів влади. Часті зміни підзаконних актів, коригування процедур призначення допомоги, оновлення правил обліку або перевірки статусу формують середовище регуляторної нестабільності.

У таких умовах ускладнюється забезпечення послідовності адміністративної практики та збереження єдності підходів до застосування норм. Органи публічної влади змушені діяти в режимі постійної адаптації до нових вимог, що підвищує ризик різнотлумачення положень нормативних актів і виникнення практичних розбіжностей на місцях. Нестабільність процедур негативно впливає на принцип правової визначеності, який є складовою верховенства права, та ускладнює прогнозованість дій органів влади як для посадових осіб, так і для внутрішньо переміщених осіб і біженців.

Крім того, часті зміни регуляторного середовища створюють додаткове навантаження на інформаційні системи, механізми обміну даними та внутрішні адміністративні інструкції, що потребують оперативного оновлення. За відсутності належної координації між суб’єктами владних повноважень це може призводити до фрагментарності управлінських рішень та тимчасових прогалин у реалізації прав.

У сукупності зазначені аспекти свідчать про необхідність удосконалення моделі розмежування повноважень у досліджуваній сфері. Йдеться не лише про формальне уточнення компетенції окремих органів, а про формування системного підходу до координації їх діяльності, забезпечення ресурсної збалансованості та нормативної узгодженості управлінських механізмів. Доцільним є впровадження

стабілізаційних механізмів, які б мінімізували частоту змін ключових процедур або передбачали перехідні періоди для їх імплементації [237].

Лише за умови чіткого визначення меж відповідальності, процедур взаємодії та забезпечення нормативної передбачуваності можливо досягти належного рівня ефективності адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців у період дії спеціального правового режиму.

Таким чином, в умовах дії воєнного стану система розмежування предметів ведення та повноважень у сфері адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців зазнала суттєвої трансформації. Формально збережена компетенційна структура органів публічної влади фактично функціонує в умовах перерозподілу управлінського впливу, що зумовлено пріоритетністю безпекового компонента та необхідністю оперативного реагування на масове переміщення населення.

Співвідношення повноважень між Кабінетом Міністрів України, Міністерством соціальної політики, сім'ї та єдності України та Державною міграційною службою України зберігає функціональну диференціацію, однак на практиці супроводжується перетином адміністративних процедур, недостатньою інтеграцією інформаційних ресурсів і складністю координації. Це впливає на стабільність і передбачуваність реалізації адміністративно-правових гарантій статусу відповідних категорій осіб.

На місцевому рівні органи місцевого самоврядування фактично виконують основне навантаження щодо забезпечення життєвих потреб внутрішньо переміщених осіб, проте делегований характер їх повноважень і залежність від централізованого фінансового забезпечення зумовлюють дисбаланс між обсягом відповідальності та реальними управлінськими можливостями. Додаткову складність створює функціонування військових адміністрацій, що призводить до часткового накладення компетенцій і зміщення акцентів у бік безпекового управління.

Отже, сучасний стан розмежування предметів ведення та повноважень у досліджуваній сфері характеризується поєднанням нормативно визначеної структури та фактичної управлінської багаторівневості, посиленої умовами воєнного стану. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення координаційних механізмів, чіткого визначення меж відповідальності суб'єктів публічної влади та забезпечення узгодженості адміністративних процедур задля гарантування стабільності правового статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців.

3.2. Особливості здійснення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері реалізації правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб

До системи правових засад формування та реалізації соціальної політики щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні належить сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які охоплюють як національний, так і міжнародний рівні правового регулювання. Такий комплексний характер правової основи обумовлений специфікою правового статусу ВПО, що поєднує елементи конституційних гарантій прав людини, соціального забезпечення та спеціального правового регулювання, пов'язаного з наслідками збройного конфлікту та внутрішнього переміщення населення.

Ключове місце у зазначеній системі належить Конституції України [238], положення якої визначають базові стандарти правового статусу особи та громадянина. Зокрема, конституційні норми закріплюють принцип рівності всіх громадян перед законом, заборону будь-яких форм дискримінації, у тому числі за ознакою місця проживання, а також гарантують право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право на житло та достатній життєвий рівень. Вказані положення мають фундаментальне значення для забезпечення прав ВПО, оскільки визначають межі допустимого втручання держави у сферу прав і свобод

людини та формують основу для подальшої деталізації відповідних гарантій у галузевому законодавстві.

Розвитком конституційних положень у досліджуваній сфері є спеціальне законодавство, насамперед Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [22]. Особливого значення набувають положення цього Закону, що регламентують порядок обліку та реєстрації ВПО, адже саме від належного функціонування відповідних процедур залежить можливість реалізації особами своїх соціальних прав. Крім того, Закон визначає компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що забезпечують реалізацію державної політики у цій сфері, формуючи таким чином інституційний механізм захисту прав ВПО.

Водночас важливе місце у системі правового регулювання займає Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [239], який визначає правовий статус, організацію та повноваження органів місцевого самоврядування, у тому числі у сфері соціального захисту населення. Значення цього Закону у контексті досліджуваної проблематики зумовлене тим, що саме органи місцевого самоврядування виступають безпосередніми суб’єктами реалізації соціальної політики щодо ВПО на місцях, забезпечуючи її практичне втілення у життя.

Окрему групу джерел становлять підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, які деталізують порядок реалізації законодавчих положень у сфері соціального забезпечення ВПО. Зокрема, йдеться про акти, що регулюють питання компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб [240], порядок надання державної підтримки та механізми виплати допомоги на проживання [43]. Саме ці нормативні акти забезпечують практичну реалізацію соціальних гарантій, встановлюючи чіткі процедури отримання відповідних видів допомоги, визначаючи коло суб’єктів, уповноважених на їх надання, та закріплюючи джерела фінансування таких заходів.

Особливу роль у реалізації соціальної політики щодо ВПО відіграють органи місцевого самоврядування, повноваження яких у цій сфері визначені, зокрема, статтею 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відповідно до зазначеної норми, повноваження виконавчих органів місцевих рад у сфері соціального захисту населення поділяються на власні та делеговані. Такий поділ відображає дуалістичну природу діяльності органів місцевого самоврядування, які, з одного боку, реалізують власну компетенцію, а з іншого – виконують функції, делеговані державою.

До власних повноважень, зокрема, належить право встановлювати додаткові, порівняно із законодавчо визначеними, гарантії соціального захисту населення за рахунок коштів місцевих бюджетів або інших не заборонених джерел фінансування. Значення цього повноваження полягає у можливості гнучкого реагування на потреби конкретної територіальної громади, що особливо актуально в умовах масового внутрішнього переміщення населення.

Практична реалізація зазначеного повноваження може проявлятися у різних формах, зокрема у наданні матеріальної допомоги на вирішення соціально-побутових питань, фінансуванні лікування, підтримці сімей загиблих військовослужбовців, забезпеченні додаткових виплат соціально вразливим категоріям населення тощо. У контексті забезпечення прав ВПО це дозволяє органам місцевого самоврядування адаптувати соціальну політику до реальних умов та потреб переміщених осіб, враховуючи специфіку кожної громади.

Разом із тим слід звернути увагу на те, що фінансові можливості територіальних громад суттєво відрізняються, що зумовлює нерівномірність у рівні соціального захисту ВПО [241]. У громадах із достатнім ресурсним потенціалом можуть реалізовуватися комплексні програми підтримки, тоді як у менш забезпечених громадах такі заходи мають обмежений характер або взагалі не здійснюються. Це, у свою чергу, породжує проблему забезпечення рівності доступу до соціальних гарантій, що є одним із ключових принципів соціальної держави.

Додатковою проблемою є недостатня нормативна визначеність механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування з благодійними та громадськими організаціями, що обмежує можливості залучення додаткових ресурсів для підтримки ВПО [242]. У сучасних умовах така взаємодія є вкрай важливою, оскільки дозволяє компенсувати обмеженість бюджетних ресурсів та підвищити ефективність соціальної політики.

Окремої уваги заслуговує проблема відсутності у чинному законодавстві чітко визначених повноважень органів місцевого самоврядування щодо внутрішньо переміщених осіб [22]. Аналіз статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» свідчить про те, що ВПО не включені до переліку категорій осіб, щодо яких передбачено надання відповідної підтримки. Така законодавча прогалина негативно впливає на ефективність реалізації соціальної політики, оскільки створює правову невизначеність та сприяє формуванню неоднорідної практики на місцях.

З огляду на це, доцільним видається внесення змін до законодавства з метою чіткого закріплення повноважень органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав та інтересів ВПО. Це дозволить не лише підвищити рівень правової визначеності, а й сприятиме уніфікації практики застосування відповідних норм.

Водночас слід зазначити, що окремі повноваження органів місцевого самоврядування щодо ВПО передбачені спеціальним законодавством. Зокрема, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» надає їм право формувати фонди житла для тимчасового проживання ВПО, надавати житлові приміщення з комунальної власності, а також сприяти у набутті прав на земельні ділянки.

Окрім нормативних аспектів, суттєвою проблемою залишається питання забезпечення ВПО житлом. Навіть за наявності відповідних повноважень органів

місцевого самоврядування, обмеженість житлового фонду та фінансових ресурсів значно ускладнює вирішення цього питання.

У системі інституційного забезпечення прав ВПО органи місцевого самоврядування займають ключове місце, що зумовлено їх близькістю до потреб населення та наявністю відповідних ресурсів для їх задоволення. Процеси децентралізації сприяли розширенню їх повноважень та підвищенню ролі у вирішенні соціальних питань.

Водночас умови воєнного стану суттєво ускладнюють діяльність органів місцевого самоврядування, покладаючи на них додаткові функції, пов’язані із забезпеченням безпеки, ліквідацією наслідків воєнних дій, підтримкою Збройних Сил України та взаємодією з військовими адміністраціями.

У цьому контексті особливого значення набуває роль держави, яка повинна забезпечити належне фінансування заходів соціальної підтримки ВПО, гарантувати відкритість інформації про соціальні права та механізми їх реалізації, а також забезпечити прозорість і підзвітність діяльності органів влади у цій сфері.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах визначеної законодавством компетенції покликані забезпечувати вирішення широкого спектра питань, пов’язаних із задоволенням базових і спеціальних потреб внутрішньо переміщених осіб. До таких належать, зокрема, питання забезпечення житлом, доступу до медичних послуг, освіти, пенсійного забезпечення, соціального захисту та працевлаштування. Водночас важливим напрямом їх діяльності є сприяння у відновленні втрачених документів, оформленні документів, що посвідчують особу або підтверджують громадянство України, надання гуманітарної допомоги, забезпечення харчуванням, а також сприяння возз’єднанню сімей, які зазнали вимушеного переміщення [243].

Ефективність функціонування зазначених органів у сфері забезпечення прав ВПО безпосередньо залежить від низки взаємопов’язаних чинників. Серед них доцільно виокремити якість нормативно-правового регулювання, рівень

інституційної спроможності відповідних органів, професійну підготовку їх посадових осіб, наявність фінансових і матеріально-технічних ресурсів, а також ефективність комунікації з самими внутрішньо переміщеними особами. Відсутність хоча б одного із зазначених елементів може суттєво знижувати результативність реалізації соціальної політики.

Нормативне закріплення повноважень органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав ВПО здійснюється, зокрема, у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [22]. Відповідно до частини дев'ятої статті 11 зазначеного Закону, ОМС наділені комплексом повноважень, які можна систематизувати за окремими напрямами.

У сфері житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб органи місцевого самоврядування виконують функції щодо інформування відповідних державних органів про наявні можливості для тимчасового розміщення ВПО, оцінки стану інфраструктури та умов проживання, а також безпосереднього надання житлових приміщень із комунального фонду у тимчасове безоплатне користування. Особливе значення має забезпечення житлом дитячих будинків сімейного типу та інших форм сімейного виховання, які були змушені залишити місце постійного проживання.

У контексті реалізації права ВПО на землю органи місцевого самоврядування уповноважені вирішувати питання щодо надання земельних ділянок із земель комунальної власності за місцем фактичного перебування таких осіб [244]. Зазначене повноваження є важливим елементом інтеграції ВПО у приймаючі громади, оскільки створює передумови для їх довгострокового закріплення на відповідній території.

Крім того, законодавство передбачає участь органів місцевого самоврядування у сприянні переміщенню майна внутрішньо переміщених осіб, що є важливим аспектом реалізації права власності та відновлення нормальних умов життєдіяльності.

Суттєве місце серед повноважень ОМС займають функції у сфері забезпечення доступу ВПО до соціальних, освітніх та медичних послуг. Зокрема, вони забезпечують надання медичної допомоги у комунальних закладах охорони здоров'я, організовують доступ дітей до дошкільної та загальної середньої освіти, здійснюють заходи соціального захисту найбільш вразливих категорій, включаючи дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [245].

Особливого значення набувають повноваження органів місцевого самоврядування у сфері опіки та піклування, зокрема щодо дітей, які переміщені без супроводу батьків або законних представників. У таких випадках ОМС здійснюють заходи з ідентифікації дитини, пошуку її родичів, а також забезпечення належних умов для її тимчасового або постійного влаштування.

Водночас наведений перелік повноважень не є вичерпним, що обумовлено як нормами законодавства про місцеве самоврядування, так і широкою дискрецією органів місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення. Це створює можливості для гнучкого реагування на потреби ВПО, однак водночас може призводити до неоднакової практики застосування законодавства.

Додатковим нормативним підґрунтям виступає Закон України «Про соціальні послуги» [246], який передбачає надання спеціалізованих соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам, зокрема у сфері соціальної адаптації, реінтеграції та підтримки їх життєдіяльності.

Механізм забезпечення прав ВПО в Україні має комплексний характер і включає низку взаємопов'язаних елементів. Одним із ключових інструментів є розробка та реалізація місцевих програм підтримки ВПО [247], які передбачають надання матеріальної допомоги, забезпечення житлом, створення умов для доступу до освіти та медичних послуг, а також сприяння працевлаштуванню. Такі програми спрямовані не лише на задоволення поточних потреб ВПО, а й на їх довгострокову інтеграцію у приймаючі громади.

Важливим елементом соціальної політики є сприяння зайнятості ВПО [248], що включає реалізацію програм професійної підготовки, підвищення кваліфікації та підтримки підприємницької діяльності. Це сприяє економічній самостійності внутрішньо переміщених осіб та зменшує їх залежність від державної допомоги.

Соціальна підтримка ВПО передбачає надання широкого спектра послуг, включаючи психологічну допомогу, юридичне консультування та заходи соціальної адаптації. Важливу роль у цьому процесі відіграє співпраця органів місцевого самоврядування з громадськими та міжнародними організаціями.

Таким чином, механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні є багаторівневим і комплексним, що включає взаємодію різних суб'єктів та використання різноманітних інструментів соціальної політики.

Водночас удосконалення зазначеного механізму потребує системного підходу, що передбачає, зокрема, вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення ефективності діяльності органів влади, забезпечення належного фінансування та розвитку інституційної спроможності.

Фінансове забезпечення виступає одним із ключових елементів ефективного функціонування механізму захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), оскільки саме від достатності та раціонального розподілу фінансових ресурсів залежить можливість реалізації більшості соціальних гарантій, передбачених законодавством. У сучасних умовах внутрішнього переміщення, спричиненого збройною агресією, фінансова складова державної політики набуває особливого значення, адже масштаби потреб ВПО значно перевищують можливості окремих територіальних громад.

У цьому контексті одним із першочергових завдань є збільшення обсягів фінансування як на державному, так і на місцевому рівнях. Йдеться не лише про розширення бюджетних асигнувань, а й про диверсифікацію джерел фінансування, зокрема шляхом активного залучення міжнародної технічної допомоги, грантових ресурсів та донорських програм. Важливим напрямом удосконалення фінансового

механізму є створення спеціалізованих фондів підтримки ВПО, які б забезпечували цільове використання коштів та підвищували прозорість їх розподілу.

Окрему увагу слід приділити удосконаленню механізмів контролю за використанням фінансових ресурсів, що сприятиме підвищенню довіри з боку як внутрішньо переміщених осіб, так і міжнародних партнерів. У цьому аспекті доцільним є впровадження сучасних інструментів фінансового моніторингу, електронного управління бюджетними коштами та відкритих реєстрів фінансування відповідних програм.

Одним із найбільш проблемних напрямів забезпечення прав ВПО залишається житлове питання, що обумовлює необхідність удосконалення відповідних механізмів на місцевому рівні [249]. Органи місцевого самоврядування повинні відігравати активнішу роль у реалізації житлової політики, зокрема шляхом налагодження ефективної співпраці з приватним сектором, забудовниками та міжнародними організаціями. Така взаємодія дозволить реалізовувати проєкти соціального житла, зменшуючи фінансове навантаження на місцеві бюджети.

Важливим кроком у цьому напрямі є спрощення адміністративних процедур, пов’язаних із отриманням житла ВПО. Зокрема, доцільним є запровадження електронних черг, автоматизованих реєстрів та інформаційних систем, які забезпечують прозорість і доступність відповідних процесів. Це дозволить мінімізувати бюрократичні перепони, зменшити корупційні ризики та прискорити надання житла особам, які його потребують [250].

Не менш важливим є забезпечення належних умов проживання у місцях тимчасового розміщення ВПО [251]. Йдеться про необхідність проведення ремонтних робіт, забезпечення житлових приміщень меблями, побутовою технікою та іншими необхідними елементами для створення гідних умов проживання. У цьому контексті важливим є дотримання мінімальних стандартів житлового забезпечення, які відповідають міжнародним вимогам у сфері прав людини.

Освіта відіграє визначальну роль у процесі соціальної інтеграції ВПО, оскільки забезпечує формування людського капіталу та створює передумови для подальшої економічної самостійності. У зв’язку з цим органи місцевого самоврядування повинні розробляти та впроваджувати спеціалізовані освітні програми, спрямовані на підтримку дітей та молоді з числа ВПО. Такі програми можуть включати додаткові освітні заняття, психологічний супровід, а також заходи, спрямовані на інтеграцію у нове соціальне середовище.

Особливу увагу слід приділити забезпеченню доступу до вищої освіти для молоді з числа ВПО, що може реалізовуватися шляхом надання стипендій, грантів, пільгових умов вступу та інших форм підтримки. У цьому контексті важливою є співпраця органів місцевого самоврядування з освітніми установами, що дозволяє формувати комплексні програми підтримки та сприяти інтеграції молоді у професійне середовище.

Не менш значущим напрямом є забезпечення доступу ВПО до якісних медичних послуг, що включає як первинну, так і спеціалізовану медичну допомогу. Для цього необхідно забезпечити належне фінансування медичних програм, передбачити можливість безоплатного отримання лікарських засобів, а також організувати регулярні медичні огляди.

Особливу роль у цьому процесі відіграють мобільні медичні бригади, які дозволяють забезпечити доступ до медичних послуг у місцях компактного проживання ВПО, зокрема у віддалених або малозабезпечених територіях [252]. Крім того, важливим є розвиток системи психосоціальної підтримки, що включає надання психологічної допомоги, соціального супроводу та проведення реабілітаційних заходів.

Забезпечення зайнятості ВПО є важливим фактором їх соціальної стабільності та економічної незалежності. У цьому контексті органи місцевого самоврядування впроваджують програми професійної підготовки та перепідготовки, чим сприяють

розвитку підприємницької діяльності, а також створюють умови для працевлаштування ВПО [253].

Особливого значення набуває підтримка малого та середнього бізнесу серед ВПО, зокрема через механізми мікрокредитування, грантової підтримки та податкових стимулів. Взаємодія органів місцевого самоврядування з бізнесом дозволяє не лише забезпечити зайнятість внутрішньо переміщених осіб, а й сприяє економічному розвитку територіальних громад [254].

Важливу роль у системі забезпечення прав ВПО відіграють інститути громадянського суспільства, зокрема громадські організації та волонтерські об’єднання, які створюються за участі в тому числі місцевої влади. Їх діяльність спрямована на надання гуманітарної допомоги, соціальної підтримки, правового консультування та психологічної допомоги [255].

У цьому зв’язку доцільним є розширення співпраці між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями, що дозволить підвищити ефективність реалізації соціальних програм та забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем ВПО. Важливим також є створення умов для розвитку волонтерського руху, включаючи надання організаційної та ресурсної підтримки.

Правовий режим воєнного стану суттєво впливає на діяльність органів місцевого самоврядування, розширюючи їх можливості у сфері реагування на виклики, пов’язані із забезпеченням прав осіб, які постраждали від війни [256]. Відповідно до законодавства, органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об’єднання до процесу формування та реалізації політики щодо ВПО, що сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень [257].

Водночас важливим елементом демократичного контролю є можливість територіальних громад та інститутів громадянського суспільства оцінювати діяльність органів місцевого самоврядування, у тому числі у сфері забезпечення прав ВПО. У разі порушення законодавства або бездіяльності відповідних органів

передбачено можливість судового захисту прав та інтересів громадян, що є безперечним механізмом, що сприяє захисту прав населення, не лише ВПО.

Слід зазначити, що процес нормативно-правового закріплення повноважень органів місцевого самоврядування у досліджуваній сфері має еволюційний характер і характеризується певною фрагментарністю. Більшість законодавчих актів мають рамковий характер, що обумовлює необхідність деталізації відповідних положень у підзаконних нормативно-правових актах.

Серед таких актів важливе місце займають постанови Кабінету Міністрів України, які регулюють питання обліку ВПО, здійснення соціальних виплат, формування житлового фонду та фінансування соціальних послуг. Крім того, значну роль відіграють стратегічні документи, спрямовані на інтеграцію ВПО та формування довгострокових рішень у цій сфері.

Особливе значення мають місцеві програми, які виступають інструментом реалізації муніципальної політики щодо підтримки ВПО. Саме на рівні територіальних громад відбувається адаптація загальнодержавних рішень до конкретних умов та потреб населення.

Водночас слід констатувати, що наявний нормативний потенціал органів місцевого самоврядування не завжди реалізується у повному обсязі. У зв’язку з цим доцільним є активніше залучення громадських організацій, які представляють інтереси ВПО, до процесів формування та реалізації місцевої політики.

Формування ефективної муніципальної політики у сфері забезпечення прав ВПО повинно базуватися на комплексному аналізі потреб внутрішньо переміщених осіб, їх намірів щодо інтеграції у приймаючі громади та рівня соціально-економічної адаптації. Такий підхід дозволить забезпечити адресність соціальної підтримки та підвищити ефективність використання наявних ресурсів.

Завершення активної фази воєнних дій та деокупація тимчасово окупованих територій України не означатимуть автоматичного і швидкого повернення внутрішньо переміщених осіб до місць їх попереднього проживання. Це зумовлено

комплексом об’єктивних чинників, серед яких першочергове значення мають необхідність проведення масштабного гуманітарного розмінування, відновлення зруйнованої критичної та соціальної інфраструктури, а також забезпечення належних безпекових умов для життя населення [258].

У зв’язку з цим територіальні громади, що прийняли значну кількість внутрішньо переміщених осіб, повинні бути готовими до різних сценаріїв розвитку подій, включаючи як короткострокове, так і середньострокове та довгострокове проживання ВПО на їх території. Демографічні тенденції свідчать про те, що значна частина переміщених осіб інтегрується у приймаючі громади та не планує повернення у найближчій перспективі. Це, у свою чергу, актуалізує питання формування сталих моделей інтеграції та реінтеграції ВПО.

Інтеграційні процеси щодо внутрішньо переміщених осіб можуть здійснюватися на декількох рівнях, зокрема державному, регіональному та місцевому, із залученням широкого кола суб’єктів – органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. При цьому найбільш ефективним визнається комплексний підхід, що ґрунтується на координації дій усіх зазначених суб’єктів та їх взаємодії у процесі реалізації політики щодо ВПО.

Важливим інструментом формування ефективної муніципальної політики у сфері забезпечення прав ВПО є використання якісних статистичних даних, зокрема гендерно дезагрегованої інформації щодо внутрішньо переміщених осіб [259]. Такий підхід дозволяє враховувати специфіку потреб різних категорій населення та забезпечувати адресність соціальної підтримки.

З огляду на різноманітність правового статусу та життєвих обставин ВПО, органи місцевого самоврядування повинні застосовувати диференційований підхід до їх підтримки. Доцільно виокремлювати окремі групи внутрішньо переміщених осіб, зокрема тих, які перемістилися після 24 лютого 2022 року, осіб, переміщених у період з 2014 року до початку повномасштабного вторгнення, осіб, які зазнали

повторного переміщення, а також осіб, які здійснюють представництво інтересів ВПО.

Крім того, увага органів місцевого самоврядування має бути спрямована не лише на самих внутрішньо переміщених осіб, а й на інші соціальні групи, на які вимушене переміщення чинить безпосередній або опосередкований вплив. До таких груп належать, зокрема, особи, які приймають ВПО у своїх домогосподарствах, волонтери, представники громадських організацій, працівники закладів освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, а також члени приймаючих громад.

Для зазначених категорій осіб важливо забезпечити не лише матеріальну, а й організаційну, інформаційну, психологічну та інституційну підтримку, що сприятиме зниженню соціальної напруги та формуванню сприятливого соціального середовища у громадах.

Застосування так званих позитивних дій (affirmative actions) у сфері забезпечення прав ВПО на місцевому рівні є виправданим та необхідним з огляду на специфіку правового режиму воєнного стану. У таких умовах органи місцевого самоврядування повинні приділяти особливу увагу забезпеченню базових прав людини, серед яких ключове значення мають право на життя, безпеку, соціальний захист, житло та рівність у реалізації конституційних прав і свобод.

Реалізація зазначених прав забезпечується через систему організаційних та правових заходів, що здійснюються органами місцевого самоврядування у межах їх компетенції. Водночас важливим є забезпечення балансу між потребами внутрішньо переміщених осіб та інтересами членів приймаючих громад, що дозволяє уникнути соціальних конфліктів та сприяє гармонізації суспільних відносин.

У сучасних умовах стратегічне планування місцевої політики щодо ВПО повинно базуватися на розумінні того, що процес їх повернення до місць постійного проживання може бути тривалим і складним. Відповідно, пріоритет має надаватися заходам, спрямованим на довгострокову інтеграцію ВПО у приймаючі громади.

Важливим аспектом інтеграції внутрішньо переміщених осіб є реалізація ними політичних прав, зокрема права брати участь в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні. Залучення ВПО до політичного життя громади сприяє їх соціальній інтеграції, формує відчуття належності до відповідної територіальної спільноти та підвищує рівень довіри до органів влади.

Участь внутрішньо переміщених осіб у місцевих виборах є важливим елементом їх інтеграції, оскільки дозволяє їм впливати на формування органів місцевого самоврядування та прийняття управлінських рішень. Це, у свою чергу, сприяє врахуванню інтересів ВПО у місцевій політиці та забезпечує більш ефективне представництво їх потреб.

Загалом, рівень забезпечення прав ВПО, включаючи реалізацію принципів рівності та недискримінації, доступ до соціальних гарантій та можливість участі у суспільно-політичному житті, може розглядатися як індикатор рівня розвитку демократичної, соціальної та правової держави.

У цьому контексті особливого значення набуває впровадження механізмів партисипативної демократії, які дозволяють забезпечити активну участь ВПО у процесах прийняття рішень на місцевому рівні. До таких механізмів належать громадські слухання, консультації з громадськістю, участь у дорадчих органах, подання місцевих ініціатив тощо.

Перевагою зазначених форм участі є їх доступність, оперативність та відносно низькі фінансові витрати, що робить їх ефективним інструментом налагодження комунікації між органами місцевого самоврядування та внутрішньо переміщеними особами.

В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення особливої актуальності набуває питання підвищення професійного рівня працівників органів місцевого самоврядування. Йдеться про необхідність формування у них спеціалізованих знань і навичок, пов’язаних із забезпеченням прав ВПО, а також здатності ефективно реагувати на нові виклики та ризики.

Важливими складовими професіоналізації є підвищення рівня відповідальності муніципальних службовців, формування їх морально-етичних та патріотичних цінностей, а також розвиток практичних навичок застосування законодавства в умовах воєнного стану.

З огляду на це доцільним є впровадження системи постійного навчання та підвищення кваліфікації працівників органів місцевого самоврядування, що включає проведення тренінгів, семінарів, обмін досвідом та використання кращих практик у сфері підтримки ВПО.

Таким чином, ефективне забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб у сучасних умовах потребує комплексного підходу, що поєднує належне нормативно-правове регулювання, достатнє фінансове забезпечення, ефективну інституційну організацію та активну участь громадянського суспільства. Особлива роль у цьому процесі належить органам місцевого самоврядування, які виступають ключовими суб’єктами реалізації відповідної політики на місцевому рівні.

Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) є одним із ключових напрямів удосконалення сучасної соціальної політики держави. З огляду на масштаби внутрішнього переміщення, спричиненого збройною агресією, саме органи місцевого самоврядування виступають центральною ланкою у практичній реалізації відповідних гарантій, що обумовлює необхідність підвищення їх організаційної, ресурсної та управлінської спроможності.

У цьому контексті доцільно виокремити низку пріоритетних напрямів, реалізація яких сприятиме зміцненню інституційного потенціалу органів місцевого самоврядування. Передусім йдеться про необхідність забезпечення належної координації діяльності між органами місцевого самоврядування та органами державної влади, які здійснюють реалізацію, охорону та захист прав ВПО. Така координація повинна мати системний характер і базуватися на чітко визначених

механізмах взаємодії, що дозволить уникнути дублювання функцій та підвищити ефективність управлінських рішень [260].

Важливим елементом є також удосконалення системи обліку внутрішньо переміщених осіб та їх потреб. Формування єдиного, актуального та інтегрованого реєстру ВПО створює передумови для ефективного планування соціальної політики, зокрема у сфері житлового забезпечення, працевлаштування та освіти. Наявність достовірних даних дозволяє органам місцевого самоврядування приймати обґрунтовані рішення та забезпечувати адресність соціальної підтримки.

Не менш важливим є ресурсне забезпечення реалізації правового статусу ВПО, що включає як фінансові, так і організаційні складові. У цьому контексті особливого значення набуває укладення меморандумів та інших форм співпраці з національними і міжнародними організаціями, спрямованих на залучення додаткових ресурсів для підтримки ВПО. Така взаємодія дозволяє розширити можливості органів місцевого самоврядування та підвищити ефективність реалізації соціальних програм.

Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування є необхідною умовою забезпечення належного рівня реалізації прав і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб. Разом із тим слід констатувати, що існуючий правовий режим воєнного стану значною мірою розширює можливості органів місцевого самоврядування впливати на становище осіб, які постраждали від війни.

Незважаючи на достатній рівень нормативно-правового закріплення повноважень органів місцевого самоврядування, на практиці спостерігається недостатній рівень використання наданих їм можливостей. Це свідчить про необхідність не лише вдосконалення законодавства, а й підвищення ефективності його реалізації.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання залучення інститутів громадянського суспільства, зокрема громадських організацій, що представляють інтереси ВПО, до процесів формування та реалізації місцевої

політики. Такий підхід сприяє підвищенню рівня прозорості управлінських рішень, забезпечує врахування потреб ВПО та формує партнерську модель взаємодії між владою та громадськістю.

Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав ВПО визначається комплексом взаємопов'язаних чинників, серед яких ключове значення мають якість нормативно-правового регулювання, рівень інституційної спроможності, наявність ресурсного забезпечення, професіоналізм посадових осіб, а також налагоджена комунікація з внутрішньо переміщеними особами.

Формування муніципальної політики у досліджуваній сфері повинно здійснюватися на основі системного аналізу потреб ВПО, їх намірів щодо інтеграції у приймаючі громади та рівня соціально-економічної адаптації. Такий підхід дозволяє забезпечити ефективне використання ресурсів та підвищити результативність соціальних програм [261].

Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями та благодійними фондами є важливим елементом сучасної моделі соціальної політики. Вона дозволяє поєднати адміністративний та інфраструктурний потенціал місцевої влади з гнучкістю, мобільністю та експертністю громадського сектору.

Зазначена взаємодія може реалізовуватися у різних формах, зокрема через спільну розробку житлових програм, залучення міжнародної фінансової допомоги, участь у грантових проєктах, створення об'єктів тимчасового розміщення ВПО, а також реалізацію інших соціальних ініціатив. Водночас підтримка волонтерських ініціатив повинна мати системний характер і включати не лише матеріальну, а й організаційну, інформаційну та правову допомогу.

Разом із тим слід звернути увагу на відсутність чітко визначеного правового механізму взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими та благодійними організаціями. На практиці така співпраця здійснюється переважно на

основі меморандумів, угод або в межах реалізації окремих проєктів, що свідчить про її фрагментарний характер.

У зв’язку з цим доцільним є нормативне закріплення мінімальних стандартів та процедур такої взаємодії, що дозволить забезпечити її системність, прозорість та правову визначеність. Це сприятиме підвищенню ефективності використання ресурсів та зміцненню довіри між суб’єктами відповідних правовідносин.

У сучасних умовах органи місцевого самоврядування відіграють визначальну роль у формуванні та реалізації соціальної політики, особливо в умовах значного зростання кількості ВПО. Процеси децентралізації зумовили передачу значної частини повноважень у сфері соціального захисту на місцевий рівень, що підвищує відповідальність територіальних громад за забезпечення прав ВПО [261].

Разом із тим існуюча система правового регулювання у цій сфері не повною мірою відповідає сучасним викликам, оскільки характеризується фрагментарністю та недостатньою узгодженістю. Це обумовлює необхідність формування комплексного підходу до вдосконалення законодавства.

Зокрема, актуальним є внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» з метою деталізації повноважень органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав ВПО. Крім того, доцільним є розроблення окремого нормативно-правового акта, який би регламентував порядок взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими та благодійними організаціями у сфері соціального забезпечення ВПО.

Не менш важливим є підвищення адміністративної спроможності органів місцевого самоврядування, зокрема у сфері управління соціальним житлом та надання соціальних послуг. У цьому контексті доцільним є запровадження стандартів прозорості, підзвітності та ефективності реалізації соціальних програм [262].

Таким чином, забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні є складним, багаторівневим процесом, що потребує комплексного підходу та узгоджених дій усіх суб'єктів публічної влади та громадянського суспільства.

Подальший розвиток механізму захисту прав ВПО повинен ґрунтуватися на вдосконаленні нормативно-правової бази, посиленні фінансового забезпечення, підвищенні інституційної спроможності органів влади та розширенні участі громадськості у відповідних процесах.

Водночас в умовах значного навантаження на органи місцевого самоврядування окремі їх повноваження у сфері підтримки ВПО потребують перегляду та оптимізації. Особливо це стосується дискреційних повноважень, які повинні бути більш чітко врегульовані з метою забезпечення єдності правозастосовної практики та недопущення зловживань.

У підсумку слід зазначити, що ефективна реалізація політики щодо внутрішньо переміщених осіб є важливим індикатором спроможності держави забезпечувати права людини в умовах кризових ситуацій. Вона потребує системного вдосконалення як на нормативному, так і на інституційному рівнях, а також активної взаємодії між державою, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством.

ВИСНОВКИ

1. Адміністративно-правове регулювання статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб становить складний багаторівневий механізм публічно-правового впливу, спрямований на впорядкування відносин між особою, яка зазнала вимушеного переміщення, та суб'єктами публічної адміністрації. Його зміст не обмежується встановленням правових норм, а охоплює також інституційні засади діяльності компетентних органів, процедурні механізми прийняття управлінських рішень та систему контролю за їх законністю.

Аналіз доктринальних підходів дозволяє констатувати еволюцію наукового розуміння адміністративно-правового регулювання: від класичної управлінської моделі, орієнтованої на організацію діяльності державних органів, до людиноцентричної парадигми, у межах якої ключове значення набувають гарантії реалізації та захисту прав особи у взаємодії з публічною владою. У сучасному науковому дискурсі ці підходи інтегруються в інституційно-процедурну концепцію, що розглядає адміністративно-правове регулювання як цілісну систему, яка поєднує нормативний, компетенційний, процедурний і контрольний елементи.

У цьому контексті адміністративно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб постає як різновид спеціального адміністративно-правового статусу, що формується на основі поєднання матеріальних прав і обов'язків із процедурними гарантіями їх реалізації. Його набуття, зміна та припинення відбуваються через застосування адміністративних процедур і прийняття індивідуальних адміністративних актів у межах компетенції уповноважених органів публічної влади.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання забезпечує юридичну інституціоналізацію спеціального статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб, створюючи нормативні та організаційні передумови для реалізації їх прав і законних інтересів у сфері публічного управління. Це формує теоретичне підґрунтя для

подальшого аналізу особливостей правового режиму відповідних категорій осіб та механізмів його практичної реалізації.

2. Визначення статусу внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах збройної агресії проти України відбувається у принципово зміненому адміністративно-правовому середовищі, сформованому під впливом воєнного стану та масового вимушеного переміщення населення. У цих умовах трансформації зазнає передусім процесуальний вимір адміністративно-правового регулювання: модифікуються адміністративні процедури, змінюються організаційні моделі діяльності компетентних органів, розширюється використання електронних інструментів взаємодії та адаптуються підходи до оцінки доказів.

Проведений аналіз свідчить, що воєнний стан не змінює юридичної природи спеціального адміністративно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб, однак істотно впливає на механізм його встановлення. Спрощення окремих процедурних вимог, скорочення строків прийняття рішень, цифровізація адміністративних процесів та гнучкість доказових стандартів спрямовані на забезпечення доступності статусу для осіб, які перебувають у стані вимушеного переміщення та часто позбавлені можливості підтвердити обставини свого становища традиційними документальними засобами.

Водночас адаптація адміністративних процедур до умов воєнного часу супроводжується низкою потенційних ризиків, пов’язаних із розширенням адміністративної дискреції, зниженням стандартів мотивації індивідуальних адміністративних актів та можливими відхиленнями у єдності правозастосовної практики. Це зумовлює необхідність збереження балансу між оперативністю управлінських рішень і дотриманням фундаментальних принципів адміністративного права – законності, правової визначеності, пропорційності та обґрунтованості адміністративного акта.

Важливим елементом формування сучасної моделі адміністративно-правового регулювання стало також становлення інституту внутрішньо переміщених осіб у

правовій системі України після початку збройної агресії у 2014 році, що зумовило створення спеціальної нормативної та інституційної бази для обліку, документування та забезпечення прав осіб, які зазнали вимушеного переміщення.

Таким чином, адміністративна процедура визначення статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб у період збройної агресії набуває рис адаптивного механізму кризового публічного адміністрування. Її ефективність визначається здатністю поєднати інструментальну гнучкість і швидкість реагування з дотриманням правових гарантій та принципів належного адміністративного управління, що забезпечує легітимність рішень публічної адміністрації навіть в умовах надзвичайних викликів.

3.Правовий захист внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах воєнного стану характеризується комплексністю нормативного регулювання та водночас значними викликами у його практичній реалізації. В Україні сформовано розгалужену систему правових гарантій для ВПО, яка охоплює соціальне забезпечення, доступ до житла, освіти, медичних та адміністративних послуг, а також механізми інтеграції у приймаючі громади. Важливим досягненням є цифровізація процедур, розширення програм державної допомоги та активна взаємодія з міжнародними організаціями.

Водночас ефективність реалізації цих гарантій істотно залежить від регіональних факторів, адміністративної спроможності органів влади та динаміки переміщення населення. Системними проблемами залишаються нерівномірність доступу до послуг, труднощі з реєстрацією та перереєстрацією статусу ВПО, обмеженість житлових ресурсів, перевантаження інфраструктури приймаючих громад, а також складнощі з відновленням документів і доступом до ринку праці.

Що стосується біженців, міжнародно-правова система захисту демонструє як свою значущість, так і обмеженість. Використання механізму тимчасового захисту в Європейському Союзі стало ефективною відповіддю на масове переміщення українців, однак відмінності у національних підходах, вузькість класичного

визначення біженця та нерівномірність ресурсного забезпечення держав зумовлюють різний рівень гарантій для осіб, які шукають захисту.

Таким чином, сучасний стан правового захисту ВПО та біженців свідчить про необхідність подальшого вдосконалення як національних, так і міжнародних механізмів. Пріоритетними напрямами залишаються уніфікація адміністративної практики, зміцнення інституційної спроможності громад, розвиток житлових програм, забезпечення безперервності соціальних виплат, а також модернізація міжнародно-правових стандартів захисту біженців з урахуванням реалій збройних конфліктів сучасності.

4. Слід зазначити, що гарантії адміністративно-правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб становлять цілісну систему правових, організаційних і процедурних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації та захисту прав таких осіб у межах публічно-правових відносин. Їх особливість полягає у поєднанні національних і міжнародних інструментів правового регулювання, що забезпечує гармонізацію внутрішньодержавної політики з універсальними стандартами захисту людини.

Визначальним елементом гарантій є належна нормативна база, яка забезпечує юридичну визначеність статусу, закріплює права та обов’язки осіб, а також визначає компетенцію органів виконавчої влади у цій сфері. Інституційно-організаційний компонент гарантій виявляється у діяльності публічної адміністрації та міжнародних організацій, що спільно формують умови для документування, реєстрації, соціального забезпечення і правового захисту переміщених осіб.

Процесуальні гарантії виступають ключовим засобом реалізації прав, забезпечуючи можливість оскарження адміністративних рішень, доступ до правової допомоги та справедливого розгляду. Їх належне функціонування сприяє утвердженню принципів правової визначеності, пропорційності та недискримінації у сфері міграційного адміністрування.

Сучасні тенденції розвитку гарантій адміністративно-правового статусу відображають перехід від реактивної до проактивної моделі державного управління, у межах якої пріоритет надається людській безпеці, цифровізації процедур та посиленню координації між національними й міжнародними суб'єктами. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення адміністративно-правових механізмів забезпечення прав біженців і внутрішньо переміщених осіб відповідно до стандартів верховенства права та принципу гідності людини.

5. Міжнародний досвід переконливо доводить, що ефективний захист біженців і внутрішньо переміщених осіб ґрунтується на багаторівневому підході, який поєднує універсальні міжнародні стандарти, регіональні правові механізми та національні моделі правового регулювання. Попри наявність загальновизнаних принципів, закріплених у міжнародних конвенціях, протоколах та керівних документах, саме здатність держав адаптувати ці стандарти до власних соціально-політичних умов визначає реальну ефективність захисту переміщених осіб.

Порівняльний аналіз засвідчує, що найбільш результативними є системи, у яких правове регулювання доповнюється розвиненою інституційною інфраструктурою та довгостроковими програмами підтримки. Такі моделі забезпечують не лише реагування на гуманітарні наслідки переміщення, а й створюють умови для відновлення прав, соціальної інтеграції та сталого повернення. Серед ключових елементів ефективної політики вирізняються: чітко визначені процедури визнання статусу, належні процесуальні гарантії, розгалужені соціальні програми, а також тісна взаємодія держави з міжнародними інституціями.

Регіональна практика – зокрема європейська, африканська та латиноамериканська – демонструє, що розроблення спеціального законодавства та впровадження комплексної системи координації між урядовими органами, міжнародними структурами та місцевими громадами суттєво підвищує рівень захисту переміщених осіб. До того ж сучасні концепції управління переміщенням

населення виходять за межі гуманітарної допомоги і охоплюють питання безпеки, доступу до правосуддя, протидії дискримінації, гендерної рівності та захисту дітей.

Таким чином, міжнародний досвід формує цілісне розуміння того, що ефективний захист біженців і ВПО можливий лише за умови комплексного поєднання правових норм, інституційної спроможності та довгострокового планування. Уніфіковані міжнародні стандарти слугують загальною основою, проте їхня дієвість залежить від здатності держав забезпечити сталі механізми реалізації, адаптовані до національних умов, масштабів переміщення та потреб постраждалого населення. Це створює підґрунтя для формування сучасної, багатовимірної системи захисту, яка відповідає викликам збройних конфліктів і гуманітарних криз XXI століття.

6. Засоби забезпечення обов’язків виконавчої влади щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб у правовій системі України формують комплексну та багаторівневу модель реагування на виклики, пов’язані з вимушеним переміщенням населення. Їхня ефективність залежить від узгодженості організаційних, правових, фінансових та адміністративних інструментів, що забезпечують належне виконання державою своїх функцій у сфері захисту і підтримки осіб, які опинилися у вразливому становищі.

Організаційно-управлінські механізми дозволяють координувати роботу різних органів виконавчої влади та забезпечують оперативне прийняття рішень на національному й місцевому рівнях. Нормативно-правова база створює підґрунтя для чіткої та передбачуваної адміністративної практики, визначає процедури, обсяг повноважень та відповідальність державних інституцій. Фінансово-економічні засоби спрямовані на підтримку життєдіяльності переміщених осіб та реалізацію державних програм, водночас забезпечуючи прозорість і контроль за використанням бюджетних ресурсів. Адміністративно-процедурні та контрольно-наглядові механізми сприяють належному виконанню прийнятих рішень, удосконаленню якості послуг та підвищенню рівня підзвітності.

Узагальнюючи, засоби забезпечення обов’язків виконавчої влади щодо біженців та ВПО виступають ключовими елементами державної політики, що визначають її практичну результативність та здатність ефективно реагувати на динамічні соціальні й гуманітарні виклики.

7. В умовах дії воєнного стану система розмежування предметів ведення та повноважень у сфері адміністративно-правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців зазнала суттєвої трансформації. Формально збережена компетенційна структура органів публічної влади фактично функціонує в умовах перерозподілу управлінського впливу, що зумовлено пріоритетністю безпекового компонента та необхідністю оперативного реагування на масове переміщення населення.

Співвідношення повноважень між Кабінетом Міністрів України, Міністерством соціальної політики, сім’ї та єдності України та Державною міграційною службою України зберігає функціональну диференціацію, однак на практиці супроводжується перетином адміністративних процедур, недостатньою інтеграцією інформаційних ресурсів і складністю координації. Це впливає на стабільність і передбачуваність реалізації адміністративно-правових гарантій статусу відповідних категорій осіб.

На місцевому рівні органи місцевого самоврядування фактично виконують основне навантаження щодо забезпечення життєвих потреб внутрішньо переміщених осіб, проте делегований характер їх повноважень і залежність від централізованого фінансового забезпечення зумовлюють дисбаланс між обсягом відповідальності та реальними управлінськими можливостями. Додаткову складність створює функціонування військових адміністрацій, що призводить до часткового накладення компетенцій і зміщення акцентів у бік безпекового управління.

Отже, сучасний стан розмежування предметів ведення та повноважень у досліджуваній сфері характеризується поєднанням нормативно визначеної структури та фактичної управлінської багаторівневості, посиленої умовами воєнного стану. Це

зумовлює необхідність подальшого вдосконалення координаційних механізмів, чіткого визначення меж відповідальності суб’єктів публічної влади та забезпечення узгодженості адміністративних процедур задля гарантування стабільності правового статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців.

8. Забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні є складним, багаторівневим процесом, що потребує комплексного підходу та узгоджених дій усіх суб’єктів публічної влади та громадянського суспільства.

Подальший розвиток механізму захисту прав ВПО повинен ґрунтуватися на вдосконаленні нормативно-правової бази, посиленні фінансового забезпечення, підвищенні інституційної спроможності органів влади та розширенні участі громадськості у відповідних процесах.

Водночас в умовах значного навантаження на органи місцевого самоврядування окремі їх повноваження у сфері підтримки ВПО потребують перегляду та оптимізації. Особливо це стосується дискреційних повноважень, які повинні бути більш чітко врегульовані з метою забезпечення єдності правозастосовної практики та недопущення зловживань.

У підсумку слід зазначити, що ефективна реалізація політики щодо внутрішньо переміщених осіб є важливим індикатором спроможності держави забезпечувати права людини в умовах кризових ситуацій. Вона потребує системного вдосконалення як на нормативному, так і на інституційному рівнях, а також активної взаємодії між державою, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасименко Є. С. Історія адміністративно-правового регулювання статусу біженців та осіб, які потребують захисту, в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 31–38.

2. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.

3. Авер'янов В. Б. Людиноцентристська ідеологія як основа реформування українського адміністративного права в умовах інтеграційного процесу. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2010. Вип. 2. С. 87–92.

4. Адміністративна процедура : конспект лекцій / І. В. Бойко, О. Т. Зима, О. М. Solovйова ; за заг. ред. І. В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.

5. Костюкевич С. Ф. Сутність та склад адміністративно-правового статусу приватної фізичної особи. *Law. State. Technology*. 2021. № 4. С. 61–68. URL: https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/55/46 (дата звернення: 12.01.2024).

6. Пушкарьова Н. Поняття та види спеціального адміністративно-правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 68. С. 195–199.

7. Босий В. П. До характеристики юридичних гарантій реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. *KELM*. 2020. № 6. С. 142–147.

8. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: О. Ф. Андрійко, В. М. Бевзенко та ін. ; за заг. ред. В. П. Тимощука. Київ, 2023. 545 с.

9. Грабар Н. М. Адміністративно-правовий статус біженців в Україні : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2008. 227 с.

10. Шопіна І. М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 141–145.

11. Ігонін Р. Проблема доктринального визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення». *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2(40). С. 37–43.

12. Мех Ю. В., Башинський А. Р., Буков В. Д., Закалюжна В. С., Курило Р. С. Адміністративний процес в умовах воєнного стану. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 18. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/507/405 (дата звернення: 15.01.2024).

13. Школик А. М. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 59. С. 142–148.

14. Адміністративна реформа для людини : науково-практичний нарис / за заг. ред. І. Коліушка ; Центр політико-правових реформ. Київ : [Факт], 2001. 71 с.

15. Коломоєць Т. О., Баранчик П. О. Принципи адміністративного права : монографія. Запоріжжя : Copy Art, 2012. 203 с.

16. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

17. Смокович М. І. Administrative судочинство як форма судового контролю у сфері публічно-правових відносин. *Право України*. 2022. № 6. С. 11–19.

18. Бевзенко В. Суддя КАС ВС Володимир Бевзенко розповів про судовий контроль за реалізацією адміністративними органами дискреційних повноважень // *Верховний Суд* : вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1256861/ (дата звернення: 16.01.2024).

19. Луценко І. Управління в умовах воєнного стану: трансформація адміністративних процесів. *Science of Post-Industrial Society: Globalization and Transformation Processes : матеріали IX CISP Conference*. 2025. № 55. URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/2920 (дата звернення: 17.01.2024).

20. Адміністративне право України : навч. посіб. для здобув. ступ. вищ. освіти бакалав. спец. «Право» освіт.-проф. прогр. «Правознавство» / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : Гельветика, 2018. 84 с.

21. Андрійко О. Ф. Державний контроль : теорія і практика. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. 390 с.

22. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 18.01.2024).

23. Лісова Ю. Правова допомога внутрішньо переміщеним особам. Національна практика. Приклади правових консультацій : практичний посібник / відп. ред. С. Марущенко ; вступ. слова: А. Вишневський, Г. Христова. Київ : Логос, 2017. 110 с.

24. Адміністративна процедура та адміністративні послуги: зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В. П. Тимощук ; відп. ред. І. Б. Коліушко ; Центр політико-правових реформ. Київ : Факт, 2003. 495 с.

25. Тищенко Н. І., Піроцький Б. Ю. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. *Молодий вчений*. 2014. № 10(13). С. 124–126.

26. Малиновська О. Міграція та міграційна політика в Україні: трансформації доби незалежності. *Migration & Law*. 2021. № 1. С. 11–26.

27. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 332 с.

28. Левандовскі К. М. Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. С. 88.

29. Ковбас І. В., Коваль М. В., Мороз С. С. До питання про формалізовану фіксацію в законодавстві України терміну «дискреція» як явища, що застосовується в процесі публічного адміністрування та при здійсненні судочинства. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 244–251.

30. Кучук А. М., Мінченко О. В. Адміністративний розсуд: Україна та держави Європейського Союзу (порівняльно-правовий аспект). *Нове українське право*. 2022. Вип. 6, т. 1. С. 235–240.

31. Горбалінський В. В. Актуальні підходи до розуміння поняття дискреційних повноважень публічної адміністрації. *Нове українське право*. 2022. Вип. 4. С. 44–49.

32. Корж І. Ф. Правові основи обмеження конституційних прав і свобод людини в Україні. *Інформація і право*. 2023. № 2. С. 42–49.

33. Іванченко Я. М. Розширення меж правозастосовчої дискреції у період воєнного стану в Україні: за та проти. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. С. 17–24.

34. Литвинчук О. І. Діяльність адміністративних органів в умовах воєнного стану: загальний концепт. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6, ч. 2. С. 346–350.

35. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні : навчальний посібник : у 2 т. Т. 1. Загальне адміністративне право. Особливе адміністративне право / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Гулак та ін. ; за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. Одеса : Юридика, 2024. 622 с.

36. Юрченко В. Трансформація інструментів публічної адміністрації в умовах воєнного стану: доктринальний аналіз правової природи та способів реалізації. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, публічне управління та адміністрування*. 2026. URL: https://www.researchgate.net/publication/399780526_Transformacia_instrumentiv_publicnoi_administracii_v_umovah_voennogo_stanu_doktrinalnij_analiz_pravovoi_prirodi_ta_sposobiv_realizacii (дата звернення: 19.01.2024).

37. Кравцова Т. Трансформація адміністративного права України в умовах воєнного стану: баланс між безпекою та правами людини. *Адміністративне право і процес*. 2025. № 3. С. 5–18.

38. Крет О. В. Вплив російсько-української війни на глобальну систему міжнародної безпеки: виклики та перспективи. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 158–168. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/74_2024/22.pdf (дата звернення: 12.03.2024).

39. Остін Г., Ханєхо Н. Вплив російсько-української війни на національне кіберпланування: дослідження десяти країн. *The International Institute for Strategic Studies* : вебсайт. 2024. URL: https://www.iiss.org/research-paper/2024/01/impact-of-the-russia-ukraine-war-on-national-cyber-planning-a-survey-of-ten-countries/ (дата звернення: 28.03.2024).

40. Brodny J., Tutak M. Assessing the energy security of European Union countries from two perspectives – A new integrated approach based on MCDM methods. *Applied Energy*. 2023. Vol. 347. Art. 121443. DOI: https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2023.121443.

41. Борщевський В., Чех М., Василиця О. Управління територіальними громадами в умовах інституційних трансформацій: український контекст : навчальний посібник. Львів, 2025. 124 с. URL: https://ird.gov.ua/irdp/p20250032.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

42. Черевко А. Україна та ЦСР: як війна вплинула на глобальний розвиток. *United Nations University* : вебсайт. 2024. URL: https://unu.edu/merit/news/ukraine-and-sdgs-how-war-has-influenced-global-development (дата звернення: 22.04.2024).

43. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 332. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text (дата звернення: 15.05.2024).

44. Костюков В., Мошнін А. Цифровізація публічних послуг як засіб боротьби з корупцією в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2024. № 4(76). URL:

https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4564 (дата звернення: 02.06.2024).

45. Подрєз Ю. Україна і світ в умовах воєнних викликів. *Політичні та безпекові виклики багатополярності* : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 84–96. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/5094/1/Толстов%20С.В.%20Політичні%20та%20безпекові%20виклики%20багато-полярності.%20монографія_2023.pdf (дата звернення: 19.06.2024).

46. За кордоном перебуває понад 8 мільйонів українців – МЗС. *Доступ до правди* : вебсайт. 2023. URL: https://dostup.org.ua/news/publications/za-kordonom-perebuvaie-ponad-8-milioniv-ukraintsiv-mzs (дата звернення: 05.07.2024).

47. Жінчин М. Безпека внутрішньо переміщених осіб: всебічний підхід до захисту і підтримки. *Social Work and Education*. 2024. Vol. 11, no. 3. Pp. 339–349. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.3.3.

48. Житло для ВПО стане доступнішим: уряд суттєво спростив механізм розміщення переселенців. *Інформаційне агентство УНІАН* : вебсайт. 2024. URL: https://www.unian.ua/economics/other/zhitlo-dlya-vpo-uryad-suttyevo-sprostiv-mehanizm-rozmishchennya-pereselenciv-13291020.html (дата звернення: 14.09.2024).

49. Сівченко А. О. Основні права та гарантії внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 2, № 6. С. 445–449. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/346540 (дата звернення: 11.10.2024).

50. Гончарук Н. Сучасний стан надання адміністративних послуг в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. *Наукові перспективи*. 2024. № 6(48). URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/12747/12809 (дата звернення: 03.11.2024).

51. Кобець М. П. Проблеми забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 37, т. 2. С. 112–115. URL:

https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/abbc1b0a-0f8d-45a4-8b99-5abbd5a4f1a7/content (дата звернення: 25.11.2024).

52. Трудові права та гарантії ВПО: працевлаштування, сумісництво, відпустки та звільнення. *Національна асоціація адвокатів України* : вебсайт. 2024. URL: https://unba.org.ua/news/8408-trudovi-prava-ta-garantii-vpo-pracevlashtuvannya-sumisnictvo-vidpustki-ta-zvil-nennya.html (дата звернення: 10.01.2025).

53. Продан В. І. Освіта в умовах війни та надзвичайних ситуацій: досвід країн та перспективи для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78, ч. 1. С. 134–139. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f2f08239-c5e6-4997-b96a-a017f363eb6e/content (дата звернення: 10.03.2025).

54. Мануілова К., Попов М., Сівак В. Управління системою охорони здоров'я України в умовах повномасштабної війни: виклики та адаптивні рішення. *Державотворення*. 2025. № 1(37). URL: https://stateformation.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/26/2025/08/27190-Article-Text-54030-1-10-20250819.pdf (дата звернення: 24.03.2025).

55. Звіт про внутрішнє переміщение населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 18 (жовтень 2024 року) / Міжнародна організація з міграції (МОМ). 2024. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_Ukraine_GPS_Internal%20Displacement%20Report_R18_October_2024_UA.pdf (дата звернення: 04.11.2025).

56. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 1, № 84. С. 215–220. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/311408 (дата звернення: 18.04.2025).

57. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 р. № 305 : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січ. 2021 р. №

86. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2021-п#Text (дата звернення: 05.05.2025).

58. Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 берез. 2021 р. № 305. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-п#Text (дата звернення: 19.05.2025).

59. Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2016 р. № 1045. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2016-п#Text (дата звернення: 02.06.2025).

60. Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України від 04 верес. 2008 р. № 375-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text (дата звернення: 14.06.2025).

61. єВідновлення / Міністерство розвитку громад та територій України : офіційний вебсайт. URL: https://mindev.gov.ua/proiekty/yevidnovlennia (дата звернення: 30.06.2025).

62. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Інструкція, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 04 серп. 2025 р. // Головне управління Пенсійного фонду України в Миколаївській області : вебсайт. URL: https://www.pfu.gov.ua/mk/166411-poryadok-nadannya-dopomogy-na-prozhyvannya-vnutrishno-peremishhenym-osobam/ (дата звернення: 12.08.2025).

63. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 берез. 2022 р. № 214. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-п#Text (дата звернення: 27.08.2025).

64. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лют. 2022 р.

№ 162. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-п#Text (дата звернення: 09.09.2025).

65. Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проєкту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 квіт. 2022 р. № 405. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-п#Text (дата звернення: 22.09.2025).

66. Створено платформу єДопомога / Департамент соціальної та ветеранської політики КМДА : офіційний вебсайт. URL: https://dsp.kyivcity.gov.ua/stvoreno-platformu-iedopomoha (дата звернення: 05.10.2025).

67. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01 черв. 2000 р. № 1768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text (дата звернення: 20.10.2025).

68. Субсидія на оренду житла: нова програма підтримки ВПО // Головне управління Пенсійного фонду України в Донецькій області : офіційний вебсайт. 2025. URL: https://www.pfu.gov.ua/dn/321700-subsydiya-na-orendu-zhytla-nova-programa-pidtrymky-vpo/ (дата звернення: 01.11.2025).

69. Соціальна програма «Прихисток» // Київська міська рада : офіційний вебсайт. URL: https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/sotsialna_programa_prikhistok/ (дата звернення: 05.11.2025).

70. Луцишин Г., Завада Я. Особливості діяльності міжнародних організацій щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 37. С. 170–177.

71. Благодійний фонд «Рокада». Реєстр збитків для України // Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України : вебсайт. URL: https://rd4u.coe.int/uk/charitable-foundation-rokada- (дата звернення: 10.11.2025).

72. Деякі питання реалізації експериментального проекту з тимчасового розміщення та підтримки деяких категорій осіб з числа внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 груд. 2024 р. № 1555. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-2024-п#Text (дата звернення: 14.11.2025).

73. Про затвердження Примірного положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 серп. 2023 р. № 812. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2023-п#Text (дата звернення: 18.11.2025).

74. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квіт. 2023 р. № 312-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-р#Text (дата звернення: 22.11.2025).

75. Зміни, що вносяться до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 груд. 2025 р. № 1686. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/694/43c/cc5/69443ccc5ed06351239017.pdf (дата звернення: 15.12.2025).

76. Мінреінтеграції: По всій Україні вже створено понад 500 рад ВПО // Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». 2023. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/po-vsii-ukraini-vzhe-stvoreno-ponad-500-rad-vpo (дата звернення: 18.12.2025).

77. Спроможності та виклики Рад ВПО – травень 2025. Результати загальнонаціональної оцінки : аналіт. звіт / БФ «Стабілізейшн Суппорт Сервісез». 2025. URL: https://sss-ua.org/wp-content/uploads/2025/05/REACH-SSS_Capacities_and_Challenges_of_IDP_Councils_May2025_UKR.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

78. Програма «Єднання заради дії» : офіційний вебсайт. URL: https://yednanniazaradydii.org.ua (дата звернення: 22.12.2025).

79. Люди, що були змушені залишити свої домівки в Україні, все ще сподіваються повернутися, хоча невизначеність зростає після 1000 днів повномасштабної війни // UNHCR. The UN Refugee Agency : вебсайт. 2024. URL: https://www.unhcr.org/ua/news/press-releases/people-forced-flee-their-homes-ukraine-still-hope-return-while-uncertainty (дата звернення: 24.12.2025).

80. Якимчук М. Ю., Соломко С. С., Самороков В. О. Правовий статус українських біженців у країнах Європи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 612–617. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/110.pdf (дата звернення: 26.12.2025).

81. Ministerstvo vnitra České republiky : oficiální web. URL: https://www.mvcr.cz (дата звернення: 28.12.2025).

82. Конвенція про статус біженців : Міжнародний документ ООН від 28 лип. 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 29.12.2025).

83. Протокол щодо статусу біженців : Міжнародний документ ООН від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 30.12.2025).

84. БАПОР // Німецька хвиля (DW) : телерадіокомпанія. URL: https://www.dw.com/uk/bapor/t-71519257 (дата звернення: 31.12.2025).

85. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс : довідкове видання / Міжнародний Комітет Червоного Хреста. 2020. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/4231_154-.pdf (дата звернення: 10.03.2026).

86. ООН зафіксувала майже 7 мільйонів українських біженців. *Kyiv Post* : вебсайт. 2025. URL: https://www.kyivpost.com/uk/post/53150 (дата звернення: 17.03.2026).

87. Генеральна Асамблея ООН // Організація Об’єднаних Націй : офіційний вебсайт. URL: https://www.un.org/ru/ga/ (дата звернення: 25.03.2026).

88. Рада ООН з прав людини (РПЛ) // Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві : офіційний вебсайт. URL: https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2602-human-rights (дата звернення: 04.04.2026).

89. Рада ЄС продовжила тимчасовий захист для українських біженців до березня 2026 року // Представництво Європейського Союзу в Україні : офіційний вебсайт. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/рада-єс-продовжила-тимчасовий-захист-для-українських-біженців-до-березня-2026-року_uk?s=232 (дата звернення: 18.04.2026).

90. Інформація про зміни до Закону від 12 березня 2022 року про допомогу громадянам України у зв’язку зі збройним конфліктом // Польсько-Українська господарча палата : вебсайт. URL: https://pol-ukr.com/uk/artykul-o-nowelizacji-ustawy-o-pomocy-obywatelom-ukrainy/ (дата звернення: 02.05.2026).

91. Лікар зі спеціалізацією та принаймні трирічним професійним досвідом // MedMobility Poland : інформаційний портал. URL: https://medmobilitypoland.com/uk/lekarze-ua/lekarz-ze-specjalizacja-i-trzyletnim-doswiadczeniem-ua (дата звернення: 11.05.2026).

92. Нові положення щодо біженців з України – 30.09.2025 // Юридичний портал для біженців (Stowarzyszenie Interwencji Prawnej). 2025. URL: https://ukraina.interwencjaprawna.pl/нові-положення-щодо-біженців-з-україн/ (дата звернення: 20.05.2026).

93. У Польщі українцям замінюють статус PESEL UKR на карту побиту CUKR – що варто знати. *Судово-юридична газета*. 2025. URL: https://sud.ua/uk/news/abroad/357645-v-polshe-ukraintsam-zamenyayut-status-pesel-ukr-na-kartu-prebyvaniya-cukr-chto-nuzhno-znat (дата звернення: 28.05.2026).

94. Важливі законодавчі зміни з 4 березня 2026 року для біженців із України в Польщі // UNHCR. Poland : вебсайт Агентства ООН у справах біженців. 2026. URL: https://help.unhcr.org/poland/uk/2026/03/04/важливі-законодавчі-зміни-з-4-березня-2026/ (дата звернення: 02.06.2026).

95. Нові правила тимчасового захисту та що зміниться для українців у Німеччині // Relokate : інформаційний портал. URL: https://relocate.to/uk/p/novi-pravila-timcasovogo-zaxistu-ta-shho-zminitsia-dlia-ukrayinciv-u-nimeccini-3409 (дата звернення: 05.06.2026).

96. Änderung bei Einreise und Aufenthalt für Schutzsuchende aus der Ukraine // Bundesministerium des Innern und für Heimat : offizielle Website. 2025. URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/DE/2025/03/anderung-aufenthalt-ukrainer.html (дата звернення: 08.06.2026).

97. Тимчасовий захист у Німеччині продовжено до 2027 року // Germany4Ukraine / Федеральне відомство у справах міграції та біженців (BAMF) : офіційний державний портал. 2025. URL: https://www.germany4ukraine.de/SharedDocs/Meldungen/UA/2025/1106-verlaengerung-schutz-2027.html (дата звернення: 10.06.2026).

98. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof // Official Journal of the European Union. 2001. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj/eng (дата звернення: 11.06.2026).

99. A Complete Guide to Spain’s New Immigration Regulation (November 2024) // Sterna Abogados : website. 2024. URL: https://www.abogadoextranjeriamadrid.net/en/a-complete-guide-to-spains-new-immigration-regulation-november-2024/ (дата звернення: 12.06.2026).

100. Бессонова М. М. Нові риси імміграційної політики США щодо українських біженців у 2022 р. *Міжнародні відносини: Україна і світ в умовах*

воєнних викликів : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 черв. 2022 р.). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. С. 45–49. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41725/ (дата звернення: 11.05.2026).

101. США приймуть 100 тисяч українських біженців – Байден. *NV* : вебсайт. 2022. URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/ssha-priymut-100-tisyach-ukrajinskih-bizhenciv-50228689.html (дата звернення: 12.05.2026).

102. Директива про тимчасовий захист // UNHCR. Ireland : вебсайт Агентства ООН у справах біженців. URL: https://help.unhcr.org/ireland/uk/особи-змушені-тікати-з-україни/тимчасовий-захист/ (дата звернення: 13.05.2026).

103. Спецзакон для українців у Польщі скасовано: що зміниться для біженців із 5 березня 2026 року. *Visit Ukraine* : інформаційний портал. 2026. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/7994/special-law-for-ukrainians-in-poland-repealed-what-will-change-for-refugees-from-march-5-2026 (дата звернення: 14.05.2026).

104. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія. Харків : Бурун Книга, 2010. 336 с.

105. Чехович С. Б. Заборона вислання (non-refoulement) біженців як основоположний принцип міжнародного захисту прав людини. *Проблеми міграції*. 2000. Т. 5, № 2(13). С. 5–9.

106. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08 лип. 2011 р. № 3671-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text (дата звернення: 15.05.2026).

107. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листоп. 2012 р. № 5492-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text (дата звернення: 16.05.2026).

108. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короєд та ін. ; за ред. В. В. Галунька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 272 с.

109. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text (дата звернення: 17.05.2026).

110. Федорук Н. С. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. Чернівці : Рута, 2013. 295 с.

111. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 10-е, доповн. Львів : Край, 2008. 224 с.

112. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 18.05.2026).

113. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січ. 2020 р. № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 19.05.2026).

114. Право на освіту для ВПО із Луганської та Донецької областей, АР Крим та м. Севастополь : інфографіка / ГО «Радник з питань ВПО». URL: https://radnyk.org/infografik/UA/Pravo_na_osvitu_dlya_VPO_iz_Luhanskoyi_ta_Donetskoyi_oblastey_AR_Krym_ta_m_Sevastopol.pdf (дата звернення: 20.05.2026).

115. Про зайнятість населення : Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text (дата звернення: 21.05.2026).

116. Prytyka Yu., Izarova I., Uhrynovska O., Shestopalov N. Protection of rights of internally displaced persons amid military aggression in Ukraine. *The Age of Human Rights Journal*. 2023. No. 20. Pp. 115–124. URL: https://revistaselectronicas.ujaen.es/index.php/TAHRJ/article/view/7711/7707 (дата звернення: 22.05.2026).

117. Захарченко В. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: житло, робота, інтеграція // Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя : офіційний вебсайт. URL: https://ndu.kr.ua/852-zakhist-prav-vnutrishno-peremishchenikh-osib-zhitlo-robota-integratsiya (дата звернення: 23.05.2026).

118. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 24.05.2026).

119. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text (дата звернення: 25.05.2026).

120. Смокович М., Бевзенко В. Загальна адміністративна процедура : теорія, досвід, практика : навчальний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2025. 147 с.

121. Публічне адміністрування : навч. посіб. / А. І. Берлач, Н. А. Литвин, І. А. Мацелюх та ін. ; за заг. ред. А. І. Берлача, Н. А. Литвина. Київ : ВД «Дакор», 2025. 556 с.

122. Панова О. О. Особливості адміністративно-правового статусу біженців і вимушених переселенців. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 20. С. 71–77.

123. Берназюк Я. Міжнародні стандарти дотримання принципу змагальності в судовому процесі // Верховний Суд : офіційний вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/779322/ (дата звернення: 15.05.2026).

124. Актуальні питання тлумачення та застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» : збірник тез наукових доповідей учасників навчальної програми «Викладання адміністративної процедури в закладах вищої освіти України». Київ, 2025. 253 с.

125. Мироненко Н. М. Законодавство України про адміністративні правопорушення та адміністративне судочинство : посібник. Київ : Прецедент, 2007. 158 с.

126. Адміністративне право України (загальна частина) : навчальний посібник / О. І. Остапенко, М. В. Ковалів, Л. І. Гулак та ін. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

127. Принцип рівності конституційних прав і свобод громадян України // Конституційний Суд України : офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-

knygy/310-pryncyp-rivnosti-konstytuciynyh-prav-i-svobod-gromadyan-ukrayiny (дата звернення: 16.05.2026).

128. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 верес. 2012 р. № 5207-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text (дата звернення: 17.05.2026).

129. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text (дата звернення: 18.05.2026).

130. «Рівність» : ухвали Конституційного Суду України № 165-2(II)/19, № 240-2(II)/20 // Конституційний Суд України : офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/rivnist (дата звернення: 19.05.2026).

131. Дайджест судової практики Верховного Суду у справах, пов'язаних з війною / Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Daigest_sud_prakt_VS_spravi_vijna.pdf (дата звернення: 20.05.2026).

132. Боровик А. В., Вархов А. Г., Деревянко Н. З. Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки: питання теорії та практики : монографія. Одеса : Юридика, 2024. 186 с.

133. Принцип гарантованості прав // Конституційний Суд України : офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/312-pryncyp-garantovanosti-prav (дата звернення: 21.05.2026).

134. Берназюк Я. Принцип пропорційності (дотримання балансу) як важлива складова верховенства права : презентація / Верховний Суд. 2024. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/114_principle_of_proportionality_bernaziuk.pdf (дата звернення: 22.05.2026).

135. Костюшко О. П. Забезпечення адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2(14). С. 162–177.

136. Столбовий В. М. Адміністративне право України : посіб. для підготов. до іспитів. Вид. 2-е. Київ : О. С. Ліпкан, 2010. 159 с.

137. Босий В. П. Поняття юридичних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1(26), т. 4. С. 78–82.

138. Нечипорук Я. А., Краковська А. Є. Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Т. 1, № 14. С. 124–128.

139. Бєлов Д. М., Бєлова М. В. Правові та організаційні засади захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 47–52.

140. Селіхов Д. А. Механізм забезпечення прав і сводод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 34–39. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/311408 (дата звернення: 25.05.2026).

141. Целлер Е., Куйбіда Р., Мельник Р. Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією. Київ, 2021. 54 с.

142. Що таке «єДопомога» і як проєкт може допомогти переселенцям // Дія. Безбар’єрність : державний інформаційний портал. URL: https://bf.diia.gov.ua/articles/shcho-take-proiekt-iedopomoha (дата звернення: 20.05.2026).

143. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 лип. 2017 р. № 482-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/482-2017-р (дата звернення: 20.05.2026).

144. Деякі питання надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовт. 2025 р. № 1226. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pyt (дата звернення: 21.05.2026).

145. Дотримання вимог законодавства України щодо організації надання адмінпослуг в адміністративних центрах районів Східної України // Мережа захисту національних інтересів «АНТС» : вебсайт. URL: https://uplan.org.ua/analytics/dotrymannia-vymoh-zakonodavstva-ukrainy-shchodo-orhanizatsii-nadannia-adminposluh-v-administratyvnykh-tsentrakh-raioniv-skhidnoi-ukrainy/ (дата звернення: 21.05.2026).

146. Роль ЦНАП (Центрів Дія) у використанні е-послуг : навчальний посібник для працівників ЦНАП (Центрів Дія) / Програма «U-LEAD з Європою». 2021. URL: https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/E-skills-Manual.pdf (дата звернення: 22.05.2026).

147. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Украине як основа соціально-педагогічної роботи з ними. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/2031/1/Problemy%20vnutrishno%20peremishchenykh%20osib.pdf (дата звернення: 22.05.2026).

148. Чуйко Н. О., Ляшук О. П. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: особливості реалізації : прак. посіб. Вид. 2-ге, доповж. Харків : Право, 2020. 102 с.

149. Малиновська О. Шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду // Національний інститут стратегічних досліджень : офіційний вебсайт. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf (дата звернення: 23.05.2026).

150. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем送оціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Вип. 46. С. 133–145.

151. Тиндик Н. П. Еволюція статусу біженця у міжнародно-правовій практиці. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2007. № 4. С. 61–70.

152. Міжнародно-правові та національні засоби захисту прав біженців : практикум для студентів юридичних клінік / за заг. ред. М. В. Буроменського ; Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Ін-т прикладних гуманітарних досліджень. Харків, 2003. 179 с.

153. Asylum & the Rights of Refugees // Center for Global Justice : website. URL: https://cglj.org/human-rights-law/refugee-law/ (дата звернення: 24.05.2026).

154. Zimmermann A., Einarsen T., Herrmann F. M. (eds.). The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2024. (Oxford Commentaries on International Law). URL: https://academic.oup.com/oxford-law-pro/book/58066 (дата звернення: 24.05.2026).

155. Fact Sheet: International Refugee Protection System // International Asylum Law Forum. 2019. URL: https://forumtogether.org/wp-content/uploads/2019/04/International-Asylum-Law-Fact-Sheet_Final-4-9-2019.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

156. Протокол щодо статусу біженців від 31 січня 1967 року // Інформаційно-правові системи «ЛІГА:ЗАКОН». URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU67007 (дата звернення: 25.05.2026).

157. Supreme Court Judgments "Canada (Attorney General) v. Ward" // Supreme Court of Canada : official website. URL: https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/1023/index.do (дата звернення: 26.05.2026).

158. U.S. Supreme Court "INS v. Cardoza-Fonseca, 480 U.S. 421 (1987)" // Justia US Supreme Court Center : website. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/480/421/ (дата звернення: 26.05.2026).

159. Robert F. Barsky. The 1967 Refugee Protocol and the Progressive “Liberalization” of International Refugee Law // Yale Journal on Regulation : website. URL: https://www.yalejreg.com/nc/the-1967-refugee-protocol-and-the-progressive-

liberalization-of-international-refugee-law-by-robert-f-barsky/ (дата звернення: 27.05.2026).

160. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 27.05.2026).

161. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 28.05.2026).

162. Brett R., Lester E. Refugee law and international humanitarian law: parallels, lessons and looking ahead. A non-governmental organization's view. *International Review of the Red Cross*. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/713-726_brett_lester.pdf (дата звернення: 28.05.2026).

163. Конвенція про скорочення безгромадянства від 30 серпня 1961 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_240 (дата звернення: 29.05.2026).

164. Декларація ООН про територіальний притулок від 14 грудня 1967 року // Інформаційно-правовий портал ЗаконОнлайн. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140251___140251 (дата звернення: 29.05.2026).

165. Городецький О. О. Міжнародні стандарти захисту біженців та їх основоположні принципи. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 62–68.

166. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 30.05.2026).

167. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (дата звернення: 25.05.2026).

168. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 25.05.2026).

169. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_085 (дата звернення: 26.05.2026).

170. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105 (дата звернення: 26.05.2026).

171. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 26.05.2026).

172. Access A. What International Laws Protect Refugees? // Asylum Access : website. URL: https://asylumaccess.org/what-international-laws-protect-refugees/ (дата звернення: 27.05.2026).

173. Статут Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців : Резолюція 428 (V) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1950 року // Інформаційно-правові системи «ЛІГА:ЗАКОН». URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU50004R (дата звернення: 27.05.2026).

174. UNHCR's mandate for refugees and stateless persons, and its role in IDP situations // UNHCR Emergency Handbook : online guidance. URL: https://emergency.unhcr.org/protection/legal-framework/unhcr's-mandate-refugees-and-stateless-persons-and-its-role-idp-situations (дата звернення: 27.05.2026).

175. Türk V. The UNHCR's role in supervising international protection standards in the context of its mandate. *The UNHCR and the Supervision of International Refugee Law*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. URL: https://www.cambridge.org/core/books/abs/unhcr-and-the-supervision-of-international-refugee-law/unhcrs-role-in-supervising-international-protection-standards-in-the-context-of-its-mandate/0EF142A04B68FB7B8824B296E7AB4864 (дата звернення: 28.05.2026).

176. Довідник з процедур і критеріїв визначення статусу біженця та Керівні принципи міжнародного захисту / Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. URL: https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/5ddfcdc47.pdf (дата звернення: 28.05.2026).

177. The Role of UNHCR in the International Protection of Refugees // Organization of American States : official website. 2008. URL: https://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/refugiados_sesion_especial_2008_presentacion_grainne_ohara.pdf (дата звернення: 28.05.2026).

178. Judgments - Regina v. Secretary of State For The Home Department, Ex Parte Adan; Regina v. Secretary of State For The Home Department, Ex Parte Aitseguer // UK Parliament Judgments : official database. 2000. URL: https://publications.parliament.uk/pa/ld200001/ldjudgmt/jd001219/adan-1.htm (дата звернення: 29.05.2026).

179. Human Rights Council : General Assembly resolution 60/251 of 15 March 2006 // United Nations Digital Library. URL: https://docs.un.org/en/a/res/60/251 (дата звернення: 29.05.2026).

180. High Commissioner for the promotion and protection of all human rights : General Assembly resolution 48/141 of 20 December 1993 // United Nations Digital Library. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/48/141 (дата звернення: 29.05.2026).

181. An Introduction to International Protection: Protecting Persons of Concern to UNHCR / United Nations High Commissioner for Refugees // International Institute of Humanitarian Law. URL: https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2020/05/2005-UNHCR-An-Introduction-to-International-Protection-1.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

182. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.05.2026).

183. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof // EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj/eng (дата звернення: 30.05.2026).

184. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection // EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj/eng (дата звернення: 30.05.2026).

185. Communication from the Commission: Operational guidelines for the implementation of Council Implementing Decision 2022/382 (2022/C 126 I/01) // Official Journal of the European Union. 2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2022_126_I_0001 (дата звернення: 30.05.2026).

186. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection // EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj/eng (дата звернення: 31.05.2026).

187. Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person // EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/604/oj/eng (дата звернення: 31.05.2026).

188. European Agreement on Transfer of Responsibility for Refugees of 16 October 1980 // Council of Europe Treaty Series. URL: https://rm.coe.int/1680078b0d (дата звернення: 31.05.2026).

189. Amighetti S., Harb S. The European Union's responsibility to protect refugees. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2025. Vol. 28. Pp. 1–24. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13698230.2025.2499363 (дата звернення: 31.05.2026).

190. The Common European Asylum System and Current Issues // Asylum Report 2020 / European Union Agency for Asylum. URL: https://www.euaa.europa.eu/asylum-report-2020/21-common-european-asylum-system-and-current-issues (дата звернення: 31.05.2026).

191. De Bruycker P. Towards a New European Consensus on Migration and Asylum // Cloudfront Repository. URL: https://d1xp398qalq39s.cloudfront.net/content/publications/11_towards_a_new_consesus_on_migration_and_asylum.pdf (дата звернення: 31.05.2026).

192. Migration, Refugees and European Security: Fostering Co-operation, Building Coalitions / Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/5/b/255171.pdf (дата звернення: 31.05.2026).

193. Palacios-Arapiles S. Unfolding Africa's Impact on the Development of International Refugee Law // Journal of African Law. URL: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/4E89F4CA1D226C20A14A5CEDD932753E/S0021855321000036a.pdf/unfolding-africas-impact-on-the-development-of-international-refugee-law.pdf

194. Fischel de Andrade J. H. The 1984 Cartagena Declaration. *Refugee Survey Quarterly*. 2019. Vol. 38, no. 4. Pp. 341–362.

195. Solano G., Huddleston T. Migrant Integration Policy Index 2020: Measuring Policies to Integrate Migrants across Five Continents // Migration Policy Group : website. 2020. URL: https://www.migpolgroup.com/wp-content/uploads/2021/01/Solano-Giacomo-Huddleston-Thomas-2020-Migrant-Integration-Policy-Index-2020.pdf (дата звернення: 12.05.2026).

196. Guiding Principles on Internal Displacement 1998 // United Nations Digital Library. URL: https://docs.un.org/en/e/cn.4/1998/53/add.2 (дата звернення: 12.05.2026).

197. Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons / United Nations High Commissioner for Refugees. URL: https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/47949f342.pdf (дата звернення: 13.05.2026).

198. IASC Framework on Durable Solutions for Internally Displaced Persons / Inter-Agency Standing Committee // UNHCR India. URL: https://www.unhcr.org/in/sites/en-in/files/legacy-pdf/5ad5a7677.pdf (дата звернення: 14.05.2026).

199. African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention) // African Union Treaties : official portal. URL: https://au.int/en/treaties/african-union-convention-protection-and-assistance-internally-displaced-persons-africa (дата звернення: 15.05.2026).

200. Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons: Implementing the “Pinheiro Principles” / United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/pinheiro_principles.pdf (дата звернення: 15.05.2026).

201. Monitoring and Protecting the Human Rights of Returnees and Internally Displaced Persons: Training Manual on Human Rights Monitoring / United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/training7part1112en.pdf (дата звернення: 18.05.2026).

202. Compendium of IOM’s Activities in Migration, Climate Change and the Environment / International Organization for Migration (IOM). URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/compendium_of_ioms_activities.pdf (дата звернення: 19.05.2026).

203. Paraskeva C. Protecting Internally Displaced Persons under the European Convention on Human Rights and Other Council of Europe Standards: A Handbook // Council of Europe Repository. URL: https://rm.coe.int/handbook-costas-paraskeva-eng/168076087f (дата звернення: 20.05.2026).

204. Jiménez Ocampo S., Bello M. N., Meertens D., Osorio F. E., Venegas Luque R. Internally Displaced People in Colombia, Victims in Permanent Transition: Ethical and Political Dilemmas of Reparative Justice in the Midst of Internal Armed Conflict // Inter-American Court of Human Rights : website. URL: https://www.corteidh.or.cr/tablas/r25217.pdf (дата звернення: 21.05.2026).

205. Protection of Internally Displaced Persons in Georgia: A Gap Analysis / UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). URL: https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/47949f342.pdf (дата звернення: 22.05.2026).

206. Phuong C. Case study: internal displacement in Bosnia and Herzegovina. *The International Protection of Internally Displaced Persons*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. URL: https://resolve.cambridge.org/core/books/abs/international-protection-of-internally-displaced-persons/case-study-internal-displacement-in-bosnia-and-herzegovina/DEE608A57448B3DF60C4029EBFF43ABE (дата звернення: 25.05.2026).

207. Disaster-induced internal displacement in the Philippines: The case of Tropical Storm Washi/Sendong / Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), Norwegian Refugee Council. URL: https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/2013-ap-philippines-DRR-country-en.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

208. Nicholson F., Kumin J. A Guide to International Refugee Protection and Building State Asylum Systems: Handbook for Parliamentarians No. 27. Geneva : Inter-Parliamentary Union ; UN High Commissioner for Refugees, 2017. URL: https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3d4aba564.pdf (дата звернення: 27.05.2026).

209. Трачук П., Явор О., Білаш О. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспект. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. 346 с.

210. Погорєлова З. Нормотворчі повноваження органів виконавчої влади як правова основа їх нормотворчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 1, № 75. С. 47–52.

211. Забезпечення доступу до соціальних прав біженців та шукачів захисту в Україні: дослідження / Благодійний фонд «Право на захист» ; УВКБ ООН в Україні. 2025. URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/cfff57c652f5098ba93cd7b905e2d8863df516bb_original.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

212. Деякі питання оформлення і видачі документів, що посвідчують особу, яка потребує додаткового захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лип. 2021 р. № 756. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2021-п#Text (дата звернення: 11.05.2026).

213. Про затвердження Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 груд. 2002 р. № 1983 // Інформаційно-правовий портал ЗаконОнлайн. URL: https://zakononline.ua/documents/show/234915___672404 (дата звернення: 11.05.2026).

214. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовт. 2014 р. № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п#Text (дата звернення: 12.05.2026).

215. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовт. 2014 р. № 505. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-п#Text (дата звернення: 12.05.2026).

216. Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 верес. 2016 р. № 646. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-п (дата звернення: 13.05.2026).

217. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 берез. 2022 р. № 333. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-kompensaciyi-vitrat-za-timchasove-rozmishchennya-vnutrishno-peremishchenih-osib-yaki-peremistilisya-u-period-voyennogo-stanu-i-ne-333 (дата звернення: 14.05.2026).

218. Про затвердження типових інформаційних карток адміністративних послуг у сфері соціального захисту населення : Наказ Міністерства соціальної політики України від 17 лют. 2022 р. № 99. URL: https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/document-6231 (дата звернення: 14.05.2026).

219. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо інформування населення про соціальні послуги : Наказ Міністерства соціальної політики України від 28 жовт. 2014 р. № 828. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0828739-14#Text (дата звернення: 15.05.2026).

220. Путівник по законодавству щодо прав та обов’язків внутрішньо переміщених осіб в Україні / Дослідницька служба Верховної Ради України. Київ, 2024. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33301.pdf (дата звернення: 15.05.2026).

221. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 448 с.

222. Калхун Н., Плечко Д., Моркова О., Смокович М., Пилипець С., Шамрай О., Слободян Р. Особливості розгляду справ, пов’язаних із статусом біженця та

додатковим захистом : практично-методичний посібник для кандидатів на посаду судді та суддів адміністративних судів. Київ : Гнозіс, 2014. 112 с.

223. Ієрусалімова І. О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод осіб, яких визнано біженцями в Україні. *Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. Вип. 60. С. 128–134.

224. Микитенко Є. В. Щодо особливостей правового регулювання статусу біженців. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 14(1). С. 38–40.

225. Їжа М. М., Курносенко Л. В. Публічне управління в умовах викликів воєнного стану. *Public Administration and Regional Development*. 2023. № 19. С. 11–30.

226. Осадца І., Поліщук І. Трансформація системи публічної влади в умовах воєнного стану у контексті гібридизації політичного режиму в Україні. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2025. № 52. С. 137–146.

227. Кучук А. М., Пекарчук В. М. Статус органів публічної влади в екстраординарних умовах: теоретико-правовий вимір. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Вип. 5(58). С. 17–21.

228. Кучук А. М. Адміністративні органи в умовах воєнного стану: управлінський та правовий аспекти. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. Вип. 14. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-14-01-09 (дата звернення: 18.05.2026).

229. Плотніков В. В. Трансформація функцій місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 2. С. 10–18.

230. Пирога І. С., Пирога М. І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 1, № 77. С. 117–123.

231. Пашинський В., Ступак Д. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану in Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. № 1(53). С. 37–40.

232. Когут І. А. Військові адміністрації та місцеві органи влади: правові аспекти розподілу повноважень в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2024. № 1(38). С. 151–157.

233. Махмурова-Дишлюк О. П. Адміністративно-правовий режим воєнного стану як інструмент публічного адміністрування. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 185–190.

234. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

235. Дуліба Є. Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Ч. 4(32). С. 46–55.

236. Кравцов Д. В. Актуальні проблеми під час воєнного стану у сфері надання адміністративних послуг. *Київський часопис права*. 2025. № 2. С. 239–242.

237. Крамарчук Н. Адміністративно-правове регулювання в умовах воєнного стану в Україні: виклики, ризики та напрями удосконалення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 3(43). С. 28–37.

238. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.05.2026).

239. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 10.05.2026).

240. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України

від 19 берез. 2022 р. № 333. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-п#Text (дата звернення: 11.05.2026).

241. Бурик З. Фінансова спроможність територіальних громад як індикатор ефективності децентралізації та складова соціально-економічного розвитку регіону // ResearchGate : platform. URL: https://www.researchgate.net/publication/397054272_FINANSOVA_SPROMOZNIST_TERITORIALNIH_GROMAD_AK_INDIKATOR_EFEKTIVNOSTI_DECENTRALIZACII_TA_SKLADOVA_SOCIALNO-EKONOMICNOGO_ROZVITKU_REGIONU (дата звернення: 12.05.2026).

242. Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» ; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2025. 75 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

243. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо здійснення органами опіки та піклування, службами у справах дітей повноважень стосовно організації діяльності дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 черв. 2025 р. № 702. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-2025-п#Text (дата звернення: 13.05.2026).

244. Кириченко Ю. М. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин. *Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/24.pdf (дата звернення: 14.05.2026).

245. Повноваження ОМС щодо забезпечення якості освіти // Асоціація міст України : офіційний вебсайт. URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2022/02/Повноваження-ОМС-щодо-забезпечення-якісної-освіти.pdf (дата звернення: 14.05.2026).

246. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 15.05.2026).

247. Про затвердження Міської цільової програми «Підтримка та інтеграція внутрішньо переміщених осіб на 2025–2027 роки» // Київська міська державна адміністрація : офіційний портал. URL: https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/vnutrishno_peremishchenykh_hromadianam_ukrainy/rada_z_pitan_vnutrishno_peremischenikh_osib_pri_kivskiy_miskiy_viyskoviy_administratsi/protokoli_zasidan_996796/Text_7_1007568/proyekt_misko_tsilovo_programi_pidtrimka_ta_integratsiya_vpo_u_m_kiyevi_na_2025-2027_roki/ (дата звернення: 16.05.2026).

248. Про схвалення Стратегії зайнятості населення України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026–2028 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 січ. 2026 р. № 92-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2026-р#Text (дата звернення: 17.05.2026).

249. Киришко О. В. Правове регулювання статусу ВПО в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350393 (дата звернення: 17.05.2026).

250. Деякі питання створення, функціонування Інформаційно-аналітичної системи об’єктів нерухомого майна для забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом та її взаємодії з іншими інформаційно-комунікаційними системами : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 лип. 2025 р. № 894. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894-2025-п#Text (дата звернення: 18.05.2026).

251. Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01 верес. 2023 р. № 930. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-п#Text (дата звернення: 18.05.2026).

252. Громади у шести областях України отримали десять мобільних клінік за підтримки уряду Німеччини // Міністерство охорони здоров’я України : офіційний

вебсайт. URL: https://moz.gov.ua/uk/gromadi-u-shesti-oblastyah-ukrayini-otrimali-desyat-mobilnih-klinik-za-pidtrimki-uryadu-nimechchini (дата звернення: 19.05.2026).

253. Компенсація роботодавцям за працевлаштування ВПО // Міністерство розвитку громад та територій України : офіційний портал. URL: https://mindev.gov.ua/diialnist/informatsiia-dlia-vpo/derzhavna-dopomoha-dlia-vpo/zainiatist-ta-profesiinyi-rozvytok/kompensatsiia-robotodavtsiam-za-pratsevlashtuvannia-vpo (дата звернення: 20.05.2026).

254. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану // ResearchGate : platform. URL: https://www.researchgate.net/publication/378897417_Strategii_ta_vikliki_integracii_vnutrisno_peremisenih_osib_u_teritorialnih_gromadah_v_umovah_voennogo_stanu (дата звернення: 21.05.2026).

255. Чепік-Трегубенко О. Інститути громадянського суспільства у забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб в Україні // Інституційні репозитарії ДДУВС. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12831/1/11.pdf (дата звернення: 22.05.2026).

256. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII (в редакції від 09.06.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/ed20220609#Text (дата звернення: 22.05.2026).

257. Деякі питання реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в умовах воєнного стану і підготовки до набуття членства України в Європейському Союзі : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 груд. 2025 р. № 1748. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1748-2025-п#Text (дата звернення: 23.05.2026).

258. Загальне адміністративне право : підручник / [І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.

259. Микитенко Є. В. Загальні проблеми реалізації правового статусу внутрішньо переміщених осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. URL: http://lsej.org.ua/4_2015/47.pdf (дата звернення: 24.05.2026).

260. Пєтков С. В. Наукові підходи до визначення адміністративної відповідальності у сфері державного управління. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 133–139.

261. Тимчик Г. С. Проблеми правового забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правове регулювання економіки*. 2014. Вип. 14. С. 161–172.

262. Фесенко О. А. Організаційна структура органів публічної адміністрації у сфері реалізації прав внутрішньо переміщених осіб. *Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні : зб. наук. праць* / за заг. ред. О. Ф. Андрійко. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. С. 183–188.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. Сівченко А. О. Основні права та гарантії внутрішньо переміщених осіб в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. Вип. № 6, Ч. 2. С. 445–449. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/346540/333517

2. Сівченко А. О. Міжнародно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2025. Вип. № 91, Ч. 5. С. 229–234. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344243/331877

3. Сівченко А. О. Біженці та внутрішньо переміщені особи як суб’єкти адміністративного права в умовах воєнного стану. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18. Право. 2024. Вип. № 43. С. 63–68. URL: https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/43/43_2024.pdf

праці апробаційного характеру, які додатково відображають результати дослідження:

4. Сівченко А. О. Впровадження цифрових інструментів у системі адміністративно-правового забезпечення прав ВПО та біженців: виклики і можливості. Advanced Technologies in Scientific Research : Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (November 19–21, 2025). Rotterdam : International Scientific Unity, 2025. С. 246–251.

5. Сівченко А. О. Проблеми та перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання статусу біженців в умовах збройного конфлікту в Україні. Progressive Approaches in Science and Engineering : Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (November 26–28, 2025). Copenhagen : International Scientific Unity, 2025. С. 257–360.